

FILOGI

Journal of the Institute of Germanic Studies
of
Eötvös Loránd University

ELTE

FILOGI

Journal of the Institute of Germanic Studies
of
Eötvös Loránd University

Volume 4, Issue 1.

Fractured Worlds
Scandinavian Narratives and Cultural Practices

Publisher: Institute for Germanic Studies of Eötvös Loránd University Budapest

Editor of this issue: Anita Soós

ISSN 2677-1799

DOI: <https://doi.org/10.37588/filogi.2026.1>

Fractured Worlds – Scandinavian Narratives and Cultural Practices

Soós Anita

soos.anita@btk.elte.hu

Introduction

This volume, *Fractured Worlds: Scandinavian Narratives and Cultural Practices*, presents a set of studies that, despite their methodological and thematic diversity, focus on instability—of identities, social structures, cultural norms, and representational forms. The concept of *fracture* serves as its guiding conceptual framework, encompassing not only historical and psychological ruptures—such as those generated by war, migration, or social transformation—but also epistemological and aesthetic discontinuities. Fragmented narrative forms, unstable identities, and tensions within cultural and linguistic practices point to a broader condition in which coherence is neither given nor guaranteed.

The structure of the volume moves from large-scale representations of crisis to increasingly localized and interactional forms of meaning-making. The opening study, focusing on Stig Dagerman's *Skuggan av Mart*, examines the ethical and narrative implications of neutrality and heroism in a post-war context. Through close reading, the article demonstrates how traditional heroic ideals become untenable in a world marked by moral ambiguity and political compromise. Neutrality emerges not as a position of moral superiority, but as an unstable and ethically fraught stance that generates guilt, responsibility, and paralysis, foregrounding Dagerman's critique of simplified moral narratives and his dismantling of culturally entrenched models of heroism.

This problematization of normative frameworks is further developed in the subsequent contribution on Scandinavian crime fiction by Nina Kaaberbøl and Agnete Friis. The study investigates how happiness functions as a normative and narrative construct within representations of welfare societies. Drawing on the distinction between evaluative and affective happiness, as well as Sara Ahmed's concept of happy objects, the analysis demonstrates how dominant ideals of the *good life* are destabilized when confronted with migration, exploitation, and transnational inequalities linked to Central and Eastern Europe. By examining themes such as family, motherhood, self-realization, and social responsibility, the article demonstrates that happiness operates less as an attainable emotional state than as a regulatory narrative that structures life trajectories while often obstructing their affective fulfillment.

The following contributions shift attention to the conceptual dimensions of space, temporality, and social organization. The analysis of Peter Høeg's *The History of Danish Dreams* explores the interplay between place, time, and identity through the lens of spatial theory, with particular emphasis on the notion of non-

places. It shows how the novel destabilizes linear temporality and fixed spatial coordinates, presenting family history as an allegory of Danish modernity in which national identity appears as a contingent narrative construction rather than a stable foundation.

A complementary perspective is offered by the study of C. J. L. Almqvist's *Amalia Hillner*, which explores the interplay of legal discourse, reality, and poetic imagination. Here, law functions not merely as a realistic framework, but as an interpretive space that seeks to manage the internal fractures of the world. The novel thus emerges as a hybrid text in which fragmentation becomes a fundamental condition for understanding reality and identity.

Questions of narrative form and coherence come to the fore in the analysis of Peer Hultberg's *Byen og Verden*. The study addresses the poetics of the text, asking whether the one hundred embedded narratives constitute a unified novel or merely a loose aggregation of stories. Through an examination of hypotexts, including mythological, biblical, and biographical patterns, the article argues that fragmentation does not signify the absence of meaning, but rather the operation of an alternative narrative logic. Particular attention is paid to interpretative gaps, which resist closure and compel the reader into an active role. These gaps not only structure the reading process but also reveal the instability of cultural and moral norms. In this sense, narrative form itself becomes a site of critical reflection on normativity.

The final contributions extend the scope of the volume beyond literary representation to the domains of linguistic interaction and interlanguage pragmatics. A contrastive study of request strategies in Norwegian and Hungarian examines how politeness, directness, and pragmatic norms are negotiated in everyday communication. Drawing on intercultural pragmatics and discourse analysis, the article demonstrates how linguistic structures and cultural expectations jointly shape the interpretation of requests, while also highlighting the risks of pragmatic transfer in second-language use. Politeness thus emerges not as a fixed property of linguistic forms, but as a context-dependent, culturally mediated practice.

This focus on normativity and its transmission is further developed in the closing study on Norwegian as a second language textbooks from the 1990s to the present. Through a diachronic analysis of widely used teaching materials, the article traces how concepts such as health and happiness are represented and reconfigured in response to shifting societal priorities. The findings reveal an increasing emphasis on mental well-being, self-management, and life skills, demonstrating how educational materials function not only as tools of language instruction but also as carriers of cultural values and normative models of the *good life*. In this way, language teaching is shown to play a significant role in shaping learners' perceptions of society and desirable modes of living.

The volume also addresses fracture within grammatical theory through an analysis of the German *scandal construction*. By comparing competing

theoretical models, the study highlights tensions between grammaticality and acceptability, as well as broader questions concerning the architecture of grammar and the role of processing.

Fractured Worlds does not seek to resolve the tensions it reveals. Rather than restoring coherence, it invites readers to engage with discontinuity as a fundamental condition of experience and interpretation. We hope this collection contributes to ongoing debates in literary, linguistic, and cultural studies by foregrounding fracture not as a deficit, but as a productive and indispensable category of analysis.

Heroismens abjekt i Stig Dagermans *Skuggan av Mart*

The Abjection of War in Stig Dagerman's *Skuggan av Mart*

Teplán Ágnes

teplan.agnes@btk.elte.hu

Abstract

The question of whether to participate in war lies at the heart of Stig Dagerman's drama *The Shadow of Mart* (*Skuggan av Mart*, 1948), a work that exemplifies modern tragedy. This paper will explore issues of abjection and scapegoating as they arise from conflicts between the characters. Recognized as a leading figure in Swedish modernism, Dagerman addressed the horrors of war through various genres. Among his most significant literary achievements is the surrealist novel *Island of the Doomed* (*De dömdas ö*, 1946). He also published the reportage collection *German Autumn* (*Tysk Höst*, 1947), which depicted post-war Germany, and followed it with *Skuggan av Mart* in 1948.

The play centers on a family grappling with trauma in the aftermath of war. Its title references Marty, an absent figure who is deeply admired by his mother, Angelica. The true central character, however, is Gabriel—the surviving son—who is portrayed as shy and introverted, routinely demeaned by his mother. Gabriel embodies neutrality, while his brother's memory symbolizes heroism.

This paper will address how ethical dilemmas that emerged after the war are mirrored within family dynamics, and examine the roles that scapegoating and abjection play in Dagerman's drama.

Keywords

Stig Dagerman, abject, scapegoating, Julia Kristeva, René Girard

1 Inledning

Syftet med denna uppsats är att analysera Stig Dagermans pjäs *Skuggan av Mart* (1948) utifrån den franske litteraturvetaren, René Girards (1923–2015) och den bulgarisk-franska författaren Julia Kristevas (1941–) teorier. Min läsning kommer i hög grad vara en dramatikanalys ur ett psykoanalytiskt perspektiv genom att koppla karaktärernas relation till Girards och Kristevas teorier. Det är två begrepp som står i centrum för Girards verksamhet nämligen det mimetiska begäret och syndabockmekanismen. Författaren påpekar att våra begär inte är individuella eller originella utan härmade. Girards teorier liknar Friedrich Nietzsches när det gäller mimetiskt begär och rivalitet men samtidigt är han mycket kritisk mot Nietzsches begrepp om medlidande (*Mitleid*).

Girard analyserar syndabockmekanismen i bibliska berättelser, samt i olika litterära verk. Han jämför Bibelns olika hjältar till exempel Josef med antikens Oidipus. Girards utgångspunkt är att syndabockmekanismen är grundläggande i dessa berättelser. Skillnaden är dock att Oidipus är skyldig medan Josef är oskyldig. Som författaren har påpekat i sin bok:

”Man skulle nästan kunna säga att alla extrema egenskaper då och då drar till sig den kollektiva bannlysningen, inte bara extrem rikedom och fattigdom utan också framgång och misslyckande, skönhet och fulhet, last och dygd, förmågan att förföra och förmågan att förarga. Hit kan vi också räkna svagheten hos kvinnor, barn och åldringar men å andra sidan blir kraften hos de starkaste svaghet inför det överväldigande antalet. Med stor regelbundenhet vänder sig massorna mot de människor som till att börja med har haft ett exceptionellt stort inflytande över dem.” (Girard 2007:61)

Förutom René Girard kommer jag även att hänvisa till litteraturvetaren Julia Kristeva som lanserade begreppet abjekt – ett koncept som har en relation till syndabockmekanismen. Denna kategori är inte enbart relaterad till Girards frågeställningar utan den bidrar också till att fördjupa förståelsen av modersmordets problem i *Skuggan av Mart*.

Den fransk-bulgariska författaren skrev ett omfattande verk med titeln *The Powers of Horror. An Essay on Abjection* (1982). Här beskriver hon begreppet abjekt eller abjektion. Den här kategorin kompletterar Girards närmande till syndabockmekanismens problematik särskilt i efterkrigstidens litterära diskurs.

Widerberg, som gjorde en djupgående läsning av Kristevas abjektbegrepp, betonar att ”Känslan av abjektion skapar behovet av förträngning med åtföljande separation som resultat. Abjektion kanaliseras till modern, som är den man ska separeras ifrån, en kanalisering som understöds av sociala arrangemang.” (Widerberg 1990:72)

Denna komplexa teoretiska ramen möjliggör en systematisk analys av uppsatsens centrala frågor: På vilket sätt gestaltar dramat *Skuggan av Mart* individuella och kollektiva trauman från efterkrigstiden? På vilket sätt framträder syndabockmekanismen och abjektionen i Stig Dagermans civilisationskritik?

2 Stig Dagermans författarskap

Stig Dagerman (1923–1954) var en betydande representant för svensk modernism och ingick i gruppen av *40-talister*. Tillsammans med Karl Vennberg, Lars Ahlin och Erik Lindegren uppfattas dessa författare ofta som svårtillgängliga och pessimistiska. Dagerman verkade inom flera litterära genrer, bland annat romaner, noveller, dramatik och dagsverser, och år 1945 blev han kulturredaktör på tidskriften *Arbetaren*, vilket gav honom möjlighet till att recensera både översättningar och viktiga svenska böcker. Hans författarskap präglas av influenser från William Faulkner och Franz Kafka.

Dagerman publicerade flera verk med fokus på andra världskrigets trauman och dess efterverkningar. Med romanen *De dömdas ö* (1946), reportageboken

Tysk höst (1947) och dramat *Skuggan av Mart* (1948) visade författaren hur personliga och historiska trauman formar nya identiteter.

Stig Dagermans verk *Tysk höst* ledde till ett nyare uppdrag av tidningen *Expressen*. Författaren skulle resa till Paris och skriva en ny bok med titeln *Fransk vår*. Dagerman lyckades publicera fem artiklar från Frankrike, men boken i sin helhet kunde inte komma ut. Allt detta hänger ihop med författarens börjande skaparkris enligt Karin Palmkvist. Hon påpekar att ”i *Fransk vår* var det inget nytt som skulle göras. Visserligen var det ett nytt land och en ny tid som skulle skildras, men det Dagerman ändå kände att han förväntades prestera, var en upprepning av *Tysk höst*.” (Palmkvist 1989:203)

Dagermans sista artikel från Frankrike, *Capitaine Jean in memoriam* (1948), är tillägnad en hjälte, en motståndare. I denna text framhåller Stig Dagerman vikten av att inte romantisera motståndsrörelsen samt klargör sitt synsätt på kriget. Han belyser också den desillusion som präglar efterkrigstiden i såväl Frankrike som övriga Europa.

”Vår tids besvikelse är kanske inte större, men den är utan tvivel verkningsfullare, eftersom den så att säga har civil karaktär, bärs upp av en människa som inte släpat med sig neoroser från en blodig skyttegrav utan bär på intrycken från en självvald halvcivil kamp som inte bara krävde insatsen av aggressioner och fysiskt mod utan också sådana civila kvaliteter som intellektuell klarhet och moraliskt mod.” (Dagerman 1990:72)

I anslutning till essän kan det framhållas att Gabriel i *Skuggan av Mart* gestaltar skeptisk och ironisk intellektualism. Den bortgångne och upphöjda sonens minne tenderar emellertid att dominera och påverka den yngre broderns tillvaro. Tragedin ligger inte i Marts hotande skugga utan den symbiotiska relationen till modern som hindrar Gabriel från att frigöra sig.

Författarens dotter Lo Dagerman skrev en bok tillsammans med Nancy Pick med titeln *Skuggorna vi bär* som bearbetar de biografiska omständigheterna kring pjäsen:

”Min pappa – det litterära geniet. En sensation vid 22 års ålder med sin första roman, *Ormen*. Berömd journalist vid 23; hans bok från efterkrigstidens Tyskland *Tysk höst*, blir en klassiker. Vida spridd och läst genom sina dagsverser. Skaparen av *Att döda ett barn*, en av Stigs mest lästa noveller någonsin. Upphovsman till ett starkt författarskap, febrigt producerat under några korta år, med allt från romaner, journalistik, essäer och pjäser till dagsverser och poesi. Ledande bland en svensk generation av skriftställare.” (Dagerman – Pick 2017:14)

3 Syndabocken i *Skuggan av Mart*

Pjäsen *Skuggan av Mart* rotar sig dels i svenska modernismen, existentialismen och dels hör till Dagermans efterkrigsproblematik. Dramats miljö är en borgerlig lägenhet, med utsikt över ett stort torg. Från balkongen kan man iaktta de viktigaste historiska händelserna. I bostaden bor Fru Angelica, en översättare och sörjande mor, tillsammans med sin yngre son Gabriel.

Gabriel uppvisar egenskaper som återfinns hos den välkända syndabocken Oidipus, inklusive problem med synen och en bristande insikt om sitt eget öde. I

likhet med Girard undersöker Kristeva flera litterära verk och påpekar att snydabocken, som t.ex. Kung Oidipus är kopplad till abjektionen:

”His abjection is due to the permanent ambiguity of the parts he plays without his knowledge, even when he believes he knows. It is precisely such a dynamics of reversals that makes of him a being of abjection and a pharmakos, a scapegoat who, having been ejected, allows the city to be freed from defilement.” (Kristeva 1982:84)

Kung Odipus kan betraktas som en pretext av dramat. Enligt litteraturvetaren Erika Fischer-Lichte är *Oidipus* ett identitetsdrama som behandlar kroppslig och politisk identitet, vilket hon beskriver i sin bok *Geschichte des Dramas. Epochen der Identität auf dem Theater von der Antike bis zur Gegenwart* (Fischer-Lichte 2010:32-45). I *Kung Oidipus* tar modern sitt liv och sonen gör sig blind – motivet blindhet i *Skuggan av Mart* refererar till detta och illustrerar den svenska modernismens bearbetning av antika teman.

Gabriel uppvisar ett starkt beroende av sin mor, liknande Oidipus. Relationens dynamik mellan Gabriel och Angelica präglas av komplexitet och ambivalens. Fadern är frånvarande och andra manliga släktingar har heller ingen närvaro i familjens vardag.

Under första akten presenteras Thérèse, fästmö till den avlidna äldre sonen. Victor introduceras därefter och porträtteras som modig och en symbol för maskulinitet. Detta utgör en tydlig kontrast till Gabriels karaktärsdrag. Pjäsen behandlar komplexiteten kring motsatspar; inom denna tematik ges lägenhetens fönster en symbolisk betydelse i dramat.

”FRU ANGELICA

Där ser du, Gabriel, vi vet det alla. Du skulle ha stått där, förstår du, vid det där fönstret och tittat på. Så det låter: Tittat på. Som du alltid har stått i fönster och tittat på. Tänk, i fem år stod du i det där fönstret och tittade på. Först när de kom. Sen vid varje razzia de gjorde. Vid varje parad de höll. Och när befriarna kom stod du på balkongen och tittade på. Minns du det, Gabriel?” (Dagerman 1982:273)

I föreliggande analysen vill jag använda några psykonalytiska begrepp för att tolka karaktärerna och dessutom vill jag applicera de girardiska koncepten. Utifrån dessa två teorier kan vi belysa dramats mest komplexa dimensioner som omfattar efterkrigstidens största trauman. Vem är offret och vem är förövaren? På vilket sätt dekonstruerar Gabriels etik synen som Angelica och samhället har på hjältar?

Jag vill lyfta fram två viktiga psykoanalytiska läsningar som tematiserar heroismen i Dagermans författarskap. En av dem är Kerstin Laitinens analys om begärstematik i Dagermans verk och den andra boken publiceras av psykiatern Johan Cullberg. Boken *Skaparkriser* (1992) handlar om författarskapets problem och psykisk ohälsa hos Swedenborg, Strindberg och Dagerman. Cullberg betraktar *Skuggan av Mart* som ett exempel på faderssökandet. Fadern är nämligen frånvarande i pjäsen. Den här karaktären tas upp av Gabriel. Det är faderns fabrik som tillverkar något för tyskarna och det är som möjliggör att familjen kan räddas under kriget.

Hur kommer det sig att Gabriel rivaliserar med sin döde bror, Mart? Cullberg belyser denna fråga ur begärets problematik. I pjäsen utvecklas en kärleksaffär mellan Gabriel och den döde broderns fästmö. Thérèse är en ganska blyg och osjälvständig karaktär som tämligen är lättinfluerad vilket leder till katastrof. Thérèse kan inte ta beslut eller inte leva utan en stark och manlig karaktär. Gabriel är dock allt annat än manlig eller beslutsam. Johan Cullberg påpekar att Gabriels längtan efter Thérèse, Marts fästmö kan ifrågasättas:

”I Skuggan av Mart lever Gabriel på illusionen att han älskar den döde brodern Marts fästmö. Han är intelligent, känslig, slagfärdig men ständigt dömt att dra det kortaste strået. Han är också feg. Den som han egentligen är upptagen av är dock Mart. Det är för att få del av brodern som han är förälskad i hans fästmö. Gabriel förödmjucar sig och pressar henne till att kyssa honom. Mart är den idealiserande fadergestalten, som dock aldrig såg honom. Därför kan han inte tas in i personligheten som en manlig styrkegivande förebild. Gabriel skjuter till slut modern med Marts gevär.” (Cullberg 1992:16)

Cullberg undersöker även Gabriels manliga identitetsutveckling i dramat. Analysen berör dock inte den riktiga fadern. Den frånvarande faderns figur är förknippad med skammen i familjen. Angelica skäms både över Gabriel och fadern som hade en fabrik. Den frånvarande fadern och fabriken symboliserar neutralitetens pris i dramat. Skammens motiv upprepas flera gånger i dialogerna.

Den andra psykoanalytiska läsningen som jag vill lyfta fram eftersom den tematiserar motsatsen mellan heroismen och neutraliteten i dramat, är Kerstin Laitinens *Begärets irrvägar* (1986). Författaren anser att flera motsatspar dekonstrueras i *Skuggan av Mart*:

”Motsatserna övergår i varandra, byter förtecken i en process som böljar fram och åter. Denna värderativism speglar bland annat författarens komplicerade inställning till begrepp som mod och feghet, handling och passivitet insatta i sin samtidskontext. Man får utgå från en pacifistisk grundinställning hos Dagerman men man vet att han hade en oförställd beundran för det spanska inbördeskrigets och motståndsrörelsernas kämpar. Likaså var han väl förtrogen med det neurotiserande i en av neutraliteten påtvingad nationell roll som passiv iakttagare till fascismens framfart i Europa. Man får anta att frihet för honom var lika viktig som fred. Därför skildras också motståndskämpen Mart genom Gabriels förmedling med så stor sympati och görs till en levande människa, i motsats till den falskt idealiserade bild fru Angelica skapar av sin döde unge. Samtidigt som pjäsen är ett äreminne över frihetens försvarare är den också en uppgörelse med hjälte dyrkan. Myten om hjälten sticker Dagerman effektivt hål på. Han gör det dels genom att låta Gabriel klarsynt se att Mart inte var så fullkomlig som hans mor hävdar, dels genom att införa en hjältekarikatyr, Victor – den ständige segraren.” (Laitinen 1986:181–182)

Gabriel tar avstånd från våldet men tvingas ändå begå mord; det är Angelicas inflytande som bidrar till hans kluvenhet. Gabriel känner stark motvilja mot att vara soldat eller mördare. När Victor frågar honom varför han inte har deltagit i kriget hänvisar han till sitt ögonproblem. Det är dock hans intellektuella syn på kriget som egentligen gör att han väljer att inte delta.

Våldet spelar ett centralt motiv både i Girards tänkande och i Dagermans drama. Det är våld och brutalitet som avvisas av Gabriel först. Men som en kluven personlighet ändå måste han utföra ett mord även om han är mot brutalitet. Om vi studerar dramat utifrån René Girards teorier kan vi konstatera att syndabockmekanismen drabbar minst två personer. Våldet i familjen i sig är ett krig, och det finns förövarna och offren. Gabriel vill befria sig genom att härma Mart och att imitera Marts begär. Mart förkroppsligar nämligen allt som modern uppskattar. Det mimetiska begäret leder till rivaliseringen och krisen och slutligen till snydabockmekanismen. Som Girard har påpekat i sin bok: "Inget individuellt offer kan vara ansvarigt för den mimetiska krisen. Bara ett godtyckligt offer kan lösa krisen, därför att alla våldshandlingar är mimetiska, identiska och fördelade på samma sätt inom kollektivet." (Girard 2007:33). Syndabocken utpekas av dem som väljer en auktoritet. Syndabockens utanförskap väcker dock oro och rädsla i gemenskapen.

Medan Angelica avgudar och heroiserar sin äldre son på grund av hans koppling till motståndsrörelsen förringar hon sin yngre son. Gabriel kan nämligen inte leva upp till hennes eller samhällets krav. Men dessa krav ifrågasätts av Gabriel. Han påpekar att allt det här är ett stort hyckleri. Gabriels tankar och förhållningssätt belyser även neutralitetens positiva och negativa sidor. Denna fråga tas upp i en skarp dialog som utspelas mellan modern och sonen. Angelica har en stark politisk identitet som dekonstrueras här av Gabriels ironi. Den yngre sonens politiska identitet belyser dock neutralitetens motsägelsefulla etik:

”FRU ANGELICA

Mod lever alltid länge, Gabriel.

GABRIEL

De fega lever också länge mor. De fega lever längre. Och de fega tycker illa om de modiga, inte därför att de var modiga men därför att de låter hyckla med sej när de är döda.

FRU ANGELICA

Vem hycklar? är det inte bra att slåss mot inkräktare, Gabriel? Var det inte bra att slåss mot tyskarna – och illa att hålla med dem?

GABRIEL

Jo, mor. Det var mycket bra. Men å andra sidan levde vi av pengar från en fabrik som gick för tyskarna under hela kriget. Från dess första dag till dess sista.

FRU ANGELICA

Kan jag hjälpa att din far hade en fabrik, Gabriel?” (Dagerman 1982:334)

4 Abjektion och modersmord i Dagermans efterkrigsproblematik

Syndabockmekanismens viktigaste drivkraft är abjektion. De fula, svaga och omanliga ska stötas ut av det sunda och starka patriarkala samhället. Kristeva påpekar i sin bok att även antisemitismen är ett exempel på abjekt. Syndabockmekanismen och abjektionen blir nazismens viktigaste resurser för att kunna framkalla och förstärka antisemitism och på det här viset vill hela folket delta i förföljelsen av judar. Våldet i familjen har något med nazismen eller fascismen att göra. Förföljelsen i familjen fungerar på samma sätt som ett

totalitärt samhälle. En person blir syndabock som får förföljas och förnedras vilket leder till tragedi. Den traumatiserade familjen speglar efterkrigstidens kluvenhet i världen.

”In the dark halls of the museum that is now what remains of Auschwitz, I see a heap of children’s shoes, or something like that, something I have already seen elsewhere, under a Christmas tree, for instance, dolls I believe. The abjection of Nazi crime reaches its apex when death, which, in any case, kills me, interferes with what in my living universe, is supposed to save me from death: childhood, science, among other things.” (Kristeva 1982:4)

Dagerman publicerade flera verk angående efterkrigets traumatiserade miljö. Före dramat skrev han bland annat en fascinerande roman med titeln *De dömdas ö*. I verket skapar han ett lyriskt associerande språk samt bearbetar krigets och hjältedyrkans problematik. Soldaterna, Kapten Ernst Wilson och Boy Larus förkroppsligar tillsammans lydnadens psykologi. Den förlamade boxaren, Jimmie Baaz, symboliserar också ett absurt tillstånd, och en bristande förmåga vilket leder till det totala nederlaget i livet. Jimmie Baaz kan inte längre boxa, han hamnar i en psykologisk kris vilket leder till ett förlamat liv. Han orkar inte kämpa längre och förlorar sin handlingkraft. Ernst drabbas av en skaparkris och kan inte längre skriva och just därför lämnar han sin dramatikerskarriär. Flygsoldaten, Boy Larus representerar den förtryckta attityden vilket leder till att han slutligen våldtar den engelska flickan.

Enligt Hans Sandberg (1972) är det relationen mellan Boy Larus och Ernst Wilson som representerar lydnadens dynamik. Boy Larus identifierar sig med den spartanska pojken som gömmer rävungen under sin skjorta. I en scen förförs han av Ernst Wilson. Sandberg påpekar att scenen avslöjar nazismens psykologi.

”Det är inte svårt att se, de samtidspolitiska anspelningarna i dess avsnitt av romanen. I november 1945 hade den stora krigsförbrytarrättegången i Nürnberg inletts. Först 1.10.46, således under den höst *De dömdas ö* kom ut, föll domarna mot de anklagade. Boy Larus problematik hade sin motsvarighet utanför fiktionsvärlden: många tyskar, både soldater och civila, försäkrade under dessa år att de »bara lytt order«, att de såtillvida var« oskyldiga till allt som hade skett.” (Sandberg 1972:73)

Alla karaktärer i romanen genomgår en identitetskris och förlorar något, vilket resulterar i att deras mardrömmar och verklighet blandas. Var och en är skyldig till en dödssynd. Skammen återkommer i *De dömdas ö* och behandlas utifrån flera olika perspektiv. Madames gestalt kan främst liknas vid Fru Angelica. Medan Angelica blir mördad av sin egen son, tar madame själv livet av sitt barn under resan.

”Hon står på första trappsteget med vatten nästan upp till knäna, då kommer pojken vadande och vill förbi henne och låter honom gå fem steg upp, sen springer hon om honom och detta slag som slungar honom baklänges ner i vattnet är så snabbt över att hon knappt själv har märkt det.” (Dagerman 1991:105)

Madame, kallas för ”gamla hycklerskan” (Dagerman 1991:136), som inte kan uppleva sorg över sonen hon dödar under katastrofen. ’Sorgen i solnedgången’ är

dock titeln av det här avsnittet i romanen som skildrar madames öde. Den här berättelsen föreställer förloppet av sorgen och skuldkänslan efter brottet. Texten innehåller många metaforer och poetiska skildringar av olika mentala processer samt bilder från det omedvetna. Romanen skildrar en omvänd relationsdynamik jämfört med *Skuggan av Mart*. I *De dömdas ö* framställs modern som förövare och sonen som offer. Relationen mellan mor och son kännetecknas av underliggande, outtalade känslor. Synen har avgörande betydelse; madame ser bara en ödla i sitt barn, vilket för henne symboliserar det fränstötande abjektet.

”Väluppfostat förströdda såg hon deras blickar snabbt glida över pojken kropp för att sedan skenbart ägna sej åt något annat, men ändå hängde de som kardborrar kvar vid pojken, ja han var full av obarmhertiga ögon, tätt som frimärken satt de klistrade i hans ansikte och när hon tvättade honom varje kväll tyckte hon att vattnet fylldes av främmande ögon som stannade kvar som en vidrig bottensats i tvättfatet.” (Dagerman 1991:100)

Det tragiska ligger i bandet som inte kan brytas. Bandet som ändå måste brytas. Varken madame eller Gabriel kan bryta det här bandet utan att begå ett mord. Det omöjliga är lika med det tragiska.

I *De dömdas ö* blir ödla metafor för skuldkänslan som föregår brottet och även för abjektion. Madame ser olika ödlor på ön och tänker hela tiden på det förlorade barnet. Hon kan dock inte känna sorg förrän hon har dödat en ödla. Ödla symboliserar hennes motvilja mot graviditet. Madame blir inte en moder i egentlig mening förrän hon har dödat ödla. Föreställningar om rädsla, ångest och det undermedvetnas mörka sidor gestaltas på ön i Dagermans roman från efterkrigstiden. Allt är möjligt här precis som i Strindbergs *Ett drömspel* (1902). Madame återupplever sitt brott flera gånger tills hon dödar en ödla vilket befriar henne från apatin och abjektionen.

I *Skuggan av Mart* skildras denna omöjliga relation ur en annan synpunkt. En moder kan nämligen förstöra även en fullvuxen sons liv. Den här symbiosen är lika skadande som den bristande kärleken mellan sonen och modern. Pjäsen skildrar motviljan eller abjektet inte bara ur psykoanalytisk synpunkt utan ur mimetiska konfliktens perspektiv. Den mimetiska konflikten utvecklas paradoxalt mellan en död och en levande son. Krigets skuggor smyger sig in i familjerna, och kriget återspelas i en mikromiljö. Den idealiserade sonen jämförs med den verkliga sonen. Moderns hjältedyrkan avgudar allt som förknippas med kriget, manligheten och styrkan. Gabriel representerar dock det intellektuella förhållningssättet till kriget. Han vill inte delta i brutaliteten trots allt och han är identisk med sig själv. Modern föraktar dock denna svaghet och feghet medan hon är tvungen att balansera för att överleva. Gabriel är Angelicas spegel och just därför hatar hon honom.

Kristeva betonar att abjektet innebär allt som hotar vår identitet och avslöjar lagens bräcklighet. Abjektionen är en process som gör möjligt den naturliga separationen för barnet:

”It is thus not lack of cleanliness or health that causes abjection but what disturbs identity, system, order. What does not respect borders, positions, rules. The in-between, the ambiguous, the composite. The traitor, the liar, the criminal with a good conscience, the shameless rapist, the killer who claims he is a saviour.” (Kristeva 1982:4)

Den här kategorin förkroppsligas i relationen mellan Angelica och Gabriel. Gabriels modersmord leder varken till befrielse eller katarsis. Det blir dock en handling, som ersätter den riktiga befrielsen. Sedan inser Gabriel att han inte kan klara sig utan sin mor.

Julia Kristevas abjekt inte endast belyser det tragiska och oundvikliga i *Skuggan av Mart* utan kontextualiserar Gabriels slutliga monolog. Inledningsvis hyser han aversion mot hjältarna, eftersom han är medveten om att de har varit ansvariga för att döda människor. Efter mordet på modern ser han sig i spegeln, och upptäcker att han inte längre är ful, vidrig eller rädd. Han förvandlas till en riktig man, en riktig hjälte medan Marts skugga så småningom sväljer honom. Gabriels sanna väsen uppslukas av abjektionen i familjen.

Hans abjektion utvecklas alltså gradvis till modersmord. Hans ångest och fruktan föregår brottet som provoceras av Angelicas mobbning. Moderns motsägelsefulla relation till sina söner präglas av orena känslor. Hon avgudar nämligen sin döde, äldre son medan hon pinar sin yngre och levande son. Abjektets begrepp belyser dock denna motsägelsefulla relation i familjen. Gabriel blir det hatfulla barnet som måste hållas hemma. Modern kan dock inte skilja sig från den vuxna sonen därför måste hon mobba honom. Hon kan inte förlora sin andre son därför försöker hon försvaga och förnedra honom. Abjektet återspeglas både i moderns mobbade beteende och i Gabriels omanlighet. Deras förhållande är ett orent och sjukligt tillstånd vilket leder till tragedin. Sammanfattningsvis är titeln *Skuggan av Mart* en symbol för abjektion, något som överväldigar både Gabriel och fru Angelica.

5 Sammanfattning

Slutligen kan det sammanfattas hur René Girards mimetiska teori förknippas med Kristevas abjektbegrepp. Syndabocken kan nämligen betraktas som en ful och vidrig varelse som får förföljas medan abjektet hänger ihop med incestförbudet och barnets normala utveckling. Abjektionen utgör en central drivkraft för både Angelica och Gabriel. Även om Gabriel alltid har tagit avstånd från mord och krig, utvecklas han till en riktig mördare. Spegeln representerar i detta sammanhang det perspektiv som samhället intar. Detta belyser det tragiska inslaget i Dagermans drama. Familjens inre konflikt, präglad av förföljelse och trauma, leder till en ny och splittrad identitet. Abjektionen eller skuggan av Mart omslukar både Gabriel och Angelica.

Syndabockmekanismen som provoceras av moderfiguren bidrar till ett familjedrama. Teman som sorg och destruktiva beteenden kommer till uttryck i dialogerna mellan modern och sonen. Kränkande och nedsättande uttalanden påverkar relationerna inom familjen. Det framgår att Gabriel har ett större

beroende av sin mor än han tidigare varit medveten om. Detta beroende, vilket utvecklas genom moderns retorik, utgör en central aspekt i den negativa dynamiken.

Gabriels etik representerar dock dekonstruktion av det patriarkaliska samhället. Den dekonstruktiva läsningen av dramat kan belysa vad heroiseringen har med syndabockmekanismen att göra. Gabriel utmärker sig i samhället genom sin avvikelse från traditionellt maskulina ideal. Han framstår som en intellektuell och reflekterande person som ifrågasätter både våld och krig. Gabriel söker autonomi och tar ansvar för sina egna handlingar, även om det innebär att han betraktas som feg. Han har det svårt att identifiera sig med broderns arv och strävar istället efter att följa sitt eget livsval. Hans känslor för Thérèse leder till att hans mor blir svartsjuk, vilket bidrar till att Gabriels manliga identitet försvåras.

Den inre kluvenheten inom familjen orsakar både mobbning och våld. Angelicas gestaltning antyder att familjen, drabbad av trauma, bär på självförakt och destruktiva tendenser. Gabriel och Angelica är helt beroende av varandra och detta skapar en tragisk symbios kopplad till abjektion. Denna dynamik kan aldrig utvecklas till en hälsosam och kärleksfull relation.

Gabriels motstånd mot kriget är dock realistiskt, rimligt och mer intellektuellt än moderns enfaldiga hjältedyrkan. Han avslöjar att hjältarna ofta är mördare, vilket gör att han inte kan acceptera heroismen förrän han har dödat sin egen mor. För honom handlar heroism och krig om lukt, blod och mord, något han inte kan acceptera. Gabriels ironiska monolog om abjektion och etik utgör Dagermans mest uttalade kritik mot en civilisation som inte bara betraktar kriget som nödvändigt, utan även idealiserar både kriget och dess hjältar:

”Jag kunde inte åka spårvagn ett tag. Medsamma efter kriget. Jag stod på plattformen en förmiddag. Ingenting märkvärdigt hände alls. Jag stod inklämd bland idel män. En del hade medaljer. En del hade bara varit med i kriget. Då började det lukta så konstigt. Värre och värre. Och till slut slog det ner i mej som en blix: Gabriel, alla de här männen omkring dej har dödat en människa!” (Dagerman 1982:367)

Bibliografi

- Cullberg, J. (1992). Skaparkriser, Strindbergs inferno och Dagermans. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dagerman, S. (1982). *Skuggan av Mart*. In: Samlade skrifter 6 – Teater /1 – Med kommentarer av Hans Sandberg. Stockholm: P.A. Norstedts & Söner Förlag, 267–369.
- Dagerman, S. (1991). *De dömdas ö*. Stockholm: Norstedts.
- Dagerman, S. (1991). Capitaine Jean i memoriam. In: *Essäer & Texter*, Stockholm: Norstedts, 68–74.
- Dagerman, L., Pick, N. (2017). Skuggorna vi bär. Stig Dagerman möter Ette Federn i Paris 1947, Norstedts.

- Fischer-Lichte, E. (2010). *Geschichte des Dramas I. Von der Antike bis zur deutschen Klassik – Epochen der Identität auf dem Theater von der Antike bis zur Gegenwart*. bd. 1. Stuttgart: A. Francke, 32–45.
- Girard, R. (2007). *Snydabocken – en antologi*. (red.) Anders Olsson, Stockholm: Themis Förlag.
- Laitinen, K. (1986). *Begärets irrvägar. Existentiell tematik i Stig Dagermans texter*. Umeå: Universitetet.
- Kristeva, J. (1982). *Power of Horrors. An Essay on Abjection*. Translated by Leon S. Roudiez. New York: Columbia Press.
- Palmkvist, K. (1989). *Diktaren i verkligheten – journalisten Stig Dagerman*. Stockholm: Federativ.
- Sandberg, H. (1972). *De dömdas ö – en politisk idéroman*. In: *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*. Årg. 93. 62–69.
- Widerberg, K. (1990). "Abjektion – könets och samhällets drivkraft". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 11:4. 65–74.

Held og lykke!

Lykkeforestillinger i Nina Kaaberbøl og Agnete Friis'
kriminalromaner med tilknytning til Central- og Østeuropa

Good Luck!

Representations of Happiness in Nina Kaaberbøl and Agnete Friis'
Crime Novels Related to Central and Eastern Europe

Soós Anita

soos.anita@btk.elte.hu

Abstract

Despite its realistic approach, Scandinavian crime fiction remarkably often overexposes the fragility of the Scandinavian welfare state and overdramatises disintegrative tendencies on the individual level. In this way, it paradoxically emphasises dysfunctional aspects of some extremely functional societies. Thus, on the one hand, crime novels present a counter-narrative that is an attractive alternative for writers and readers of fiction. On the other hand, they also offer a distorted image of the societies that it displays. Overall, there seems to be some indications that in Scandinavia there is almost a fetishistic search for the pain points of culture, ritually inflicting a trauma upon oneself, an affect that can reveal lack of security of the welfare state. In this paper, I will discuss conceptions of happiness as formulated in three crime novels by Lene Kaaberbøl and Lotte Friis which partially take place in Central and Eastern Europe (*The Boy in the Suitcase* (2008), *Invisible Murder* (2010), and *Death of a Nightingale* (2011)), providing an opportunity to confront different concepts of happiness in Northern, Central, and Eastern Europe. Our conception of the surrounding world and our understanding of a happy life (happy family, close human relationships, promising career, recognition in society, etc.) depends on the places that determine our existence. Based on the aforementioned crime novels, this paper aims to provide topographically grounded explanations of what it means to be connected to a place in relation to concepts of happiness.

Keywords

Scandinavian crime fiction, perceptions of Scandinavia, evaluative and affective happiness, indicators of happiness, Lene Kaaberbøl and Lotte Friis

1 Indledning – Lykke som et narrativ om det gode liv

Danmark indtager år efter år en af topplaceringerne i FN's *World Happiness Reports*¹ over verdens mest lykkelige lande. Denne rangering synes imidlertid at stå i et spændingsforhold til andre statistiske indikatorer², såsom en relativt høj selvmordsrate, et udbredt forbrug af antidepressiva og et markant alkoholforbrug. Disse forhold peger på en strukturel diskrepans mellem den lykke, der måles i internationale sammenligninger, og de affektive erfaringer, der præger individernes hverdagsliv og mentale tilstand. Den lykke, hvis betingelser den danske velfærdsstat skaber på et institutionelt niveau, kan således ikke uden videre identificeres med den lykke, som faktisk erfares af det enkelte individ. Denne spænding kan konceptualiseres med afsæt i Elisabeth Oxfeldt, Andrew Nestingen og Peter Simonsens (2017) skelnen mellem *evaluative* og *affective happiness*³. Førstnævnte betegner en overordnet vurdering af livets kvalitet og muligheder, forankret i samfundsmæssige strukturer og institutioner, mens sidstnævnte refererer til konkrete emotionelle oplevelser af glæde og tilfredshed. Denne distinktion muliggør en analytisk skelnen mellem lykke som normativ samfundskategori og lykke som subjektiv erfaring, og den danner et centralt metodisk udgangspunkt for nærværende undersøgelse.

Et yderligere teoretisk udgangspunkt kan hentes hos Sara Ahmed, der i sine analyser⁴ af lykke som affektiv og kulturel praksis afviser forståelsen af lykke som en primært indre psykologisk tilstand. I stedet betragter Ahmed lykke som en kulturel orientering mod bestemte *happy objects*⁵, dvs. objekter, relationer og livsformer, der diskursivt konstrueres som bærere af det gode liv, såsom familie,

¹ Se fx The World Happiness Report 2012 og 2015. Jeg har konsulteret FN's første og anden udgivelse, fordi deres udgivelsestidspunkt er tættest på offentliggørelsen af de i artiklen omhandlede kriminalromaner.

² Fx WHO's Global status report on alcohol and health 2011 and 2014. Udgivelsen fra 2011 offentliggør oplysninger om perioden mellem 2003–2005; ved at sammenligne dem med oplysningerne i den senere udgivelse kan man se en positiv udvikling på området i de skandinaviske lande.

³ Se „overall contentment with life and its possibilities (provided by a social structure) [...] „a feeling of joy at a particular moment” (Oxfeldt–Nesting–Simonsen 2017:429)

⁴ Se fx Ahmed (2010) og Ahmed (2016)

⁵ Sara Ahmed formulerer det teoretiske grundlag for sin analyse af lykke i første kapitel 'Happy Objects' i bogen *The Promise of Happiness* (Ahmed 2010:21–49). Hun forstår lykke som intentional, dvs. at man altid er lykkelig om noget. Lykke er dermed rettet mod objekter, der opleves som kilder til positive følelser og samtidig vurderes som gode. Ahmed betegner sådanne affektivt ladede mål for vores orienteringer som *happy objects*, som hun kortfattet beskriver som “those objects that affect us in the best way” (22). Disse kan være sociale, kulturelle eller materielle objekter (fx ægteskab, familie, barn), som fremstår som årsager til lykke. Disse objekter er ifølge Ahmed ikke blot personlige præferencer, men fungerer normativt, idet de cirkulerer som socialt sanktionerede idealer for det gode liv. Ved at love lykke til dem, der orienterer sig mod dem, regulerer *happy objects* både individuelle livsvalg og kollektive forestillinger om, hvilke liv der tæller som succesfulde eller rigtige.

ægteskab, karriere og velfærd. Lykke fungerer i denne henseende ikke blot som erfaring, men som et normativt løfte, der strukturerer både individuelle begær og kollektive forventninger. Det afgørende er således ikke, om disse objekter faktisk producerer lykke, men at de kulturelt etableres som legitime mål for et meningsfuldt liv.⁶

Denne tilgang muliggør en analyse af lykke som et regulerende narrativ om det gode liv, hvori bestemte livsformer legitimeres, mens andre marginaliseres som afvigende eller utilstrækkelige. Lykke fremstår dermed ikke alene som et mål, men som en normativ struktur, der former individet og dets sociale relationer.

Men hvordan definerer man egentlig lykke? Hvad er det, der gør én lykkelig? Hvad betyder det at være lykkelig og for den sags skyld ulykkelig i et lykkeligt land? Kaaberbøl og Friis stiller og forsøger at besvare disse spørgsmål i deres kriminalromaner *Drengen i kufferten* (2008), *Et stille umærkeligt drab* (2010) og *Nattergalens død* (2011), som delvist udspiller sig i Central- og Østeuropa, og som netop derfor udgør et særlig frugtbart materiale for en analyse af lykke som kulturelt og narrativt organiseret fænomen i et transnationalt perspektiv. Romanerne artikulerer komplekse forestillinger om lykke og ulykkelighed og iscenesætter samtidig idealiserede central- og østeuropæiske modbilleder til den affektive tomhed og sociale fremmedgørelse, der forbindes med det danske samfund. Herved synliggøres ikke blot spændingen mellem *evaluative* og *affective* former for lykke, men også den paradoksale pointe, at velfærd og social sikkerhed i visse tilfælde kan undergrave de følelsesmæssige dimensioner af det gode liv.

Med Ahmeds begreb om *happy objects* kan disse narrativer læses som konflikter mellem forskellige kulturelle lykkeorienteringer: mellem de objekter og livsformer, som det skandinaviske velfærdssamfund konstruerer som lykkebærende, og alternative forestillinger om intimitet, fællesskab og mening, der projiceres på de central- og østeuropæiske rum.

Forestillinger om lykke formes endvidere i tæt relation til rumlige og topografiske strukturer. Individernes orientering mod bestemte lykkeidealer er ikke blot socialt, men også spatialt betinget. Nærværende artikel undersøger derfor ikke blot, hvilke lykkeforestillinger der artikuleres i de nævnte romaner, men også hvordan disse forestillinger knyttes til konkrete geografiske og kulturelle rum.

Ved at konfrontere konstruktioner af lykke i Nordeuropa med forestillinger knyttet til Litauen, Ungarn og Ukraine anlægges et topografisk og transnationalt perspektiv, som muliggør en analyse af, hvordan lykke fungerer som kulturel markør i relationer præget af mobilitet, asymmetri og kulturel forskel. Centralt

⁶ Slg. "Happiness involves affect (to be happy is to be affected by something), intentionality (to be happy is to be happy about something), and evaluation or judgment (to be happy about something makes something good). If happiness creates its objects, then such objects are passed around, accumulating positive affective value as social goods." (Ahmed 2010:21)

står spørgsmålet om, hvorvidt og hvordan forestillinger om det gode liv transformeres i mødet med det fremmede, og hvilken rolle rumlig forskydning spiller i omformningen af individets lykkehorisont.

2 Familie og moderskab som lykkeindikatorer – *Drengen i kufferten*

Med afsæt i den teoretiske forståelse af lykke som kulturelt bestemt fænomen – og særligt i Sara Ahmeds begreb om *happy objects* som de objekter og relationer, der kulturelt konstrueres som bærere af det gode liv – vil jeg i det følgende analysere, hvordan forestillinger om lykke konkret artikuleres og problematiseres i Kaaberbøl og Friis' tre kriminalromaner. Analysen tager udgangspunkt i de centrale lykkeobjekter, som romanerne tematiserer, og undersøger, hvordan disse knyttes til køn, menneskelige relationer og rumlige konfigurationer.

Det første analytiske nedslag gælder romanen *Drengen i kufferten* (2008), hvor familie og moderskab fremstår som centrale lykkeindikatorer. Ahmed definerer lykke som noget, der giver mening i livet ved at knytte sig til bestemte steder og objekter, såsom familie, uddannelse eller karriere, der kulturelt fungerer som orienteringspunkter for subjektets stræben. Set fra et feministisk perspektiv retter hun imidlertid en kritik mod den forestilling, at kvinders lykke primært bestemmes af deres position i forhold til manden som hustru og i forhold til familien som husmor. Ahmeds refleksioner over kønsrelateret lykke⁷ fungerer således som et metodisk udgangspunkt for analysen af de lykkekonstruktioner, der udfoldes i *Drengen i kufferten*.

Romanen handler om bortførelsen og befrielsen af den fireårige litauiske dreng, Mikas, som bliver fundet i en bagageboks på Hovedbanegården i København. Bag kidnappingen står på den ene side en velhavende dansk forretningsmand, Jan, på den anden side den litauiske forbryder, Jučas. På trods af de markante sociale og kulturelle forskelle viser deres motivation for forbrydelsen slående lighed: Begge drives af længslen efter et lykkeligt familieliv med kone og børn. Dermed fremstilles forestillingen om familien som et universelt lykkeobjekt, der transcenderer både nationale og sociale skel.

Det er imidlertid ikke kun disse to figurer, der orienterer sig mod familien som lykkehorisont. Flere af romanens hoved- og bipersoner motiveres i deres handlinger af drømmen om den lykkelige familie, hvorved familien etableres som romanens centrale referencepunkt. Herfra udfolder forfatterne et nuanceret samfundsbillede, hvori forestillinger om lykke både legitimeres, problematiseres

⁷ Sara Ahmed påpeger i sin artikel *Killing Joy: Feminism and the History of Happiness* (2010), at lykke ikke fungerer kønsneutralt, men er dybt indlejret i normative forestillinger om køn og sociale roller. Hun analyserer, hvordan kvinders lykke historisk er blevet gjort betinget af andres velbefindende og af deres tilpasning til heteronormative idealer som ægteskab, moderskab og familiær omsorg. Lykke fungerer her som en disciplinerende norm, der regulerer kvinders livsvalg, mens feministisk kritik – figuren *the feminist killjoy* – synliggør, hvordan sådanne lykkeforestillinger opretholder ulige magtforhold ved at naturalisere kønsrelaterede forventninger til det gode liv.

og sættes i konflikt med den sociale og affektive virkelighed, som krimiplottet afdækker.

Den stræben efter lykke, som i romanen primært knyttes til forestillingen om familien, finder et passende metaforisk udtryk i skildringen af de enkelte personers boligformer og boligdrømme. Huse og lejligheder fungerer ikke blot som fysiske rammer om karakterernes liv, men som symbolsk ladede rum, hvori forestillinger om tryghed, sikkerhed og selvrealisering projiceres.⁸ Det er her, individerne søger at 'finde sig selv', og det er her, deres personlige livsprojekter forventes realiseret. I hvilken grad disse forventninger indfries eller skuffes, afspejles også i, hvordan karakterernes relation til deres hjem forandrer sig gennem fortællingen.

Denne rumlige iscenesættelse af lykke fremstår særlig tydelig i kontrasten mellem Jučas og Barbaras drøm om et hyggeligt hus på landet nær Krakow og Jan og Annes arkitekttegnede villa, der er afskåret fra resten af verden, og som i romanen beskrives således:

"Huset lå på en skrænt, med udsigt over Jammerlandbugten. Jan vidste godt hvad de lokale kaldte det: Fortet. Men det var ikke derfor han altid så op på de hvide mure med en vag følelse af utilfredshed. De lokale kunne mene og sige, hvad de ville, det var ikke dem der betød noget. Huset var arkitekttegnet, og moderne på en funkis-klassisk måde. Neo-funkis. Det var hvad Anne havde kaldt det, og hun havde vist ham billeder og huse indtil han forstod, eller i hvert fald forstod noget af det. Rette linjer, ikke så meget pynt. Udsigten skulle tale for sig selv, gennem de store lyse vinduer der trak naturen ind i rummet. [...] Sådan set havde han fået det som han ville have det. Alting nyt, alting rent og rigtigt." (Kaaberbøl-Friis 2008:9)

Selv om villaen umiddelbart fremstår som et privilegeret udtryk for velstand og social succes, repræsenterer den ikke Jans drøm. Tværtimod fremgår det, at husets udformning primært er resultatet af Annes æstetiske præferencer og livsstilsvalg, mens Jans egen forestilling om det gode liv knytter sig til et ganske andet boligideal, hvilket kommer til udtryk i hans vedvarende længsel efter et gammelt hus med have nær Annes barndomshjem i et københavnsk villakvarter:

"Han tænkte stadig med en underlig upræcis længsel på det andet hus. Stor gammel kasse, noget værre lort, en uskøn blanding af forfaldent gullaschbaronpalæ og hæsle tresser-tilbygninger, og snobbedyrt fordi det lå på Strandvejen. Det var så ikke derfor han ville have det, han gik ikke op i postnumre. Men det lå lige ved siden af Annes barndomshjem, og han kunne ikke lade være med at se det for sig: den store familie samlet til grillaftener under æbletræerne, små børn der tumlede rundt på den langhårede plæne, ham og Annes far med en god whisky i hånden og en duft af fin Virginia-tobak omkring sig. Annes

⁸ Om ideen af hjemmet som et privilegeret rum for tryghed og følelsesmæssig stabilitet læs mere i Karina Gomes Barbosas (2017) analyse af serien *Grace and Frankie*. Barbosa beskriver huset ikke blot som fysisk opholdssted, men som et symbolsk og affektivt organiseret rum, hvor individet søger tilflugtssted efter tabet af den traditionelle familieorden. Forfatteren viser, hvordan hjemmet fungerer som det sted, hvor personlige relationer, identitet og intimitet kan genskabes.

søskende ved et langt hvidt havebord, med deres børn. Annes mor i hængesofaen på verandaen, med et smukt indisk sjal om skuldrene. Hans og Annes egne børn, fire eller fem, havde han forestillet sig, Anne med den yngste på skødet, smilende og glad. [...] Han havde oven i købet [sic!] fået ejeren til at sælge. Papirerne lå der, klar til underskrift. Og så var det hun havde sagt nej.” (Kaaberbøl–Friis 2008:9–10)

I Jans forestillinger tegner sig et klassisk ideal om familielykke, centreret omkring en stor familie og ham selv som patriarkalsk familieoverhoved, hvis opgave er at sikre både konens og børnenes materielle og følelsesmæssige velfærd. Anne iscenesættes i dette billede som en madonnafigur, næsten ikonisk fremstillet med barnet på skødet, løsrevet fra hverdagens arbejde og ansvar. Fremstillingen udgør et idealiseret billede, der trækker på traditionelle køns- og familieroller.

Ved at afvise at flytte ind i Jans drømmehus afviser Anne imidlertid ikke blot en konkret boligform, men også den specifikke version af familielykke, som Jan projicerer på hende. Det er bemærkelsesværdigt, at denne lykkeform netop er identisk med den model, hun selv er vokset op med, og som fremstår som perfekt i Jans optik. Annes samfundsposition – hendes velstand, sikre ægteskab og fremtidige muligheder – synes umiddelbart at prædestinere hende til et lykkeligt liv i evaluativ forstand, men hun vælger i stedet et ensomt og afsondret hus, der snarere signalerer tilbagetrækning end (familie)fællesskab. Dette valg kan tolkes som et forsøg på at løsrive sig fra den rolle, hun tidligere har indtaget i familien, hvor hun – trods materiel og emotionel tryghed – primært blev tildelt en traditionel kvinderolle. Set i lyset af Sara Ahmeds kritik af forestillingen om den *lykkelige hustru og mor*⁹ som et kulturelt pålagt ideal snarere end et individuelt ønske, fremstår Annes modstand som symptomatisk for den feministiske problematisering af kønsrelateret lykke. Ahmed viser netop, hvordan billedet af den lykkelige kvinde ofte fungerer normativt og regulerer kvinders livsvalg i overensstemmelse med sociale konventioner snarere end individuelle aspirationer.

Samtidig fremstår Annes protest som ambivalent og ufuldstændig. Hun formår endnu ikke entydigt at formulere sine egne længsler og reduceres derfor i sin modstand til et symbolsk, men svagt artikuleret opgør. Det, at hun afviser sin mands drømmehus, er ikke en generel afvisning af familien som lykkeobjekt, men snarere et instinktivt nej til det mandlige – faderens og ægtemandens – ‘omsorgsfulde’ formynderi. Hun modsætter sig, at Jan alene definerer deres fælles lykke, uden dog at være i stand til fuldstændigt at frigøre sig fra denne definition.

Det er i denne sammenhæng symptomatisk, at Jan ikke kan gøre Anne gravid, hvilket konkret forhindrer realiseringen af hans ideal om den store familie. Da Anne selv ønsker et barn, vælger parret adoption, og hun accepterer samtidig i vid udstrækning sin mands måde at strukturere deres liv på. Hendes protest kan på dette tidspunkt endnu ikke fuldbyrdes, men den peger på en grundlæggende

⁹ Ahmed argumenterer for, at ved at skabe billedet af den lykkelige husmor retfærdiggør man i virkeligheden kvindernes udnyttelse (Ahmed 2010:572).

kommunikationskløft mellem ægtefællerne, der undergraver forestillingen om familien som et entydigt lykkebærende fællesskab.

Allerede fra begyndelsen af ægteskabet fremstår kommunikationen mellem Jan og Anne som grundlæggende problematisk. De taler ikke rigtig sammen, men lever snarere side om side i hver deres forestillinger om lykke, som – med hensyn til familie – viser sig at være ret forskellige. Denne forskel manifesterer sig både i forbindelse med valget og opførelsen af deres fælles hjem, hvor Anne konsekvent afviser Jans forslag, og senere i forbindelse med sønnens sygdom, hvor Jan *glemmer* at inddrage sin hustru i overvejelserne om, hvordan den svære situation kan håndteres. I stedet påtager han sig ensidigt styringen og ved at løse problemet på sin (ulovlige) måde frakender han Anne handleevne og beslutningskompetence. Denne asymmetriske relation tydeliggør en kønsbestemt magtstruktur, hvori Anne konstrueres som et skrøbeligt, virkelighedsfjernt væsen, som konstant fremstilles som afhængig af mandlig beskyttelse. Jans opfattelse af sin hustru er gennemgående præget af en idealiserende og følelsesfuld distancering, der nærmest opløser hendes kropslighed og forankring i det sociale og materielle. Dette kommer eksplicit til udtryk i hans erindring om deres bryllup:

”Han huskede pludselig med stor intensitet den majdag for mere end ti år siden hvor han havde set Keld føre hende op ad kirkegulvet. Hun var smuk som en fe eller en engel [...] Om få minutter ville hun sige ja til at blive hans. Et kort øjeblik mødte han Kelds blik, og han følte at han så en velkomst og en anerkendelse der. Svigerfar. Jeg skal nok passe på hende, lovede han tavst den høje, smilende mand. Og tilføjede i sit stille sind to ting der ikke stod i ægteskabsløftet: **Han ville give hende alt hvad hun ville have, og han ville beskytte hende mod alt ondt i hele verden.**” (Kaarbøl-Friis 2008:12–13, min fremhævelse)

Den måde, hvorpå Jans lykke skildres her, gør det allerede ved ægteskabets indgåelse tvivlsomt, om hans kone også kan realisere sin egen lykke inden for denne relation. Snarere etableres en model, hvor Annes lykke underordnes Jans forestilling om beskyttelse, forsørgelse og kontrol. Det bliver tidligt klart, at ægtefællernes respektive lykkeforestillinger er uforenelige. At Anne – den velhavende, barnløse kvinde – senere *får* et barn, synes kun på overfladen at kunne udfylde kløften mellem dem. I virkeligheden fastholdes den grundlæggende asymmetri i forholdet: Jan indtager konsekvent rollen som den *givende*, handlekraftige part, mens Anne reduceres til *modtageren* af hans initiativer. Dette mønster forstærker hendes afhængighed og understreger, at hendes lykke i lang tid er betinget af mandens beslutningskraft og autoritet. Denne struktur afføder en latent utilfredshed hos Anne, som allerede fra ægteskabets begyndelse underminerer forestillingen om familien som et entydigt lykkebærende fællesskab. Jan registrerer ganske vist, at ægteskabet og idealet om den lykkelige familie er ved at smuldre, men reagerer ikke ved at revidere sine grundlæggende forestillinger om lykke, snarere tværtimod: Han klamrer sig krampagtigt til netop disse idealer i forsøget på at genskabe en tilstand, der reelt aldrig har været gensidigt funderet. Efterhånden som fortællingen skrider frem,

gennemgår Anne en indre udvikling, der gradvist sætter hende i stand til at modsætte sig sin mands magt og handle mere selvstændigt. Herved forskydes magtbalancen i forholdet, og romanen åbner for en mere kompleks forståelse af lykke.

I *Drengen i kufferten* fremstår den velhavende familie indledningsvis som en repræsentation af den ideelle kernefamilie bestående af mor, far og barn, hvor lykken tilsyneladende understøttes af økonomisk sikkerhed og social stabilitet. Men denne idylliske konstruktion trues imidlertid af barnets alvorlige sygdom, hvilket effektivt dekonstruerer forestillingen om, at velstand og ægteskab kan fungere som garantier for lykke. Romanen problematiserer således en udbredt antagelse i det moderne velfærdssamfund: at materielle ressourcer og solide institutionelle rammer automatisk producerer et lykkeligt liv. I denne sammenhæng er rigdom ikke en løsning, men snarere en forhindring, idet Jan – styret af sin arrogante forretningsmandsattitude og sin forestilling om lykke som noget, der kan tilvejebringes gennem kontrol og forretning – forsøger at købe sig til lykken ved at tage et andet menneskes barn og anvende det som en slags 'reservedel' for sin syge søn. Den første dreng kunne han få ad semilovlige veje, hvilket muliggjorde etableringen af en midlertidig og skrøbelig lykke i form af den tilsyneladende perfekte familie. Men for at holde sammen på denne konstruktion tvinges han imidlertid til at gribe til illegale midler, hvilket afslører familiens fundamentale etiske og følelsesmæssige ustabilitet.

I sine handlinger reproducerer Jan samtidig traditionelle kønsrollemønstre. Han indtager den traditionelle patriarkalske faderrolle, hvor han positionerer sig selv som den stærke, handlekraftige mand, der ser det som sin opgave at sikre både familiens lykke og hustruens personlige velbefindende. I forlængelse heraf bliver det vigtigt for ham, at Anne ikke har kendskab til hans illegale foretagender. Hun tildeles således en passiv position og tillades primært at være aktiv i forbindelse med opretholdelsen af intimitet og følelsesmæssig varme i familieidyllen, en opgave, som imidlertid viser sig umulig at realisere under de givne betingelser. Ægtefællernes manglende evne til at etablere en åben og ligeværdig kommunikation resulterer i en gennemgribende emotionel tomhed, der også manifesterer sig i skildringen af deres stilfulde og eksklusive hjem:

”Vinduet strakte sig i hele rummets længde, fra gulv til loft. Himlen og havet trængte sig helt ind i stuen. [...] Rummet var kæmpestort. I den ene ende var der en pejs, som Anne Marquart tændte med et klik på en fjernbetjening, som om det var et fjernsyn. Gulvet var en eller anden slags blå-grå sten som Sigita ikke kendte. Midt i rummet, med flere meter tomt gulv til alle sider, stod en hestekoformet knaldrød lædersofa. Sigita forstod godt at det her var et af den slags rum som modeblade bad om at få lov til at fotografere, men det overgik selv hendes trang til orden og rene linjer, og hun følte sig ikke godt tilpas ved at sidde midt i denne balsal af sten.” (Kaaberbøl–Friis 2008:253)

Alt udstråler tomhed og upersonlighed og symboliserer ægtefællernes fremmedhed over for hinanden. I denne situation bliver barnet og dets helbredelse den eneste mulighed for Jan for at generhverve lykken. Ægteskabet, der i

begyndelsen af deres fælles liv fungerede som den primære lykkeindikator – i overensstemmelse med det, Sara Ahmed betegner som ”den bedste af alle mulige verdener” (Ahmed 2016:23) – er nu i opløsning, og Jan er overbevist om, at forholdet kun kan reddes ved at redde deres søn Alexander, dvs. ved at genskabe billedet af den perfekte familie. For Anne til gengæld står ægteskabet ikke længere til at redde. I denne henseende problematiserer romanen ægteskabet som primær lykkeindikator: For Anne forskydes lykkehorisonten fra den ægteskabelige relation til forholdet til barnet. En tilsvarende forskydning kan iagttages hos den litauiske kvinde Sigita, Alexanders biologiske mor og samtidig mor til det bortførte barn Mikas. Sigita lever hverken i et stabilt parforhold eller under økonomisk trykke forhold, men kærligheden til hendes to sønner udgør ikke desto mindre det centrale følelsesmæssige fundament for hendes liv. Mister hun sit barn, kan hun heller ikke være lykkelig. Økonomisk er hun Anne underlegen, men dette opvejes af hendes emotionelle overlegenhed, der netop består i hendes uforbeholdne emotionelle investering i børnene.

Når Anne forlader sin mand og tager Alexander med sig, etablerer hun en ny mulighed for at realisere lykke uden for den traditionelle kernefamilies rammer. Det samme gælder for Sigita, idet hun får Mikas tilbage. De to enlige mødre og deres respektive muligheder for at være lykkelige med deres børn opstiller dermed et alternativ til den normative forestilling om familielykke, idet lykken her ikke længere er knyttet til ægteskabet, men til moderskabet. Samtidig understreges det, at denne konstellation ikke nødvendigvis udgør en idealiseret sluttilstand. For Sigita er denne løsning snarere en pragmatisk mulighed end et egentligt drømmescenarie: Selv om barnet er tilstrækkeligt til at sikre hendes personlige lykke, længes hun stadig efter et romantisk forhold. Hendes drøm om landidyl med sommerhus eller have fungerer her som et symbolsk udtryk for en fortsat orientering mod den lykkelige familie med både barn og partner.

Forestillingen om lykke baseret på den perfekte familie med kone og børn – ideelt set en pige og en dreng¹⁰ – findes ligeledes i den kriminelle Jučas’ historie.

¹⁰ Den ideelle familie skildres i romanen som bestående af far, mor og to børn – helst en dreng og en pige –, hvilket præsenteres som den normative model for den perfekte familielykke (slg. ”The constellation of the ideal family in the welfare state (mummy, daddy, and two kids), which in Scandinavia is always thought of in terms of gender equality” (Heitmann 2010:513). Denne figur fungerer som et implicit referenceideal, i forhold til hvilket de øvrige familiekonstellationer måles og evalueres. For Jučas og Barbara forbliver denne model på drømmeniveau og realiseres aldrig, mens for en af romanens hovedkarakterer, Nina Borg, og hendes mand, Morten, er den en realiseret mulighed – de har to børn, Ida og Magnus – som Nina imidlertid enten ikke formår – eller først for sent formår – at erkende og værdsætte. Afviger familien fra denne model, signalerer romanen ofte en mangel eller brist i den familiære lykke. Jan og Anne har for eksempel kun ét (adoptiv)barn, hvilket i romanens implicitte logik bidrager til at fremhæve skrøbeligheden i deres familiekonstruktion. Sigita fremstår på sin side som alenemor til to sønner, hvoraf den ene bortadopteret uden hendes samtykke, og den anden bortføres. Hendes familiekonstellation bærer således præg af fragmentering og tvang, hvilket yderligere understreger, at lykke her

For ham forbliver denne lykke imidlertid udelukkende på fantasiniveau og realiseres aldrig, hvilket bidrager til at humanisere figuren ved at synliggøre den endnu ikke helt undertrykte menneskelige side af den brutale morder. Dermed fremstår lykke i hans tilfælde ikke som realiseret tilstand, men som et uopnåeligt ideal og latent længsel.

”Nogle gange drømte Jučas om en familie. Der var en mor og en far og to børn, en dreng og en pige. De sad som regel ved et bord og spiste mad moren havde lavet. De boede i et hus med en have til, og i haven var der hindbær og æbletræer. Og de smilede altid, så man kunne se de havde det godt. Selv stod han udenfor og kiggede ind. Men der var altid en følelse af at de lige om lidt ville få øje på ham, og så ville faren åbne døren og smile endnu mere, og sige: »Jamen, så kom dog ind.« [...] På det seneste havde han drømt drømmen ret så tit. Han mente selv det var Barbaras skyld. Hun ville altid snakke om hvordan det skulle være engang: ham og hende, og det lille hus lidt uden for Krakow [...] Og så børnene. Selvfølgelig. For det var det Barbara ville: børn.” (Kaaberbøl–Friis 2008:14)

Jučas har ingen reel adgang til lykken, og efterhånden som begivenhederne skrider frem, fjerner han sig stadig mere fra enhver mulighed for at realisere den. I romanens fremstilling karakteriseres hans forestilling om familielykke derfor primært ved sit fravær: ikke som en konkret, handlingsbærende orienteringsramme, men som et fraværende ideal, der kun manifesterer sig negativt, gennem dets uopnåelighed. Lykken fungerer her ikke som realiserbar livsform, men som et kontrafaktisk referencepunkt, der indirekte synliggør figurens afkobling fra det sociale og følelsesmæssige fællesskab.

En anden dimension af den stræben efter lykke som familien repræsenterer i romanen, udfoldes i skildringen af Morten og Ninas ægteskab og familieliv¹¹, hvor tematikken ikke blot gentages, men også udvides med nye problemstillinger. Her tematiseres blandt andet spændingen mellem familie og karriere samt spørgsmålet om, hvorvidt disse livsformer overhovedet lader sig forene. Samtidig aktualiseres en bredere samfundskritisk dimension, der retter sig mod den danske velfærdsstat, som ikke i tilstrækkelig grad tager hånd om marginaliserede grupper. I sit forsøg på at realisere et lykkeligt liv søger Nina at leve op til en moderne forestilling om kvindelig lykke, der ikke begrænser sig til familielivet, men også fordrer selvrealisering på andre livsområder, herunder professionelt og socialt. Herved positioneres hun i spændingsfeltet mellem traditionelle kønsroller og nyere, mere individualiserede lykkeidealer. Som Elisabeth Oxfeldt formulerer

ikke blot defineres af følelsesmæssig tilknytning, men også af hvilke magtforhold og institutionelle rammer man er underlagt.

¹¹ Nina er sygeplejerske ved Dansk Røde Kors. Idet hun optræder i alle tre analyserede kriminalromaner, udgør hendes figur ikke blot et narrativ forbindelsesled mellem de enkelte bind, men fungerer også som et samlingspunkt for romanernes tematisering af familie, køn og lykke. Gennem udviklingen af hendes privatliv, ægteskabelige konflikter og forhold til arbejde, moderskab og socialt engagement udfoldes en dynamisk og flertydig forståelse af, hvad et lykkeligt liv kan og bør indebære i en moderne, nordisk velfærds- og middelklassekontekst.

det: "[women] has to be politically and socially »conscious«, being able to stand up for one's life choices and take responsibility for one's own happiness and progress" (Oxfeldt 2017:472).

Men det er netop denne dobbelte orientering, der synes at udgøre et grundlæggende problem for Nina, idet hun ikke rigtig kan afgøre, hvad der gør hende virkelig lykkelig. På den ene side længes hun efter et harmonisk familieliv, hvor hun kan optræde i rollen som den perfekte mor, som står for hjemlig hygge og omsorg – en rolle, der giver hende øjeblikke af affektiv tilfredsstillelse, men som i praksis ofte mislykkes, hvilket blandt andet belyses i scenen, hvor hun bager kage med sin søn Magnus, men hvor situationen udvikler sig til rent kaos i huset. På den anden side oplever Nina en langt mere stabil form for tilfredshed, når hun er aktivt engageret i verden uden for familien og oplever sig selv som handlende og betydningsfuld i en bredere social sammenhæng.

Hendes dobbelte orientering artikuleres også i ægtemandens karakteristik af hende som en adrenalinjunkie (Kaaberbøl–Friis 2008:133), der uden tøven kaster sig ud i farlige situationer, hvis det skønnes nødvendigt. Dermed befinder Nina sig i et spændingsfelt mellem to konkurrerende lykkeparadigmer: På den ene side den traditionelle forestilling om kvindelig lykke som forankret i selvrealisering gennem ægteskab og moderskab, på den anden side en mere moderne forståelse, hvori lykke også kan realiseres gennem professionelt og samfundsmæssigt engagement. Det centrale problem for Nina er imidlertid, at hun næsten krampagtigt forsøger at leve op til den førstnævnte model, samtidig med at hun stærkt tiltrækkes af den sidstnævnte. Med Sara Ahmeds begreb om lykke som en kulturel orientering mod bestemte objekter kan denne konflikt forstås som et resultat af, at visse livsformer bliver *lykkelige* for os, i det øjeblik vi forestiller os, at de vil gøre os lykkelige,¹² I romanen får læseren således indtryk af, at Nina vil realisere sig selv som hustru og mor, fordi denne livsform svarer til samfundets normative forventninger, snarere end fordi den entydigt svarer til hendes egne præferencer. Samtidig er det ikke entydigt, hvad der for Nina opleves som spontant og autentisk, og hvad der er resultatet af internaliserede normer og bevidste valg. Hun insisterer på, at familien kan gøre hende lykkelig, men kan ikke opgive sit frivillige arbejde, som netop giver hende en følelse af mening og handlekraft.

I modsætning til den patriarkalske opfattelse, at kvindelig selvrealisering kan begrænses til familien, og i modsætning til 1970'ernes og 1980'ernes feministiske positioner¹³, der betonedede retten til at fravælge familien til fordel for arbejdet,

¹² "some things become happy for us if we imagine they will bring happiness to us. Happiness is often described as what we aim for, as an end-point or even an end in itself." (Ahmed 2010:575)

¹³ Den danske Rødstrømpebevægelse i 1970'erne gjorde op med forestillingen om husmorrollen og den borgerlige kernefamilie som kvindens naturlige livsform og arbejdede målrettet for kvindernes økonomiske uafhængighed, adgang til lønarbejde og kollektiv organisering. Bevægelsen skabte samtidig en omfattende offentlig debat om

skal nutidens kvinder kunne forene begge sfærer. På den måde tør Nina heller ikke vælge arbejde uden familie, hvilket volder hende større og større problemer, og til sidst fører til den totale opløsning af familielivet. Netop denne dobbelte udfordring bliver for Nina stadig vanskeligere at håndtere. Hun kan hverken entydigt vælge arbejdet uden familien eller familien uden arbejdet, hvilket gradvist destabiliserer hendes livsprojekt og i sidste instans bidrager til familiens sammenbrud.

Nina giver en koncis og rammende beskrivelse af sit angiveligt lykkelige liv, da hun nogle år tidligere møder sin studieveninde, Karin på en bar. Det billede, hun her tegner, er imidlertid mindre en faktisk skildring af hendes levede erfaring og snarere en artikulation af den livsform, hun har stræbt efter og har ønsket at realisere. Dette bliver tydeligt i hendes formulering over for veninden:

”At hun stadig reddede verden. At hun var lykkelig. Havde den perfekte familie, den perfekte mand og at hun i sin fritid sørgede for de børn og kvinder og små forkrøblede mænd, som der ikke var andre i hele fucking Danmark, som ville tage sig af. Hun fortalte om netværket. Det første var løgn, men det havde været fantastisk at sige det. Det andet var sandt. Hun brugte masser af tid på netværket. For meget, syntes Morten. Han beskyldte hende nogle gange for at det var adrenalinfixet hun havde brug for, men det var mere end det, hun havde stadig brug **for at redde verden, for at føle at hun ikke var magtesløs.**” (Kaaberbøl–Friis 2008:132–133, min fremhævelse)

For Nina er foreningen af familieliv og humanitært arbejde snarere en uindfriet ambition end en realiserbar livsform. Derfor flygter hun gentagne gange fra sin familie (fx rejser til Liberia og efterlader både ægteemanden og den femårige Ida). Omsorgen for børnene i hjemmet oplever hun som en vedvarende belastning, som hun ikke kan integrere i sit livsprojekt, og moderskabet opfatter hun snarere som en begrænsning end som en kilde til mening eller lykke. Oplevelsen af magtesløshed i den private sfære kontrasteres skarpt med hendes fremtoning i det professionelle rum, hvor hun skildres som kontrolleret, beslutsom og præget af en nærmest umenneskelig ro og bestemthed.¹⁴ Romanen etablerer herved en tydelig dikotomi mellem det hjemlige og det arbejdsrelaterede rum, hvor Nina fremstår handlingslammet i det ene og exceptionelt handlekraftig i det andet, hvilket yderligere understreger den grundlæggende splittelse i hendes individuelle situation.

kvindeundertrykkelse i alle samfundets sfærer, herunder i privatlivet, hvilket kom til udtryk i sloganet ”Det private er politisk” (Dahlerup 2025). Kritikken af familien som kvindens primære lykkerum genfindes også i samtidens litteratur, ikke mindst hos Suzanne Brøgger, der i sin roman *Fri os fra kærligheden* (1973) polemiserer mod ægteskab, romantisk kærlighed og moderskab som normative kvindefælder, samt hos Tove Ditlevsen, hvis selvbiografisk inspirerede værk *Gift* (1971–74) afdækker de psykologiske og eksistentielle omkostninger ved at søge lykke gennem ægteskab og moderskab.

¹⁴ ”så var Nina den, man aldrig tvivlede på. Hun havde gang i et enkvindesprojekt som gik ud på at redde verden. Hun magtede bare ikke at begynde med sin egen familie” (Kaaberbøl–Friis 2008:173).

Handlingsforløbet tyder på, at Nina konfronteres med et tilsyneladende uomgængeligt valg mellem familie og arbejde, uden at det dog er entydigt, hvilken af disse sfærer hun i sidste instans må opgive. Familielykke tilfredsstiller hende kun midlertidigt, idet hun samtidig oplever et behov for selvrealisering gennem sit professionelle virke. Gentagne gange tvinges hun til at foretage valg mellem disse to livsprojekter, og hun vælger konsekvent sit arbejde. Disse valg er imidlertid præget af en grundlæggende ambivalens. I slutningen af romanen vender hun, efter at have fuldført sin opgave, tilbage til familien, som i den utrygge verden fremstår som et sikkert tilflugtssted og et rum for restitution efter traumatiske erfaringer. Herved er længslen efter familielykke ikke kun en forestilling, der skal realiseres, men også et følelsesmæssigt orienteringspunkt, hun ikke kan frigøre sig fra. Denne dobbelte orientering bliver hun først rigtig klar over, når hendes mand forlader hende og tager børnene med sig. Dette sker i slutningen af seriens anden del, netop fordi hun ikke er i stand til at opgive den indre drift mod at hjælpe de nødstedte – en drift, hun selv oplever som en kilde til lykke. Først i slutningen af seriens tredje del, efter opklaringen af endnu en brutal forbrydelse, bliver hun i stand til at tage kontakt til Morten i håbet om, at forholdet kan genetableres, og at familielykken kan genoprettes. Dette forløb antyder, at det måske ikke i første række var familien, men snarere forestillingen om et meningsfuldt socialt engagement, som Nina – bevidst eller ubevidst – har tilegnet sig som vejen til lykke. En sådan orientering mod livet kan imidlertid være vanskelig at opgive, netop fordi den strukturerer subjektets selvforståelse, som Sara Ahmed påpeger: "It is difficult to give up an idea of one's life when one lives a life according to that idea" (Ahmed 2010:588). Slutningen af romanen tilbyder imidlertid ikke et entydigt svar på, hvordan Nina forestiller sig sin fremtid.

Hun giver dog eksplicit udtryk for sine ungdommelige forventninger til livet, idet hun reflekterer over sit forhold til Karin efter venindens opkald og efterfølgende brutale død. I denne retrospektive selv fremstilling konstruerer Nina Karin som en figur, der – i kraft af sine muligheder og kompetencer – fremstod som disponeret for lykke, mens hun positionerer sig selv som hendes modsætning:

"De havde holdt sammen, dengang på sygeplejeskolen. Hun og Karin var gået til alle festerne og fredagsbarerne og studiegruppemøderne sammen, også selv om de dybest set ikke havde haft noget som helst tilfælles. Nina havde været lille og splejset og dyrkede det magre, depressive ydre. Karin derimod var som taget ud af en propagandafilm fra Det Tredje Rige. Høj, blond, yppig med brede hofter og gylden, glat hud. Og så havde hun været aldeles ukompliceret. Ikke dum, men ukompliceret, og **med et tårnhøjt potentiale for at blive rigtig lykkelig**. Sådan havde Nina i hvert fald set hende, og det var nok også derfor hun var blevet hængende, tænkte hun. I håbet om at noget af Karins lykkepotentiale ville smitte af på hende, og så fordi hun havde brug for være sammen med nogen hvis verden var lige så rund og perfekt som dem selv. At Karin skulle være den af de to som fik sværest ved at realisere sin drøm om mand og børn, havde altid været en gåde for Nina, men af en eller anden grund var mændene aldrig blevet hængende hos

Karin. **Nina havde til gengæld fået hele pakken uden nogensinde at have villet det,** og det var nok i virkeligheden det som til sidst havde skilt dem ad.” (Kaaberbøl–Friis 2008:131, min fremhævelse)

Karin, hvis drøm om den lykkelige familie med mand og børn ikke går i opfyldelse, lægger nye planer og formulerer alternative strategier for lykke. Efter at have arbejdet som privatsygeplejerske i udlandet søger hun at finde et nyt mål gennem et godt betalt arbejde og et luksuriøst liv i verdens ”fedeste lejlighed [...] med udsigt over bugten” (Kaaberbøl – Friis 2008:132). Samtidig indleder hun et forhold til Jan, velvidende at han ikke vil forlade Anne eller opgive sit ægteskabelige familieideal. Karin accepterer således rollen som elskerinde og indretter sig i den moderne lejlighed over garagen i Jans villa, hvilket vidner om en pragmatisk tilpasning til en marginal position i forhold til det normative familielykkeideal. Karins figur illustrerer dermed en forskydning fra et traditionelt familieorienteret lykkeideal til en mere individualiseret og forbrugsbaseret lykkeorientering, hvor materiel velstand, urban livsstil og erotisk autonomi fremstår som alternative markører for det gode liv.

Det er i denne sammenhæng signifikant, at Jan også har en lille lejlighed inde i byen, som han ofte benytter som et midlertidigt tilflugtssted, og som i sin udformning adskiller sig markant fra hans luksuriøse villa:

”Lejligheden var trang som en kiste sammenlignet med huset derhjemme, men alligevel var der et eller andet ved den som han godt kunne lide. Det var hans personlige assistent Marianne der havde stået for indretningen, og hun havde ramt noget der fik ham til at føle sig tilpas. Sådan nærmest lidt luksus-studentikost. Gamle stole med lyse tæpper hen over. Retrolamper hun havde fundet på diverse loppemarkeder. Syv forskellige slags tallerkner, og ikke to krus der var ens.” (Kaaberbøl–Friis 2008:120)

Han oplever en særlig form for tryghed i bylejligheden, idet dette rum symbolsk repræsenterer realiseringen af hans oprindelige ambitioner om karriere og økonomisk succes. Lejligheden fungerer således som et udtryk for en virkeliggjort drøm, og som et rum for personlig og professionel selvbekræftelse kontrasteres den skarpt med villaen, der snarere er et tydeligt tegn på Jans fiasko i ægteskabet og familielivet.

Sammenfattende kan det konstateres, at repræsentanterne for de forskellige sociale grupper i romanen har divergerende idealer med hensyn til selvrealisering og opnåelse af lykke, selv om disse i høj grad bestemmes af deres opfattelser af familieliv, ægteskab og moderskab. Ud over den sociale og nationale heterogenitet iscenesætter romanen også betydelige kønsmæssige forskelle, som yderligere nuanceres af karakterernes geografiske forankring. Herved etableres et komplekst netværk af lykkehorisonter, der krydser klasse, køn og rumlige tilhørsforhold.

3 Uddannelse og karriere som lykkeindikatorer vs. familie som lykkedræber? – *Et stille umærkeligt drab*

I første del af artiklen har jeg redegjort for forestillinger om kvindelig lykke og deres indikatorer i trilogiens første bind. I det følgende rettes opmærksomheden mod en anden lykkeforståelse, som er central i trilogiens anden bind. Med udgangspunkt i skildringen af romaers livsvilkår i Ungarn præsenterer *Et stille umærkeligt drab* lykkeindikatorer, der knytter sig til uddannelse, karriere og penge og undersøger, hvad for en rolle disse spiller i forhold til individuel lykke. Samtidig tilbyder romanen en nuanceret samfundssociologisk fremstilling af den pågældende etniske minoritetsgruppe.

Handlingen indledes i det nordøstlige Ungarn, hvor to unge romaer kommer i besiddelse af noget radioaktivt stof, som de forsøger at afsætte på det sorte marked. Den ene af dem, Tamás, rejser til Danmark for at gennemføre salget, men hans manglende erfaring fører hurtigt til alvorlige komplikationer. Dette tvinger hans halvbror, Sándor, der er jurastuderende, til at rejse efter ham for at opspore og redde ham.

Da de to halvbrødre mødes for første gang i længere tid forud for den yngstes rejse til Danmark, er de fulde af håb om fremtiden. For Tamás repræsenterer de forventede økonomiske gevinster muligheden for at realisere en ellers uopnåelig drøm om et bedre liv for ham selv og hans familie. Hans forestilling om lykke er knyttet til udsigten til social forbedring inden for en tilværelse, der i romanen skildres som marginaliseret, ikke-assimileret og afvigende fra majoritetssamfundets normer. Sándors livsforløb fremstår derimod som et eksempel på en mere radikal social omorientering. Ved hjælp af sin ungarske far, som efter morens sygdom tager sin søn til sig, adskilles han fra sin romafamilie og indlemmes i et nyt familiært og normativt miljø. Denne overgang indebærer ikke blot en ændring i hans familiemæssige tilknytning, men også en målrettet socialisering ind i majoritetssamfundets værdier og konventioner, hvor norminternalisering og institutionel tilpasning spiller en central rolle. I denne proces redefinerer Sándor sin sociale og personlige identitet, hvilket muliggør adgang til en prestigefyldt uddannelsesbane. Hans engagement i jurastudiet, som kommer til udtryk i ambitionen om at blive “den bedstforberedte studerende i det juridiske fakultets historie” (Kaaberbøl–Friis 2010:70), vidner om en stærk tro på uddannelse som middel til varig social mobilitet. Sándor opfatter juristuddannelsen som en mulighed for endegyldigt at distancere sig fra sin romaoprindelse og opnå en højere middelklassetilværelse i det ungarske samfund. Uddannelse og karriere som jurist konstrueres således som centrale lykkeindikatorer, idet de forbindes med social trivsel i form af anerkendelse, integration og stabilitet, men også med subjektivt og psykologisk velbefindende, herunder selvaccept, personlig udvikling, positive relationer, oplevelsen af handlekraft og tilstedeværelsen af klare mål i livet. På denne måde fungerer den ønskede transformation gennem uddannelse som et normativt løfte om lykke.

På universitetet finder Sándor en ungarsk kæreste fra en velhavende borgerlig familie med konservative værdier, som han selv søger at tilegne sig som led i sin sociale og kulturelle repositionering. Pigen forholder sig imidlertid ambivalent til disse normer og gør i stigende grad oprør imod dem, idet hun orienterer sig mod alternative livsformer. Hendes distance til de borgerlige lykkeforestillinger understreger, at samfundsmæssig anerkendelse og social accept ikke nødvendigvis tillægges samme lykkepotentiale af alle individer, hvilket står i kontrast til Sándors målrettede stræben efter uddannelse og professionel succes.

Men Sándors håb om social opstigning tilintetgøres brat, da han trods sine faglige kvalifikationer dumper til den vigtigste eksamen på grund af sin etniske baggrund. Denne hændelse udløser en kædereaktion, som efter halvbrorens forsvinden uigenkaldeligt trækker ham ud af den akademiske og professionelle bane, han har søgt at etablere. De familiære bånd, som han har bestræbt sig på at distancere sig fra, viser sig at være stærkere end hans individuelle ambitioner om social mobilitet. Romanen stiller dermed spørgsmålstejn ved familien som lykkeindikator, idet den ikke fremstår som et rum for frigørelse eller personlig udvikling, men snarere som en konstruktion, der hæmmer både individuel selvrealisering og samfundsmæssig opstigning. Sándor er nødt til at opgive håbet om at bryde med sin oprindelige sociale position ved hjælp af uddannelse og vælger i stedet at opspore sin halvbror. Hermed prioriteres familiære forpligtelser over personlige mål, idet hans handlinger i sidste ende snarere orienteres mod hans biologiske mors lykke end mod hans egen fremtid. Han vil gøre sin mor lykkelig, men hans forehavende viser sig at være forgæves, idet halvbroren har valgt moralsk forkerte midler til at realisere sine drømme ved at involvere sig i moralsk problematiske og illegale forretninger. Dette har bragt ham i kontakt med forbrydere og gjort enhver form for redning umulig.

Med udgangspunkt i Sándors livshistorie kan det endvidere konstateres, at familien, selv om den fungerer som en hæmmende faktor i forhold til samfundsmæssig opstigning, samtidig tillægges en positiv betydning for hovedpersonens følelsesmæssige og etiske udvikling. Da han indvilliger i at rejse til Danmark, sker det således ikke i håbet om at forbedre sine egne livsvilkår, men med det begrænsede formål hurtigt at finde sin halvbror for dernæst at kunne vende tilbage til sit liv i Budapest. Danmark er på den måde ikke et attraktivt mål for social mobilitet, som i trilogiens tredje del for den ukrainske Natasha, men snarere en mellemstation eller en forhindring på vejen mod et andet mål. Under rejsen konfronteres Sándor gentagne gange med sin oprindelse og bliver gradvist bevidst om det ansvar, han har over for den familie, som han tidligere har søgt at distancere sig fra. Selv om han fortsat tager afstand fra romaernes traditionelle levevis, muliggør hans følelsesmæssige tilknytning til moderen og søskendeflokken en accept af hans dobbelte tilhørsforhold som søn af en romamor og en ungarsk far, og i slutningen af romanen vil han ikke længere flygte fra den. Når han kommer i besiddelse af købssummen, åbner der sig en ny mulighed for at genoptage og fuldføre sin uddannelse. Denne mulighed indebærer

imidlertid ikke længere en afvisning af familien, men snarere en omorientering, hvor uddannelse og økonomisk fremgang forbindes med et ansvar for familiens kollektive fremtid. Sándor vælger således at anvende sine ressourcer på at understøtte familiens ambitioner om bolig, uddannelse og erhvervsmæssig selvstændighed. Dermed etableres et afhængighedsforhold mellem hans egen lykke og familiens lykke, idet hans personlige livsprojekt ikke længere kan adskilles fra ønsket om at sikre familiens sociale og økonomiske opstigning. Denne forpligtelse har samtidig en stærk følelsesmæssig dimension, idet hans tilbagevenden til familien og anerkendelsen af sine rødder fremstilles som afgørende for moderens lykke.

Forestillingen om Danmark som et lykkefremmende og inkluderende rum kan i denne sammenhæng forstås som en del af en bredere kulturel forestillingsverden, som Annegret Heitmann (2017) har analyseret i sin undersøgelse af danske mobilitets- og rejsefortællinger. Heitmann viser, hvordan Danmark i sådanne narrativer ofte fungerer som et normativt referencepunkt for lykke, velfærd og social tryghed, samtidig med at denne selvforståelse ledsages af affektive spændinger knyttet til privilegium, ansvar og skyld. Denne ambivalens genfindes tydeligt i *Et stille umærkeligt drab* i kontrasten mellem de ungarske romaers forestilling om Danmark som et slaraffenland og den faktiske erfaring af social og juridisk marginalisering, som Sándor konfronteres med under sin rejse. Samtidig artikulerer Nina Borg et kritisk perspektiv på det danske velfærdssamfund, idet hun gentagne gange peger på statens manglende ansvar over for minoriteter og mennesker uden lovligt ophold. Romanen bekræfter dermed Heitmanns pointe om, at lykkeforestillinger knyttet til mobilitet og velfærd ikke fungerer som universelle løfter, men som ambivalente konstruktioner, der både producerer håb og synliggør strukturelle uligheder (Heitmann 2017:passim).

Rigdom og fattigdom fremstår som centrale faktorer i romanens forestilling af individuel lykke, hvilket tydeligt kommer til udtryk, når Sándor på sin rejse konfronteres med det samfundslag, han tidligere har forsøgt at forlade. Selv om han ikke identificerer sig med de romaer, han rejser sammen med til Danmark, og tager afstand fra deres motiver og livsstrategier, bliver han af omgivelserne kategoriseret som tilhørende samme gruppe. Denne eksterne kategorisering understreger, hvordan sociale og etniske markører overskygger individuelle forskelle og ambitioner. I de ungarske romaers forestillingsverden fremstår Danmark som et slaraffenland, hvor økonomisk fremgang og social mobilitet forekommer tilgængelige for alle, og hvor selv marginaliserede grupper kan realisere deres drømme. Omvendt fremstilles det danske majoritetssamfunds selvforståelse som præget af en oplevelse af privilegium i forhold til befolkninger fra blandt andet Central- og Østeuropa, som antages at søge mod Danmark, fordi de her har bedre muligheder for at klare sig økonomisk og socialt. Romanen problematiserer imidlertid dette selvbillede ved at skildre Nina Borgs gentagne kritik af danskernes håndtering af minoritetsgrupper og mennesker uden lovligt

ophold. Gennem hendes perspektiv blotlægges spændingen mellem forestillingen om Danmark som et inkluderende samfund og de faktiske uligheder, som præger behandlingen af socialt og juridisk marginaliserede grupper.

4 Ægteskab og moderskab som lykkeindikatorer – *Nattergalens død*

Trilogiens tredje del kan læses som en videreførelse og samtidig en forskydning af de problematikker, der allerede er udfoldet i analysen af *Et stille umærkeligt drab*. Hvor Sándors fortælling kredser om uddannelse, karriere og social mobilitet som potentielle, men betingede lykkeindikatorer inden for og på tværs af nationale og etniske grænser, tematiserer den ukrainske Natashas historie i højere grad migration og ægteskab som veje til et bedre liv. I begge tilfælde skildres Danmark som et orienteringspunkt for lykke og sikkerhed, men samtidig som et rum, hvor løftet om et bedre liv viser sig at være ambivalent. Dermed tydeliggør trilogien på tværs af de enkelte bind, hvordan forskellige former for mobilitet – uddannelsesmæssig, økonomisk og geografisk – fungerer som lykkehorisonter, der både skaber håb og afslører begrænsninger, afhængigt af køn, oprindelse og sociale positioner.

Nattergalens død handler om Natasha, som også optræder i seriens to første bind, men hendes livshistorie udfoldes først i det afsluttende bind. I de foregående romaner fremstår hendes baggrund primært som en genkendelig migrationsfortælling om en østeuropæisk kvinde, der sammen med sin datter, Rina, flytter til Danmark i håbet om at få et bedre liv gennem ægteskab med en dansk mand. Først i seriens tredje del gives der en mere omfattende redegørelse for Natashas liv i Ukraine, hvor hun som 17-årig var blevet kæreste og snart gift med en journalist, Pavel, der senere blev myrdet som følge af sit arbejde med kritiske og afslørende artikler. Da Natasha bliver mistænkt for mordet på sin mand, tvinges hun til at flygte fra sit hjemland sammen med sit barn. Gennem en bekendt introduceres hun til sin kommende danske ægtemand, og ægteskabet med den velhavende dansker sikrer hende ophold i Danmark og midlertidig beskyttelse mod sine forfølgere. Dog denne sikkerhed viser sig at være illusorisk, da samlivet udvikler sig til et voldeligt forhold præget af både fysisk og seksuel magtudøvelse. Det danske ægteskab fungerer således som et modbillede til Natashas første ægteskab i Ukraine, der i hendes erindring fremstår som realiseringen af en romantisk lykkedrøm. Den velhavende og karismatiske Pavel skildres som ”prinsen på den hvide hest”, og hans ankomst i hendes liv beskrives gennem et symbolsk billede, idet han ”kommer kørende ind i hendes liv i en skinnende rød Alfa Romeo” (Kaaberbøl–Friis 2011:48). Pavel lever op til Natashas forventninger til en ideel ægtemand: Han er charmant, intelligent, kærlig og kombinerer økonomisk velstand og social status med omsorg og opmærksomhed. Han tilbyder dermed også en flugt fra et fattigt og begrænset landsbyliv. Natasha definerer lykke som velstand og kærlighed, og hun synes at få begge dele i sit ægteskab. Pavels økonomiske ressourcer fungerer samtidig som et løfte om fremtidig lykke, et løfte der forstærkes yderligere med fødslen af

datteren Rina. Natashas lykke får også et symbolsk udtryk i beskrivelsen af deres hjem, især soveværelset, som præges af blødhed med masser af puder og dyner og omhyggelig orden, som hun selv opretholder. Efter indgåelsen af ægteskabet antager relationen snarere karakter af et asymmetrisk magtforhold end et ligeværdigt partnerskab. Pavel er betydelig ældre end Natasha og indtager en paternalistisk position, hvor han er docerende og styrer hendes handlinger som om hun var et barn – fx når han fortæller om Arkha Druzhbi Narodiv (Nationernes venskabsbue) og giver hende penge til at køre i fjernstyrede radiobiler, som hun alligevel ikke finder så sjove, da Pavel ikke er med til at prøve forlystelsen, men kun kigger på hende fra afstand. Dermed antydes det, at de ægteskabelige lykkeforestillinger, som forholdet bygger på, rummer magt- og afhængighedsrelationer, der sætter spørgsmålstejn ved ægteskabet som stabil og gensidigt lykkebringende institution. Pavel former i stigende grad Natashas ydre fremtoning gennem valg af påklædning, frisure og sminke og forvandler hende til en moderne storbykvinde, der lever op til de krav, hans position stiller. Denne transformation er ikke en frigørelse, men hellere en æstetisk og symbolsk disciplinering, hvor forestillinger om luksus og romantisk fremtid fungerer som en form for følelsesmæssig begrænsning. Ved at opbygge idealiserede lykkescenarier fastholder Pavel Natasha i en tilværelse, hvor hun er tilfreds og glad, da hun på dette tidspunkt oplever sit liv som opfyldelse af de lykkeforestillinger, hun har internaliseret, og kun senere realiserer, at manden har anbragt hende i et forgyldt fugebur:

”Først meget senere gik det op for hende at han elskede hende for alt det hun ikke vidste – alt om ham, og om verden. Han elskede hende fordi hun var smuk og dum, fordi hun var sytten år og kom fra Kurakhovo. En kvinde fra Kiev, en kvinde på hans egen alder, ville have stillet flere spørgsmål. [...] Hun holdt lejligheden så ren at alting skinnede. Hun lagde nyvasket sengetøj på hver dag, som om det var på et hotel. Og hun lavede den mad han gerne ville have. Traditionelt, kaldte han det. [...] Til gengæld passede han på hende. Hun skulle ikke arbejde på en beskidt fabrik eller stå i arbejdsløshedskøen. Katerina blev født på privathospital, med gnistrende, hvide håndklæder på badeværelset og et drop med glasklar bedøvelse som løb ind i hendes rygmarv og tog alle smerter og bekymringer. For Natasha havde det dengang været det endegyldige bevis på hendes tilværelses helt ekstraordinære eventyrlighed.” (Kaaberbøl–Friis 2010:191)

Ægteskabet mister først noget af sin eventyrlighed, da hun får Katerina, eftersom moderskabet vækker nye følelser og giver hende nye erfaringer:

”Syttenårige Natasha ville have været ellevild. Der var præcis den verden hun havde håbet ventede derude når hun først var sluppet væk fra Kurakhovo. Nittenårige Natasha ville hellere sidde i græsset i parken og bremse Katerina når hun prøvede på at putte myrer eller mariehøns i sin lille, bløde mund.” (Kaaberbøl–Friis 2010:150)

Det er på dette stadium i ægteskabet, at Natasha begynder at opnå en mere refleksiv bevidsthed om sin situation, men kærligheden til ægtemanden og barnet fungerer fortsat som sammenhængsskabende elementer i hendes verden. Denne orden bryder først sammen med Pavels død. Da hun efterfølgende ankommer til

Danmark med Katerina, handler det kun om at overleve. Ægteskabet tillægges herefter en helt anden betydning. Lykkebegrebet omdefinieres: Lykke er ikke længere ensbetydende med realiseringen af et økonomisk trygt ægteskab, der bygger på kærlighed, det er langt vigtigere at skabe sikkerhed, ikke blot for hende selv, men i særlig grad for datteren Rina:

”Nina kunne stadig huske hvor strålende lykkelig den ukrainske pige havde været da hun viste sin forlovelsesring frem. »I stay in Denmark now,« sagde hun med et blændende smil. »My husband is Danish citizen.«” (Kaaberbøl – Friis 2008:29)

I slutningen af romanen, efter en lang flugt fra sine ukrainske forfølgere, sker der endnu en afgørende forskydning i Natashas lykkeforståelse. Når hun får vished om, at Katerina er i live, har hun ikke længere brug for en ægtemand til at være lykkelig, hverken i Ukraine eller i Danmark. Dette erkendelsesøjeblik artikuleres eksplicit i romanen: ”Natasha satte sig op. Katerina var i live. Med de fire ord eksisterede alting igen. Så hurtigt kunne der tændes og slukkes for et helt univers; så skrøbelig var verden” (Kaaberbøl–Friis 2011:135). Lykke reduceres her til et relationelt minimum, hvor barnets overlevelse bliver den eneste vigtige faktor. I forlængelse heraf overtager Natasha aktivt kontrollen over sit eget liv. I stedet for at fortsætte en tilværelse præget af flugt, usikkerhed og marginalisering i velfærdsstaten Danmark – som i sidste ende ikke indfrier de forventninger om tryghed og stabilitet, hun har knyttet til landet – vælger hun at rejse til Rusland for at tage kampen op. Ægteskabet mister i denne henseende sin betydning som lykkeinstitution; det er ikke længere en del af hendes livsprojekt. Så længe hun har sit barn, er lykken realiseret.

Denne afslutning etablerer samtidig en tydelig parallel til trilogiens første bind, hvor Anne tilsvarende tager kontrollen over sin situation ved at sikre sig de økonomiske midler og dermed muligheden for at forlade sin ægtemand. I begge tilfælde knyttes kvindelig handlekraft og overlevelse til en aktiv benægtelse af ægteskabet som lykkeindikator og til en prioritering af barnet som det ultimative relationelle og følelsesmæssige anker.

5 Konklusion

Sammenfattende kan det konstateres, at trilogien præsenterer og konfronterer forskellige lykkekonstruktioner i Danmark og Central- og Østeuropa fra et dansk perspektiv. På tværs af de tre romaner fungerer stræben efter lykke som en central drivkraft for karaktererne, uanset om disse orienterer sig mod familien, arbejdslivet eller forestillingen om et trygt velfærdssamfund, der tager ansvar for sine borgere. Samtidig sættes der spørgsmålstegn ved de privilegerede danskeres lykke i modsætning til mindre privilegerede grupper som østeuropæiske kvinder, immigranter, flygtninge eller arbejdsløse etniske minoriteter, hvor de emotionelle relationer ofte sættes højere end materiel velstand og økonomisk sikkerhed.

Mens trilogiens første og tredje bind primært fokuserer på familie, moderskab og ægteskab som centrale lykkeindikatorer, tematiserer andet bind, hvordan kollektive identiteters søgen efter lykke konfronteres med det enkelte individs

bestræbelser på at være lykkelig. Dermed synliggør trilogien, hvordan lykkens former og betingelser varierer afhængigt af køn, social position og kulturelt tilhørsforhold, og hvordan lykke i alle tilfælde fremstår som et normativt og relationelt fænomen.

Gennem deres forskellige tilgange til opnåelsen af lykke fremstiller de tre romaner forskellige fællesskaber og deres respektive idealer og formulerer samtidig en implicit kritik af det danske velfærdssamfund. I skildringen af familie og ægteskab kan det konstateres, at forestillinger om kvindelig lykke i de central- og østeuropæiske kontekster i højere grad knyttes til en traditionel forståelse af ægteskab og familieliv, mens kvinder i Danmark fremstilles som mere selvbevidste og mindre afhængige af deres ægtemænd. Her reduceres lykke ikke til en simpel familielykke, men forbindes med autonomi, selvrealisering og personlig handlekraft.

Samtidig synliggør romanerne markante klassemæssige forskelle. Overklassen er mere tilbøjelig til at reproducere den traditionelle familiemodel (i hvert fald for så vidt angår de mandlige aktører), mens middelklassen repræsenterer en mere moderne opfattelse af køn og familieliv, hvor kvinder ikke udelukkende defineres gennem omsorg, moderskab og kvindelighed, men også gennem nysgerrighed, initiativ og gåpåmod. På trods af disse forskelle deler både over- og middelklassens repræsentanter erfaringer af fremmedgørelse og emotionel tomhed i ægteskabs- og familielivet. Denne gennemgående følelsesmæssige mangel peger på en grundlæggende diskrepans mellem *evaluative* og *affective* lykke og bidrager dermed til at besvare det spørgsmål, som romanen gentagne gange rejser: Hvad betyder det at være (u)lykkelig i et lykkeligt samfund, og i hvilken grad er denne nationale lykke overhovedet tilgængelig for individer, der ikke fuldt ud tilhører fællesskabet.

Bibliografi

- Ahmed, S. (2016): Hvorfor lykke, hvorfor nu? *Kultur & Klasse* Årg 44. 15–44.
URL: <https://tidsskrift.dk/kok/article/view/23720/20765>
<https://doi.org/10.7146/kok.v44i121.23720>
- Ahmed, S. (2010): Killing Joy: Feminism and the History of Happiness. *Signs*, Vol. 35. No. 3 (Spring 2010), The University of Chicago Press, 571–594.
URL: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/648513> (downloadet: 14.07.2023)
<https://doi.org/10.1086/648513>
- Ahmed, S. (2010): The Promise of Happiness. Durham, London: Duke University Press.
<https://we.riseup.net/assets/406978/ahmed-the-promise-of-happiness.pdf>
- Dahlerup, D. (2025): Rødstrømpebevægelsen i Danmarks Nationalleksikon.
<https://lex.dk/rødstrømpebevægelsen> (tilgået: 14.01.2026)
- Gomes Barbosa, K. (2017): Affects and Female Age in Grace and Frankie. *Estudos Feministas*, Vol. 25. No. 3 (setembro-dezembro) 1437–1446.
URL: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/90013365>
- Heitmann, A. (2017): Female Tourists Going Global – Danish Travel Narratives between Happiness and Guilt. *Scandinavian Studies*, Vol. 89. No. 4 (Winter) 616–634.

- <https://www.jstor.org/stable/10.5406/scanstud.89.4.0512?seq=1>
<https://doi.org/10.5406/scanstud.89.4.0512>
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D. (ed.) (2012): World Happiness Report, URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2012/World_Happiness_Report_2012.pdf
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D. (ed.) (2015): World Happiness Report 2015, URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2015/WHR15_Sep15.pdf
- Kaaberbøl, L., Friis, A. (2008): *Drengen i kufferten*. København: People'sPress.
- Kaaberbøl, L., Friis, A. (2010): *Et stille umærkeligt drab*. København: People'sPress.
- Kaaberbøl, L., Friis, A. (2011): *Nattergalens død*. København: People'sPress.
- Nestingen, A. (2017): Pessimism in Happy Times: A Global Economy of Guilt, Shame, and Happiness in Miika Nousianen's Novels, *Scandinavian Studies*, Vol. 89. No. 4 (Winter) 468–486. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5406/scanstud.89.4.0468>
<https://doi.org/10.5406/scanstud.89.4.0616>
- Oxfeldt, E. (2017): „I come from crap country, and you come from luxury country”: Ugly Encounters in Scandinavian Au-Pair Novels, *Scandinavian Narratives og Guilt and Discountent*, *Scandinavian Studies*, Vol. 89. No. 4 (Winter) 468–486. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5406/scanstud.89.4.0468>
- Oxfeldt, E., Nestingen, A., Simonsen, P. (2017): The Happiest People on Earth? *Scandinavian Narratives og Guilt and Discountent*, *Scandinavian Studies*, Vol. 89. No. 4 (Winter) 429–446. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5406/scanstud.89.4.0429>
- Statistikker og databaser som WHO's Global status report on alcohol and health 2011. https://www.drugsandalcohol.ie/14675/1/Global_status_report_on_alcohol_and_health.pdf

An unusual glimpse of 20th-century Denmark

Gergely Richárd Novotny

nger13@gmail.com

Abstract

The history of Danish dreams is a family saga set in 20th century Denmark. The novel details the fate of a handful of characters from different social backgrounds, whose lives become intertwined. A central idea in the novel is the uncertain flow of time that can be controlled by people, and mutually, that controls people. The suspension of the natural laws of time is closely attached to the suspension of another physical point of orientation: places. This article investigates *The history of Danish dreams* by Peter Høeg following the theoretical framework on places and non-places of Marc Augé; and on the significance of time in literature of Patricia Waugh. An investigation of the critique of colonial practices and the use of mimicry in the novel are also part of the study following the theories of mimicry and unhomeliness of Homi K. Bhabha. The aim of the article is to connect the special role of place and time to the creation of magical events in the novel.

Keywords

magic realism; Danish prose; postcolonial literary criticism; theory of space; Peter Høeg

1 Theoretical framework

The following text is an analysis of *The history of Danish dreams* (*Forestilling om det tyvende århundrede*, 1988) by Peter Høeg. In this article my goal is to determine what circumstances create the background for the magical to occur in a magic realist novel. At the core of my research lies the idea that the ‘magical’ happens when the normal course of life is diverted. By this it should be understood that absolutes or universal truths are suspended. The English title references dreams, that can also be interpreted as visions of a world where natural laws do not necessarily apply. In this case, the dreams ought to be understood as expectations and hopes about life in Denmark. *Forestilling* in the original title also points to an act of ‘imagining’, which is not entirely identical to the act of conventional dreaming. The present investigation aims to connect the most important points in the plot to the ‘dreams’ explicitly mentioned in the text. These dreams generally concern the role, status, and expected behaviour of the Danish people.

More often than not, the dreams comprise an idyllic, perhaps unrealistic image of Denmark, however, as the article will demonstrate it, the magical events in the plot create an interesting discourse between the explicit ‘dreams’, and the dream-like descriptions of events.

In this investigation the definition of magic realism is based on the concepts established in *Mimesis, genres and post-colonial discourse: deconstructing magic realism* by Jean-Pierre Durix (1998). In this book magic realism is defined as a later stage of ‘social realism’. As Durix points it out:

”‘magic realism’ [...] witnesses to the creators’ desire to question the naive ‘mirror theory’ according to which fiction directly represents reality. They use metafictional devices to debunk the realistic illusion, while continuing to believe that fiction should have a firm base in reality.” (Durix 1998:23–24)

Starting out from this thought, it becomes clear that Høeg’s handling of places and time in the novel are of key importance. With the so-called anthropological places turned into non-places, and the flow of time being freely manipulated, the text provokes a need for new interpretations for an otherwise historically grounded narrative. The world in which the novel takes place resembles a ‘real’ Denmark, with many scenes being localized as existing parts of the country, yet the narrative does not comply with the natural laws of the world, rather contradicts some of them, as contradiction itself is an important metafictional device.

In literary analysis, understanding the interplay between place and time allows the interpretation of the significance of settings within texts, unravelling the complex layers of meaning embedded within physical landscapes and their cultural meanings. This analytical approach facilitates deeper insights into how spatial elements contribute to narrative construction, character development, and thematic exploration in literature.

This article focuses on the novel by Peter Høeg because it represents both the use of magic realist style, and themes of family, coming of age and modernisation. My investigation of *The history of Danish dreams* showed that the magical consistently occurs in non-places. The non-places in the novel do not appear as malls or airports that are repeatedly referred to in Marc Augé’s text (1995). Rather, they are spaces that once used to be meaningful places for one or more characters, however, they lost what made them a source of identity for the characters that used to inhabit them, and thus they ceased to function as places.

”Every unexpected event, even one that is wholly predictable and recurrent from the ritual point of view (like birth, illness or death), demands to be interpreted not, really, in order to be known, but in order to be recognized: to be made accessible to a discourse, a diagnosis, in terms that are already established, whose announcement will not be liable to shock the guardians of cultural orthodoxy and social syntax. It is hardly surprising that the terms of this discourse should tend to be spatial, once it has become clear that it is the spatial arrangements that express the group’s identity.” (Augé 1995:44–45)

As the following examples will indicate, home in the novel, the epitome of a place, loses its quality of a home and becomes a non-place. Home ceases to identify the people that inhabit it, and as a place becomes completely independent of the characters. These changes are most often brought about by personal traumas and insurmountable differences.

In these destabilized spaces, which do not engender identities for their inhabitants, the characters of the novel face a reality that lost its ground. The greatest personal tragedies are associated with running away and drifting; losing an anchor by committing a mistake, or by falling victim to the violence of the circumstances.

This uncertainty, the loss of foundation makes it possible for the characters in the novels to witness the magical and simply accept it; because the unnatural does not seem to be so, once the most common human experience of the recognition of a place and the identification by that place is suspended.

In literary theory, space refers to the abstract, conceptual aspect of location, often associated with the physical dimensions and properties of a given area. It encompasses the broader, more generalized notion of environment or territory within which events unfold.

Place—more precisely anthropological place, on the other hand, refers to the specific, subjective experience and meaning attributed to a particular location. It encompasses the emotional, historical, and cultural significance imbued within a space by human interaction and perception. Augé defines an anthropological place, that "serves as a reference for all those it assigns to a position, however humble and modest. [...] place—anthropological place—is a principle of meaning for the people who live in it" observing that one's understanding of the world is dependent on the place they occupy. Thus, an anthropological place could be viewed as a place that creates identity. It is interesting to connect the previous thought to Edward Said's notion of memory being affected by consumerism, which he refers to in his memoir (2000). Said describes his time as a student in the United States as lonely, because the linguistic and cultural foundation to make friends was lacking among the American students in his boarding school.

"There was always the feeling that what I missed with my American contemporaries was other languages, Arabic mainly, in which I lived and thought and felt along with English. They seemed less emotional, with little interest in articulating their attitudes and reactions. This was the extraordinary homogenizing power of American life, in which the same TV, clothes, ideological uniformity, in films, newspapers, comics, etc., seemed to limit the complex intercourse of daily life to an unreflective minimum in which memory has no role." (Said 2000:186)

This resonates in Augé's text which describes the anthropological place as a principle of meaning and of intelligibility. The characters in *The history of Danish* dreams lack a solid foundation, the places that provided the characters' identity

are corrupted and often reduced to non-places, which leads to the many hardships and dismay in the novel.

Non-places are defined by Augé as a type of space "in which neither identity, nor relations, nor history really make any sense; spaces in which solitude is experienced as an overburdening or emptying of individuality" (Augé 1995:87). He further elaborates that "As anthropological places create the organically social, so non-places create solitary contractuality" (Augé 1995:94). By contractuality he refers to the purpose of his exemplary non-places, such as terminals, supermarkets, etc. where people are both seeking a sort of service and are bound by the rules and instructions imposed by these non-places. He concludes that "a person entering a space of a non-place is relieved of his usual determinants. He becomes no more than what he does or experiences in the role of a passenger, customer or driver" (Augé 1995:103). Adding that "[t]he space of non-place creates neither singularity nor relations; only solitude and similitude" (Augé 1995:103).

Parallel to places, another measure of physical existence, time is questioned or suspended in *The history of Danish dreams*. At the beginning of the novel, time is suspended in a medieval noble estate. One of the main characters sets time back in its natural course and escapes both the estate and the grip of the past. However, in another location time is again stopped, given the death of a character who had defined the rules of life in the family, as much as in the local community. Later this dead character is referred to as travelling to Copenhagen. All these irregularities in the natural flow of time are not simple poetic devices; they are represented as realistic events in the lives of the characters. Anomalies in time, such as time travel, temporal loops, and chronological disruptions (for example non-linear storytelling) serve as powerful narrative devices that challenge the conventional understanding of linear temporality.

These temporal anomalies often function as a means to explore deep philosophical questions about fate, free will, and the nature of reality. As Patricia Waugh (1984) argues, the disruption of time in literature creates a reading that invites readers to question the stability of their own temporal existence. The manipulation of time within a narrative enables a reconfiguration of historical and personal identity, allowing literature to question the complex relationship between memory, history, and experience. By altering or distorting the flow of time, authors not only engage in a form of literary experimentation but also offer profound insights into the human condition, and the chaos of the modern world. In *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction* Waugh describes contradiction as a characteristic of metafiction, that stops the reader in interpreting the text according to the norm of the real word (Waugh 1984:137). On the contrary, these contradictions in metafiction do not suggest an obvious conclusion, rather, they leave the text in a loop of reinterpretation. In *The history*

of *Danish dreams*, these contradictions usually appear as impossible plot elements: the Countess dies and then travels; a street performer removes several masks and vanishes into thin air as the last mask is shed.

In the chapter of *Metafiction*, Waugh calls metafictional collage or ‘objets trouvés’ ”pieces of undigested ‘real life’ appear to float into the fictional frame” (Waugh 1984:143). Høeg incorporates historical events into the narrative, blending his fiction with an accurate account of the past of Denmark. There lies a stark contrast between the aforementioned anomalies in time and the chronological order in which important events of Danish history are presented in *The history of Danish dreams*. The presence of historical facts in the novel creates contradiction with the impossible fictional elements, such as Carl Laurids growing up at an estate that did not age for centuries. The narrator even point out Carl Laurids’ well preserved, youthful appearance that seems to fade in a slower manner than that of his contemporaries. This remark can be related to the manipulation of time in the first chapter. Possibly Carl Laurids conserved some of the suspension of time that happened in Mørkhøj and that helped him slow down life once he got to the position and status that he did not want to let go of repeating the pattern started by the Count.

Since *The history of Danish dreams* can be interpreted in a postcolonial context, and this latter area of literary criticism has been widely cited as a channel to understand magic realist texts, the present investigation seeks to combine the areas of space theory and postcolonial theory. Looking at the novel through the theoretical framework provided by *The Location of Culture* by Homi K. Bhabha offers insight into the engagement of the novel with issues of cultural identity, colonial history, and the complex interplay between the colonizer and the colonized.

The concept of hybridity of Bhabha is central to understanding *The history of Danish dreams*. The narrative employs a magic realist approach to Danish history, blending the factual and the fantastical. This blending results in a hybrid narrative that questions fixed notions of cultural identity. The novel introduces alternative perspectives and interpretations of historical events, creating a dynamic space where cultural identity is fluid and constantly evolving.

The concept of mimicry, where the colonized imitate the colonizer, can be observed in the exploration of historical events in the novel. Høeg engages in a form of mimicry through the reimagining of Danish history, subverting established narratives and challenging the authority of historical representation.

An example for his interpretation of mimicry is the lifestyle and performance that Carl Laurids and Amalie conduct, that leads up to the departure of Carl Laurids: They build a villa on Strand Drive that is filled with the legacy of different, mostly non-western cultures, that give a sense of having brought something of the ‘outside’ into their life permanently. Carl Laurids even hires a

black woman as their housekeeper in the villa and commands the servants to fear and obey her. The housekeeper and the lower servants in the villa represent another form of mimicry, where the housekeeper assumes authoritative power over her equals, mimicking the position in which Carl Laurids stands, even though the housekeeper herself is an inferior to Carl Laurids.

The couple also welcome many esteemed guests of the Danish elite into their home, where they hold elegant and decadent parties. The mask of the open-minded, perceptive person is shown; however, the narrative unveils the hollow meaning behind the rich and exotic decoration that adorns the family home. This setting is replaced after the birth of Carsten, when the villa is turned into a 'safe' home for the child, that he cannot escape. The uninterest shown by Carl Laurids in both the foreign cultures he so enthusiastically tried to confine behind the walls of the villa, and in his own son highlights the lack of empathy and the superficial, estranged relationship of Carl Laurids to the world around him. Furthermore, Carl Laurids becomes engaged in trading with weapons and is later seen on a picture in the newspaper with an unnamed Latin-American dictator. The reality of wealthy white men interfering in a colonized region's politics resonates in this scene.

The racial prejudices prevalent in Denmark in the mid-century period are also mentioned:

"They were given a warm welcome by Danes who said that at least Ramses wasn't a damn Negro or an Arab and that even the Princess looked more like a white person than the natives of this region, whose dirty fingers had cultivated the spices or felled the trees that were shipped back to Denmark via this trading post." (Høeg 2008:123)¹

Another example is the often-cited scene in which the old street performer (Ramses) removes his masks one by one, until there is nothing left but the mask of a boy and beneath that emptiness (Høeg 2008:128). Denmark has turned its back on sensibility in favour of temporary truths of material subjects.

The narrative maintains a sense of ambivalence, disrupting binary oppositions between colonizer and colonized, historical fact and fiction, and inviting readers to navigate a space that defies fixed categorizations.

This is especially notable in the remarks made in relation to the experience of Adonis and his family's experiences. The sons of Ramses have different political views: Adonis believes in empathy, Pio, a brother to Adonis believes in socialism while H. N. Andersen, president of the Danish East Asia Company, and brother to Adonis believes in capitalism and imperialism. A commonality for the children not only in this chapter, but throughout the novel is that they are rebelling against

¹ "De blev modtaget med venlighed af danskere som sagde at Ramses i det mindste ikke var en satans neger eller araber, og at selv Prinsessen mere lignede et hvidt menneske end en af disse egne indfødte hvis beskidte fingre havde dyrket de krydderier eller fældet de træer som fragtedes tilbage til Danmark via denne handelsstation." (Høeg 1990:104)

the way of life of their parents. The fate of H. N. Andersen is particularly interesting, since he can be viewed as a second-generation immigrant, simultaneously he is the first one in the family to assume a fully 'Danish' identity. Not only is he a leading actor in Denmark's commercial ventures in Asia, but he drifts so far away from his family, that when he and his parents travel on the same ship, they do not recognise each other:

"He amused himself with these two strange old characters – Ramses and the Princess that is – because, since they at least spoke his mother tongue, he could explain to them that the company had become what it was only by honoring Duty and Work, the sole true gods, which were to replace the ridiculous idols of the natives in these Hottentot countries." (Høeg 2008:123)²

The theory of the 'third space' by Bhabha is fitting to the narrative structure of the novel. Høeg creates a narrative space that exists in-between established categories, disrupting conventional understandings of history and cultural identity. This 'third space' becomes a site for cultural translation, where different historical perspectives and narratives converge. Many examples can be traced throughout the novel where fictional characters interact with real life, prominent figures of Danish history. An interesting example is a conversation between Carl Laurids, Johannes V. Jensen and Thomas Madsen-Mygdal,³ who are presented as close acquaintances in the novel. J. V. Jensen and Th. Madsen-Mygdal often visit the Mahogany-villa, where they drink champagne and talk about political questions. The following citation shows Carl Laurids as a source of inspiration for Johannes V. Jensen:

"There then followed a short break in the conversation while the two men's glasses were topped up with champagne, and during this break Carl Laurids places his hands on their shoulders and says, »Gentlemen, you need have no fears for the Good Old Days; we'll start turning them out again just as soon as demand is great enough.« This sentence, like so many of Carl Laurids's other remarks, was committed to memory and was to crop up several times in Johannes V. Jensen's works, along with other pearls of wisdom regarding science and finance." (Høeg 2008:250–251)⁴

² "Han underholdt sig med de to sære gamlinge, som altså er Ramses og Prinsessen, fordi de i det mindste talte modersmålet så han kunne forklare dem at Kompagniet kun var blevet hvad det var ved at tilbede Pligten og Arbejdet, som bar de eneste sande guder og som i disse hottentotlande skulle erstatte de indfødtes latterlige statuer." (Høeg 1990:104)

³ Johannes V. Jensen (1873–1950) and Thomas Madsen Mygdahl (1876–1943) were a Nobel-prize winning author, and a former Minister of Agriculture and Prime Minister of Denmark, respectively.

⁴ "og her kom en kort pause i samtalen, fordi de to mænd fik fyldt deres glas op med champagne, og i denne pause lægger Carl Laurids sine hænder på deres skuldre og siger mine Herrer, De gode gamle Dage skal De ikke være bekymret for, dem begynder vi at producere igen når efterspørgslen er stor nok. Denne sætning blev husket som så mange andre af Carl Laurids' bemærkninger, og den skulle dukke op flere steder i Johannes V.

In another example, Emil Glückstadt,⁵ then director of Landmandsbanken, is implied to have been friend of Carl Laurids, who in turn is implied to have been partially responsible for the crash of Landmandsbanken. This example, together with the previous one refers to Carl Laurids as a genius background figure, who took part in many of the 1920s most important political events and scandals. The active role of Carl Laurids in the financial and political life echoes his time at Mørkhøj, where he also controlled the flow of events, and his role in setting time back into its natural course. The use of magic realism by Høeg facilitates a cultural translation that challenges the otherwise hegemonic representations of Danish history.

2 Key moments in *The history of Danish dreams*

The history of Danish dreams demonstrates the exploration of the magic realist landscape by Høeg, intertwining the historical and the fantastical to craft a narrative that transcends conventional boundaries. As the title suggests, the novel becomes a canvas on which Danish history is painted with strokes of imagination and wonder.

Høeg's text invites readers to reconsider the past through a magical lens, questioning the veracity of historical narratives and the impact of collective dreams on the identity of a nation. This history is presented through the lives of eight people who all become related as they form three generations of a family and step into the future with the fourth generation. The personal level often reflects the sentiments of a whole segment of society, thus introducing the dreams that inspire and weigh down both the characters in the novel and the Danes of the twentieth century in general.

The structure of *The history of Danish Dreams* consists of a foreword and three parts. The first part is made up of four chapters concerning the generation of grandparents. The second part is of two chapters, and it depicts the lives of the generation of the parents. The last part contains a single chapter only, that is about the generation of the children. This specific structuring aims to highlight not only the linear nature of the story telling, but also to emphasize that *The history of Danish dreams* is a family saga.

The foreword of the novel sets up the context of the performance of storytelling. It frames the main plot as a long chain of family anecdotes discovered by an anonymous narrator, who reached out to the generation of the children in the novel, that is to Maria and Carsten, and who finally reveals itself to be Mads, the

Jensens forfatterskab sammen med andre gyldne sandheder om videnskab og økonomi.” (Høeg 1990:207)

⁵ Emil Raffael Glückstadt (1875–1923) was a director of Landmandsbanken, Scandinavia's biggest bank at the time. Landmandsbanken later became what is known today as Danske Bank.

grandson. The foreword already creates a dual air of documentarism and mystery, that are typical for the magic realist style. The realistic descriptions of towns and landscapes around Denmark in the novel, combined with the recognizable historical events and personalities leave the impression of a historical novel, however they only highlight the realism that Høeg is working with.

The first chapter shall disrupt the image of absolute realism swiftly, as it takes place in a special place in Denmark where time stood still for centuries. In 1918 Carl Laurids traces back the happenings in Mørkhøj for over 400 years earlier when the estate of Mørkhøj was founded. A most explicit question arises: does time matter? To escape the inevitable fall of the aristocracy that the Count of Mørkhøj had foreseen, he ordered the people of the estate to stop recording time. Later, after a debate with other prominent figures of Danish history he also has the clocks stopped around the estate and a wall to be erected as an act of isolation. Carl Laurids takes over the position of the companion of the Count and spends a lot of time reading through the secret records about the life on the Estate of centuries past. When the Count gets sick, the young man reads him the records, reaching the present at the exact moment when the Count dies.

Mørkhøj is the only real place in the novel according to the description of a place by Augé. With the passing of time suspended, Mørkhøj does not take part in the modernization of Western Europe during the industrial revolution and the following period. As such, the estate constantly identifies its residents, lending them eternal life. When Carl Laurids, a literal extraterrestrial, who only ascended to his position because he was adopted by the steward of the count, catches a glimpse of the outside world and the significance of history, he develops an interest in knowledge, it is even implied that he murders to get closer to more power and to obtain more knowledge. With his actions, time returns to its natural course in Mørkhøj, and the Count inevitably perishes because of that. Mørkhøj begins to catch up to the rest of the world in 1918, the last year of World War I. The estate ceases to be the place it used to be because such estates no longer exist in 1918. The Count has died and Carl Laurids, who set the events in motion will abandon Mørkhøj, since it does not have any opportunities for a young, ambitious man like himself, causing the estate to deteriorate and blend into the rest of the world.

The following chapters continue the description of acceleration: In these times people, who are no longer remembered—such as the grandfather of Amalie—fade out of life. Amalie notices that her father is losing his contours, becoming transparent just like her paternal grandfather. She spends her childhood in a closed off, labyrinth-like mansion. There is a parallel between this isolation, and the fenced-off life Carl Laurids experienced.

Contrary to the welcoming attitude towards the future of the Teander family, the surroundings of Carl Laurids are all about shutting out the future and change,

even though Carl Laurids himself is also a bringer of the future, reinstating time in Mørkhøj. Following her grandmother's death, time seems to become unregulated and slip out of control—that is, the person who appeared to have manipulated time had passed away. The will of the grandmother describes everything from World War I to the future life and habits of the family. A small, but rather magical detail is that the will predicts eternity, something that is impossible to grasp, impossible to write down and fit into an envelope. After the grandmother's death time loses its meaning and day and night merge in Rudkøbing.

Many categories of dreams are explicitly named throughout the novel. After all the English translation of the title is also *The history of Danish dreams*. The first chapter explained a dream about sustaining a moment in time, thus stopping the natural flow of events. The second chapter acts as an answer to the first: the new dream is of the nouveau riche, a perfect grip on time. There is an obvious change between social classes of influence, but also of attitudes towards time. While the first dream wanted to suspend the course of time, the second dream acknowledged it, yet thought itself to be superior to time. It is noticeable though, that time in itself is not the only key factor in the novel. It does appear to assume an important role, given that the core question asked in the first chapter and reflected on in the rest of the novel is time, but time is always interpreted in relation to a place.

Taking the theory of Augé as a starting point, the spaces that the characters in *The history of Danish dreams* inhabit should generally be labelled as places. A place, that helps to identify a person, a home for example. Given the nature of a family saga such as the novel by Høeg, the most featured locations are family homes. At least they must be associated with the family home, because a group of relatives live in them. However, as most examples will demonstrate, these locations do not qualify as places in the theoretical sense. The mansion, where Amalie is brought up does not identify Amalie as a daughter. It does not identify Christoffer, the biological father of Amalie as a father either. Most people who do not escape the mansion simply disappear, such as the grandparents and Christoffer. The estate of Carl Laurids is similar in the sense, that by the time it catches up to modernity, meaning it is a 'home' to Carl Laurids, he does not find an identity there. He is an orphan, he finds his calling outside the walls of the estate, dressing as an outsider and bringing about the fall of the isolated world that was established by the Count. Isolation is another heavily featured theme in the novel.

Isolation is also related to the non-place theory, since non-places single out the individual, provide them with anonymity and eliminate situations of conversation. Some spaces that are thought to have been places in the past become non-places because they disappear; they no longer can be found.

The third chapter introduces a new dream: the dream of evangelical mission to free the world of sin and a dream of universal salvation via the rise of the working class and preaching of holy poverty supported by miracles performed by Anna Bak.

The fourth chapter provides a spatial intersection with the previous ones, because the new characters cross paths with the ones from chapter one, two and three. Throughout the fourth chapter several personal dreams are mentioned: Caesar, the paternal grandfather of Adonis dreams of everlasting fame thanks to his widely publicized crimes and adventures. Ramses dreams of the life of a performer, of freedom, peace, and isolation from the world of Caesar. The narrator mentions that it dreams the same dream as Ramses, S. S. Blicher and H. C. Andersen⁶. Their common dream is about towns to be destroyed by a certain mysterious monster. The dream is referred to after a scene, where Ramses is witness to the preaching of his son, Pio, about socialist ideas in Rudkøbing. Pio is later cornered by the police for his ideas.

Running away is a recurring theme in the novel, that brings about determinative changes, often in more than a single character's life: Carl Laurids escapes poverty, Amalie escapes the controlled life, Anna escapes the congregation of her father, and Ramses and his sons all try to divert from the course of life of their forefathers.

The fifth chapter begins the discussion of the next generation; the main characters who used to be children and teenagers in the first four chapters grow up, and the focus shifts from their parents to themselves and their relationships with each other.

People living in the slums of Christianshavn keep dreaming of the idyll of the meadows and small houses. The dream of Copenhagen is the villager.

After having moved in, Anna starts cleaning the home frantically, having envisioned that the building is slowly sinking. She attempts to become a perfect Danish housewife, which is yet another dream of the century. She aims to penetrate through every layer and clean everything—and that absolute cleanliness becomes the next dream. This pursuit of the impossible also resonates in Amalie's grandmother and the Count.

Anna and Adonis dream of protecting Maria from becoming like the other kids in the slum. Maria is involved with a gang of youth in the neighbourhood with whom she commits violent crimes. This results in a later questioning, which draws upon the dream of scientific regularity among human beings. Maria is put to trial at the children's welfare panel for participating in the crimes committed by youth gangs. Similarly to her parents, the judges cannot comprehend her and can only see her as the manifestation of the Danish dream of the innocent child. But it is Maria who wants them to see this image of her. It also alludes to the dream of the

⁶ S.S. Blicher (1782–1848) and H.C. Andersen (1805–1875) are both prominent figures of poetic realism in Danish literature.

youth escaping the slum. Maria spends most of her time on the streets, eventually meeting her grandparents—the Princess and Ramses—and Adonis at a railway station where Adonis is performing.

They are reunited because the Danes "had imported an Indian village"⁷ (Høeg 2008:187) to Copenhagen. This is a work of Adonis' imperialist brother, N. H. Andersen. He tried to take a step towards realising the Danish dream of the exotic. The Danes are thought to be thinking, that the imported people are happy to continue living their life in the ad hoc marketplace imitating the essence of the western thought of South Asia.

The second to last chapter begins with Amalie leaving Rudkøbing along with her father and two sisters, for Copenhagen. Amalie tells her dreams of her future to her father. This dream is about Amalie herself being the patron saint of the march of heroic poverty through Copenhagen.

The dream of affluence makes itself present after Amalie and Carl Laurids meet in a hot air balloon. The circumstances of this romance lead to the dream of making something of oneself. After the wedding Amalie and Carl Laurids live in a villa on Strand Drive overlooking the village of Skovshoved.

After the birth of Carsten, the relationship between Amalie and Carl Laurids deteriorates because the man cannot tolerate that Amalie feels a deeper, unconditional love for their son. Soon after this Carl Laurids begins to 'fade', and in a short time he leaves Amalie and Carsten. Thus, the dream of a happy and well-to-do husband and wife is gone. A dream of the dishonoured, single mother in despair follows, that is soon replaced by the dream of Amalie fixing her life and keeping Carsten safe via her and Carl Laurids' acquaintances. On the seventh day after the departure of Carl Laurids, work starts in the house, and it goes on for another week. The goal is to transform the house into a 'barred incubator' for Carsten. Amalie becomes a courtesan and a perfect host in elegant circles, performing the Danish dream of reticence. Contrary to that, Amalie has a dream of the 'truth' where she has only one lover.

The seventh and last chapter reveals the fate of Carsten, Maria, and their remaining family. After leaving the sunken building, Maria becomes accomplice in prostitution. The idea of the 1940s dream of how to treat young girls is mentioned in contrast with the life of these poor, neglected girls whose innocence is taken in exchange for some money.

At Annebjerg, where Maria is taken after her trial, she becomes the protagonist of the dream of a lost and now saved girl. She loses track of time, because for the first time she feels safe and at home somewhere.

During an encounter with a repairman, a dream of life resembling western movies, which implies exaggerated feelings and interactions, and unquestionable attraction between men and women, is referred to.

⁷ "[...] her havde importeret en indisk landsby." (Høeg 1990:155)

In a decisive moment, Maria meets a young man by the highway near the institution. The dream of the charming soldier takes her over and she follows the man down the road, leaving the safe walls of Annebjerg. The soldier turns out to be German, referring to the occupation of Denmark by the Third Reich during World War II. After suffering repeated attempts of sexual abuse, Maria leaves for Sorø. By the time when Maria leaves Annebjerg, Carsten has been studying in Sorø for two years. Sorø Academy stands for several dreams: the dream of Athenian education, the dream of Spartan discipline and strength and the dream of fragile love of the idyllic Danish countryside. Carsten can stay out of the shadow cast by the clouds of an approaching world war at Sorø. He develops a patriotic identity and manages to live the life of an unscathed, though privileged youth. At a festivity during midsummer night Carsten and Maria meet by chance, and they fall for each other.

After Carsten and Maria settle down in a villa by the lake, their life seems to imitate the general attitude of the 1950s, a dream of ideal oblivion, when the country forgets about its immediate past, more so, attempts to sink into binding denial. One important reference to this is the army intelligence's secret office on the first floor of the villa where the couple lives. On a bicycle trip, Carsten and Maria visit many locations that have been mentioned in the novel before, such as Mørkhøj and Rudkøbing. During this trip Maria gets pregnant.

Maria gives birth to Madelene and Mads, and both parents have different dreams about their future identities: who they belong to, because they see them as their own, and what their future might be.

The family moves in next-door to Amalie on Strand Drive. Carsten and Maria cannot hold out under the pressure of their countless dreams that do not seem to come true. The family moves between Gentofte and the house by the lake, while the parents are repeatedly hospitalized for their severe mental health issues.

The family reassembles for a short period—Ramses, the Princess, Adonis, Amalie, Maria, Carsten, Mads and Madelene. Christoffer is not found, nor his side of the family, while Carl Laurids is seen on a picture taken in an unnamed South American dictatorship standing in the background. In an absurd turn of events, Ramses and the Princess are run over by trucks. Adonis witnesses that and simply walks away. Madelene becomes an addict and later joins an extremist group. Mads starts many careers but cannot finish anything and finally moves back to the house by the Lakes to assist to his parents. His only happy moments are when the family gathers, but they never stay together for long. Maria and Carsten organise the launching of a ship on the Sortedam lake, with the goal of leaving Denmark, but disguising it as a gift to the country.

Many influential people attend the event, and they all seem to believe that there is truly a magnificent ship being gifted by Maria and Carsten. Mads attempts to shed light onto the absurdity of the scene, but Maria waves him off.

”And now Maria and Carsten stepped on board, together with the mayor and the Prime Minister and Amalie and Madelene and a good number of other people; an orchestra played and, as though to order, the moon rose up into the sunset sky.” (Høeg 2008:407)⁸

Mads goes back to the house and thinks of his family who might never return. Mads identifies as the narrator and says that all Danish families had similar attitudes towards, and dreams about life in Denmark. He continues with the suggestion that humanity should attempt to picture the totality of the 20th century.

3 An unusual glimpse at places and the role of family

The non-place theory of Augé cites highways, airports, metro stations, shopping centres and similar spaces of high fluctuation as the primary examples of non-places. People who occupy these spaces only do so temporarily, and they are generally losing their identity, gaining freedom through anonymity, and extracting themselves from the hardships of life pre-supermodernity.

It is noticeable that magical events occur repeatedly in places—anthropological places—that somehow lost their quality of ‘place’ and can be interpreted as non-places. A complex example for this is the ending of Anna’s storyline. After Anna and Adonis became a couple and moved to the slums of Christianshavn, Copenhagen, their relationship swiftly deteriorates, just as the building in which they supposedly reside begins to sink. Christianshavn is home to hopes for a simpler, old, provincial life to return, but the big city keeps expanding and swallows everyone instead. The villages, the countryside that used to surround the city are devoured by the industrial modernization and increasing population. Capitalism eradicates the traces of more peaceful and balanced life in the countryside.

The neighbourhood is described as a shifting, unstable land from which all residents wish to escape. Anna has a vision that the building is going to sink into the canal. Neither Adonis nor Anna have a connection with the apartment in Christianshavn. Adonis roams the streets trying to live the performer’s life that he wished for, unconsciously repeating his forefathers’ pattern of leaving their family behind while trying to break out of poverty. Not even the birth of their daughter, Maria, whom Thorvald, the father of Anna had thought to be the new chosen one, can change the parents’ lack of connection to the apartment.

Anna and Adonis are not fit for parents, just as the other children in the novel had difficult childhoods and unfit parents. Carl Laurids became an orphan early on, the mother of Amalie died young, and her father could not take on the challenges of the world due to his upbringing, Adonis and Carsten are abandoned by their fathers, Ramses and Carl Laurids, and Amalie develops an incestuous

⁸ ”Nu gik Maria og Carsten ombord, og overborgmesteren og ministeren og Amalie og Madelene og en del andre mennesker fulgte med, og der var et orkester der spillede, og som om den var bestilt til det steg månen op på solnedgangshimlen” (Høeg 1990:333)

relationship with Carl Laurids, while the identity of Anna as a daughter was replaced by the identity of a martyr in her childhood. Just like Carl Laurids, Anna and Maria before, Carsten is treated as a chosen one, and as such, he is bound to spend his childhood in confinement; Maria grew up on the streets and thus her missing home also forced her into isolation; isolation from childhood and from her family. The parent-child relationship is representative of the restlessness and misery whole century; it does not matter which social class one was born to, the identities of the parents and children are suspended by more pressing matters, by a fight for wealth, power, glory, and freedom. Following Augé's thought process, if the tasks that a person must do at a certain place are determinative of the place's quality, then it can be concluded that stepping up as a parent is determinative of a family home. In *The history of Danish dreams* the parents never really behave as parents, and because of that none of the family homes are functioning as homes anymore.

Anna's tireless cleaning reflects on the instability of the first decades of the twentieth century that saw women trying to cope with the ever so hostile and dangerously rapid world. The desperation of Anna and her tireless cleaning kept the apartment on the second-floor height, even though the building sank under it.

The tenants move away from the building where Anna and Adonis lived. Another place disappears. Anna stays within the sinking building, having achieved her goal of getting to the depth of things and to clean all irregularities out of the house, so she walks away through water and moonshine to live the youth she was not given. This event is perhaps the most important for my research in the whole novel. A house sinks in the course of a few days, moving vertically down in a canal in Copenhagen, floor by floor. Nobody seems to notice anything irregular, only Anna is aware of the motion, but she does not panic or flee the building either. For some time, the apartment even remains hovering in the air at its original height on the second floor, but later it also sinks. One could argue that the apartment where Anna and Adonis live and raise their daughter is a non-place. Anna and Adonis did not really live together in that apartment in the traditional sense of living together. Nor did they raise Maria, who is raised by the streets and is assigned the identity of a gang member, a criminal. Maria is not a daughter in the apartment and Anna and Adonis are not parents. They barely speak to each other, and when Maria and Adonis converse, it happens outside. Anna, who is obsessed with cleaning acts somewhat like a person at home, because people are generally supposed to take care of their territory. However, Anna does not simply take care of household chores. Anna cleans every irregularity in the apartment, practically erasing it. Perhaps a consequence of a childhood spent in a cage, Anna disinfects and sterilises every surface around her, until all life that could survive in that environment vanishes.

By the time she considers the apartment clean, Adonis and Maria both disappear completely from her life, and she has no reason to stay either. The apartment sinks and thus ceases to exist. Anna walks away on the surface of the water, erasing herself after having erased everything else from her life. The hardships of life, the lack of opportunities, the reality of the slums and the traumas of youth created a life situation in which a group of related people could not function as a family, and their property could not function as a home. This loss of identity and purpose is expressed with the sinking of the building and the departure of Anna.

In a scene prior to Anna and Adonis' building sinking, Amalie sees her paternal great grandfather collecting latrine buckets from their Copenhagen courtyard. This is another magical vision, one of many examples in the novel, that highlights the weight of a past carried on the shoulders of the characters. Elsewhere Amalie begins fasting for attention and to have more intense visions. She develops anorexia but the family and teachers do not bother. Amalie is often on the brink of death. In a sense, the deteriorating body of Amalie is another example for a place that is about to be abandoned and thus begins to shut down. Amalie cannot be herself in her own body, she wishes to stay in a half catatonic state.

The last pages of the novel seem to reinforce my theory of the intentional use of non-places as a base for absurd, and often magical things to occur.

To begin with, the saga of the Mahogany family⁹ ends with the inauguration of a boat owned by Maria and Carsten. It is important to note that the launching of the boat in the novel takes place by a lake, which contradicts the purpose of the inauguration as in getting on a boat and sailing away. The novel also describes the mass hypnosis that seems to be effective for all the characters except Mads. They all believe that they are about to witness a great ship setting sail. This is also expressed in the way the characters interact: the mayor and the Prime Minister also board the boat even though they are not members of the family and are appointed political leaders. Maria scolds Mads who has been helping both her and Carsten for so long.

Another example for a non-place is the death of Ramses and the Princess witnessed by Adonis. They try to cross a highway, a typical example of a non-place, when they are run over by several trucks. Adonis walks away, but he keeps following the highway. The Princess, who spent her life living off the identity she had, and Ramses, whose identity is a consequence of generational trauma that was passed down to Adonis and through him to Maria, die in an accident where identity is reduced to a single identifier: a license plate. Later the narrator reveals that the corpses were taken to a crematory, another non-place. A crematory is an example of a non-place that historically used to engender identities. In previous

⁹ Carl Laurids assumed this surname when he started his businesses, and so his wife, Amalie, and their children and grandchildren are collectively the Mahoganys.

eras death and attending to the dead was a ceremonious phenomenon. With modern times, the act of disposing of the bodies becomes reduced to invisibility. In the case of the Princess and Ramses the lack of identification is even more striking.

Their remains are transported to the crematory already lacking an identity, since their corpses are not recognizable, and nobody comes to identify them. Then, they are cremated, turned into ashes and dust, and disposed of in a common grave. These examples show that the loss or reduction of identity that occurs when people navigate through non-places engenders the unexpected, however the shock of the unexpected is not sensible anymore, because those, who could react to the shock have already freed themselves from an identity.

Høeg employs magic realism in *The history of Danish dreams* to weave an alternative historical tapestry, while constructing a familial saga, since the novel traces the lives of various characters whose destinies intersect through time, creating a system of interconnected stories that echo through Danish history. Høeg uses magic realism as a tool to transcend the limitations of conventional storytelling, offering readers a heightened, imaginative experience, and a reflection upon the collective consciousness of Danish society. Time stands still, buildings sink, the dead keep on participating in real life events. The realism of the historical accounts in the novel is masked by the impossibility of the magical. The characters do not seem to notice the uncanny nature of some of the happenings, following the magic realist tradition of the magical raising no doubt or concern. All fantastical elements are accepted and integrated well into the reality of the narrative. The reader might be confused and thrown off thinking rationally as the realism in the novel would presuppose, but the magical highlights the human conditions, the hidden truth in Høeg's depiction of Denmark in the 20th century.

References

- Høeg, Peter (1990): *Forestilling om det tyvende århundrede*. Copenhagen: Rosinante.
- Høeg, Peter (2008): *The History of Danish Dreams*. Trans. Barbara Haveland. Picador: New York.
- Augé, Marc (1995): *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Trans. John Howe. London: Verso.
- Bhabha, Homi K. (1990): *Nation and Narration*. London: Routledge.
- Bhabha, Homi K. (1994): *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Durix, Jean-Pierre (1998): *Mimesis, genres and post-colonial discourse: deconstructing magic realism*. London: Macmillan.
- Said, Edward W. (1999): *Out of place: A memoir*. New York: Knopf.
- Waugh, Patricia (1984): *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London: Routledge.

Verklighet och poesi i C. J. L. Almqvists *Amalia Hillner*

Reality and Poetry in C. J. L. Almqvist's *Amalia Hillner*

Ildikó Annus

annus.ildiko@btk.elte.hu

Abstract

The subject of the analysis is a less central novel by one of the central figures of Swedish 19th-century literature, C.J.L. Almqvist, namely *Amalia Hillner*. The novel represents a synthesis of Romantic and Realist ideas, albeit in a manner that deviates from the expectations of the reading public of the time. Almqvist, who was known for his experimentation with form and content, situates the law at the core of the plot in a somewhat unconventional manner. While questions of law and its representatives are present in numerous literary works, Almqvist's approach is distinctive in that he not only assigns them a role but also elevates them to a literary status. This redefinition challenges the conventional boundaries between romanticism and realism. The novel, presented as an innocuous love story, conveys ideas that are as radical as those expressed in *Drottningens juvelsmycke* or *Det går an*. This explains why Almqvist's works retain their contemporary relevance almost two hundred years later.

Keywords

Swedish literature, novel, Carl Jonas Love Almqvist, literary canon, law in literature

1 Inledning

Historien är snål. Det som igår var stort kan mycket gärna vara glömd imorgon, och även de häftigaste debatterna blir blott ett minne bland tusen minnen i tidningarna. Det snäva utrymmet i litteraturhistorierna gör att de flesta författare och böcker sorteras och gallras bort, och det som blir ihågkommet kallar vi för kanon. Verk som inte går under bara för att tiden råkar gå.

Många riktigt framgångsrika svenska 1800-talsförfattare gick detta öde till mötes. Den våg av skandinaviska författare som man nu ser i boklådorna är, trots att den verkar som endast en modefluga, i själva verket en 200 år gammal tradition, i alla fall när det gäller Sverige (Leffler 2020, Leffler 2018, Arping 2019, Mádl 2016, Mádl–Annus 2018). Den läsande publiken växte, allt fler tidskrifter och tidningar publicerades, vilket blev en uppsving för olika berättande genrer, främst romaner. Detta i sin tur frambringade en hel rad berättande

författare, varav en mindre del också rönt inhemska framgångar – och i vissa fall även utländska sådana. Men historiens nämnda snålhet förvandlade de flesta av dessa författare så småningom till en parentes – genomsnittsläsaren vet numera ingenting om författare som Marie Sophie Schwartz, Pehr Thomasson eller Gustaf Henrik Mellin, trots att de en gång tillhörde de flitigaste och främsta romanförfattarna i Sverige (och i vissa fall även i utlandet, se vidare till exempel Leffler 2021, Leffler–Hermansson 2020, Wasilewska-Chmura 2020). Det är endast en försvinnande liten del av alla publicerade författare som lyckas rädda sig över periodgränserna, och inte faller i glömska på grund av att en nyare och för ögonblicket trendigare författare riktar ljuset på sig själv och stjälar därmed uppmärksamheten från dem. En omständighet som gör att eftervärlden alltid har en sned bild av vad en viss epok och dess läsande publik en gång hade för litterära preferenser.¹

Detta fenomen med att många verk faller i glömska är inte unikt för litteraturhistorien. För att bara nämna ett exempel: Digital kompetens och dess utveckling i Visegrád-länderna visar också hur vissa teknologiska färdigheter eller kunskapsområden kan hamna i skymundan när nya trender och teknologier tar över (Juhász et al. 2021, Tóth et al. 2021). På samma sätt som författare och deras verk kan försvinna i tidens ström, riskerar även viktiga digitala färdigheter – ofta förknippade med just litteraturen och litteraturkonsumtionen – att förbises om de inte aktivt främjas och integreras i utbildningssystem och samhällsstrukturer.

Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866) tillhör de författare som har överlevt till våra dagar, och det med besked. Ständigt finns det nyutgåvor av hans verk, och verk om honom,² för att inte tala om de många nyskapelser som har honom eller hans litterära alster som inspiration (Mádl–Annus 2019:57–62). Vad den här särställningen beror på är inte lätt att veta, och det finns en hel del möjliga svar på just denna fråga; men säkert är att Almqvist var en författare som gärna utmanade läsaren, och späckade sina verk fulla med ideologiskt sprängstoff – samtidigt som han tämligen oblygt skrev för den sensationslystna (och tidningsläsande) publiken.

Samtidigt måste man komma ihåg att hans rykte koncentrerade sig så gott som endast till Sverige. Trots att 1800-talet såg en hel hop svenska författare fira litterära triumfer i övriga Europa och inte sällan i USA också var Almqvist

¹ Som tur är finns det allt fler forskningar kring just detta. Några exempel utöver de redan nämnda är: Asztalos (2019), Asztalos (2021), Asztalos (2023), Csúr, G. A. (2019), Réthelyi (2018), Balogh (2022), Vimr–Rosiński (2023).

² I skrivande stund finns hela 91 verk om eller av honom på svenska i olika format att köpa på bokus.com. Det är inte illa av en man som föddes på 1700-talet. Källa: https://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?search_word=carl+jonas+love+almqvist&ac_used=yes&search_word_small=&language=Svenska (hämtad: 2024-08-03)

framför allt ett namn endast för hemmapubliken (Leffler 2022, Hermansson 2024). Men att hemmapubliken såg i honom ett hett samtalsämne förr i tiden och betraktar honom nuförtiden som en av de största klassiska svenska författare råder det ingen tvekan om.

Romanen *Amalia Hillner* (först tryckt 1840 med den för Almqvist ovanliga genrebeteckningen *roman*) publicerades efter Almqvists två litteraturhistoriskt förmodligen viktigaste verk, romantikens idéroman, eller romaunt, *Drottningens juvelsmycke* (1834) och realismens dito *Det går an* (1839³). Romanen *Amalia Hillner* däremot tillhör inte de verk av Almqvist som har flest nyutgåvor, eller som man oftast tänker på när man tänker på Almqvist och hans viktigaste bidrag till den svenska litteraturhistorien. Det betyder dock inte att det är en obetydlig och harmlös liten roman: den orsakade många debatter bland samtida kritiker och delade publiken (Almqvist 1995:8–12). Orsaken till detta var till en stor del dess innehållsmässiga ovanlighet: populära romaner i all ära, men inte borde man väl ge juridiken en alltför framträdande roll i dem? Det är knappast svårt att förstå den samtida läsarens förbryllelse. Fiktions är poesi, medan juridiken är i alltför hög grad något som man kan kalla för verklighet, hur man än vrider och vänder, så den naturliga frågan infinner sig – har lagboken egentligen rätt att framträda i litteraturen? Vad var syftet med en såpass ovanlig ingrediens, i den mån man kan ana sig till en författares intentioner?

2 Den romantiska överkligheten – överklighetens nödvändighet

När samhället sätter gränser och den industriella utvecklingen tycks vara viktigare än allting annat, då tystnar kanske individens röst till en viskning. Men den förstummas inte helt och hållet, och de känslor som trängts undan stormar plötsligt fram när tiden är mogen. Detta illustrerar det komplexa förhållandet mellan samhällelig nytta och individens inre röst, vilket utforskas av Kálmán A. et al. (2022) i analysen av det innovativa samhällets utbildningsparadigm. En annorlunda uppfattning av tiden och rummet blir möjlig (Kerekes 2020:1).

Förenklat kan man säga att 1700-talet var upplysningens och förnuftets århundrade, som satte allmännyttan och det praktiska i centrum. Men det betydde ingalunda att känslorna försvann helt och hållet. Den känslomässiga i litteraturen trängdes visserligen undan, men fanns där hela tiden som en bunt friska underströmmar, och när den politiska verkligheten samlade dem till en enhet i form av först förromantiken och sedan romantiken väckte människan som individ till ett nytt liv. Känslorna behövde inte spela en underordnad roll längre, tvärtom: känslorna blev det enda verkliga, de som definierade människan och förvandlade

³ Det finns en utgåva med årtalet 1838 också, men den drogs tillbaka (den finns dock digitaliserad på Litteraturbanken, URN: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb2490750-faksimil>, hämtad 2026-03-11). Litteraturhistorisk faktor blev romanen alltså i och med 1839 års utgåva. Källa: Almqvist (1993)

henne till en individ med själ, istället för den samhällsmedborgare med ett ständigt nyttoperspektiv hon var under den föregående perioden. Man ville inte ha förnuftet som härskare längre. Och man ville slita sig loss ifrån samhällets förtretliga och obehagliga bojar. Det var inte denna värld som var värd att leva för, utan en annan värld långt borta, som hade minimalt med kopplingar till jordelivet.

En sådan frigörelse blev möjligt inom konstens, främst inom litteraturens ramar. Poeten fick betraktas som en utvald, den enda som kunde ta reda på världens största gåta, fick veta livets mening. Och den utvalda är fri, det vill säga helt obunden av samhällets alla regler.

Denna frihet gällde av lätt insedda skäl själva poesin också: det fanns ingen obligatorisk form, inget bestämt innehåll längre. Det var bara känslornas naturliga strömmar som var viktiga, och med deras hjälp kunde man komma fram till en värld som var oberoende av alla materiella bundenheter. Poesin blev romantikens främsta religion, och därav följer att en romantikens apostel, poeten, eller skalden som svenska romantiska författare gärna benämnde sig själva, naturligtvis inte kan och inte får vara slav under någon regel. Han hämtade sin inspiration från Naturen, själva Gud, som han dyrkar. För honom står hela universum öppet. Han förstår oändlighetens hemliga språk, kan förstå livets mysterium, han är en hjärtats man och inte hjärnans längre. Han skildrar hittills obekanta världar i sin skaldekonst.

Den här friheten måste gälla ämnesvalet också: allt annat vore ett brott mot romantikens innersta – fria – väsen. För de flesta av romantikens skalder betydde den här ämnesmässiga friheten ingen större avvikelse från litteraturens och poesins vanliga ämnen. Man fick skriva om kärleken, naturen, Gud, det förflutna och annat som tillhörde kulturens och själens, det vill säga poesins sfär. Almqvist var givetvis av en annan uppfattning. Han var på ständig upptäcktsresa i textvärlden, han testade olika former, genrer och genreblandningar. Romanen som på den tiden inte stod särskilt högt i kurs var för honom en genre att dyka ner i; och inte bara blev han en av periodens flitigaste romanförfattare, utan också vidgade gränserna för vad den kan och får handla om. Det råder ingen tvekan om att Almqvist ritade om den svenska litteraturkartan, och satte sin prägel på både den oregerliga romantiken och den jordnära realismen.

3 C. J. L. Almqvists *Amalia Hillner*: En motsatsernas roman

Den svenska romantiken börjar – enligt gängse litteraturhistorisk uppfattning – 1809/1810, då Napoleonkrigen rör om i den politiska kartan rejält i hela Europa: det relativt stora Sverige blev plötsligt mycket mindre i och med förlusten av Finland. Detta förstärkte bara förromantikens friska vindar. Denna romantiska epok börjar – också enligt gängse litteraturhistorisk uppfattning – mattas av på 1830-talet, för att kring år 1838 lämna över stafetten till realismen. Almqvists *Amalia Hillner* kom ut 1840, alltså två år senare, men trots att Almqvist själv var

med om att avskaffa romantiken (i och med författandet av den skandalösa tendensromanen *Det går an*) upphörde han aldrig att fascineras av och skriva om tillvarons och den mänskliga själens inneboende motsättningar och komplexitet. Precis som många av hans andra verk (däribland realismens flaggskepp *Det går an*) innehåller *Amalia Hillner* en stor dos romantiskt idéstoff, som tillsammans med den verklighetstroga ramen bildar en motsägelsefull fond, mot vilken hela berättelsen vilar.

Romanens sammansatta natur kan skönjas redan i formen, som inte är lika blandad som man ser i *Drottningens juvelsmycke*, men som ändå ger prov på komplexitet – en teknik som senare tiders författare skulle komma att utveckla ännu mer.⁴ Rent förenklat ser man den eviga motsättningen redan från början: hjärtat och hjärnan står emot varandra, hela handlingen slits mellan dessa motpoler, för att inte tala om de figurer som befolkar denna roman.

Vår första tanke kan naturligtvis vara att huvudpersonen, Amalia Hillner är den som förkroppsligar den poetiska parten i romanen – unga kvinnliga romanfigurer brukar göra just detta. Hon är ungdomen, skönheten och renheten själv; hennes änglalika väsen förtjusar alla på slottet där hon bor som guvernant. Amalia trivs bäst i trädgården, betraktande himlens vackra under, molnen: otvivelaktigt är hon ett naturens barn, och därmed en utpräglad romantisk gestalt. På sätt och vis kan hon betraktas som en sedvanlig känslfull hjältinna som det fanns en uppsjö av i de olika romanerna i Europa under den här tiden: en from och oskyldig flicka med en släng av fullkomlighet, någon som snällt och lydigt skriver fina brev till sin mamma, Beate Sofi Hillner, som förresten känns som en avspeglning av dottern – visserligen en äldre variant, men ändå en närmast perfekt avspeglning. Deras känslofulla brevväxling utgör större delen av Första boken, som på detta sätt alltså blir en brevroman, en sentimentalismens favoritgenre. Med tanke på att Almqvist själv var med om att starta den feministiska vågen i Sverige i och med skapandet av den radikala Sara Videbeck känns Amalia Hillners (och hennes mammas) gestalt påfallande konventionell: båda två är nära släkt med den exakt hundra år äldre Pamela Andrews, vilket förstärker känslan att detta är en roman (eller uppbyggelseskrift) för fromma, oskyldiga och känslofulla flickor. Men som vanligt hos Almqvist är ingenting entydigt: *Amalia Hillner* är knappast någon uppbyggelseskrift, och det är dessutom varken Amalia eller Beate Sofi Hillner som står för det ärkeromantiska i romanen, hur känslofulla de än verkar vara.

Tvärtom: båda två verkar snarare vara en blandning av det känslofulla och det förnuftiga. Amalia, guvernanten som har som uppgift att undervisa sin elev, alltså att förmedla *kunskaper*, blandar hela tiden in *poesin* i den vetenskapliga verkligheten. Undervisningen i geografi (som knappast är det mest poetiska av

⁴ Se här till t.ex.: Kerekes (2018). Om kunskapsförmedling se vidare Zsámbékiné Domsa, Zs. (2020), eller Domsa, Zs. (2022), Erdős, T. (1998), Erdős, T. (2005), Erdős, T. (2026), Erdős, T. (2026). Om moral och litteratur se t.ex. Domsa, Zs. (2021), Domsa, Zs. (2024).

alla skolämnena) pågår på ett känslofullt sätt: Amalia låter sin elev Constance ”först rita upp ett land, efter kartan, och lavera kustkonturerna mycket vackert med blågrönt” (Almqvist 1995:75). Och resultatet blir att Constance får lära sig mer om geografin än man skulle tro, hon finner nöje i läsningen. Målet är naturligtvis inte att eleven skulle betrakta lektionen som en lek, utan att tillägna sig kunskaper som man annars kanske inte skulle kunna tillägna sig. I slutändan handlar det om att anpassa undervisningen till eleven ifråga (Nagy 2006:99), och därför är den här delen av romanen ett stycke metodologi: pedagogen Almqvist är i tjänst. Just den här delen är ingen sentimental brevroman längre alltså, utan en återkoppling till upplysningsprogrammet: vikten av att uppfostra folk och förmedla viktiga (ibland livsviktiga) kunskaper kan knappast överskattas.

Amalias något äldre spegelbild Beate Sofi Hillner har också tydliga drag av det som man framför allt brukar koppla ihop med romantikens ideal, fast hon är mycket mer besinningsfull i sin stil – det är föga förvånande, hon är nu stadgad och sansad, som åldrade romantiker tenderar att vara.⁵ Hon är många erfarenheter rikare än dottern men det betyder inte att åren får henne att glömma ungdomen, och i sin själ är fru Hillner fortfarande samma känslofulla väsen. Med sina små föredrag om Gud, kärlek och olika undervisningsmetoder försöker hon presentera en något förnuftigare sida av känsligheten.⁶ Återigen: det är inte den renodlade romantiken som träder fram i deras respektive figurer, utan en balanserad version av denna, i dotterns figur med en större dos naivitet och därmed mer oregerlig känslofullhet, i moderns figur med en mer återhållen känslofullhet som gränsar till förnuft.

Att både Amalia och Beate Sofi Hillner är blandningar förstärks av det faktum att båda kallas för *poem* (Almqvist 1995:300); Amalia är en yngre version, medan fru Hillner betraktas som den första upplagan. Budskapet är övertydligt: bägge två är *poiēma*, det skapade, något som romantiken alltså satte i högsätet. Men samtidigt får vi inte glömma att båda två befinner sig i en roman, det vill säga den spirande realismens viktigaste genre. Genreblandning för Almqvist är en vardagssyssla: han testar hela tiden sina egna och sina texters gränser – den ideologiskt drivna genreblandningen i *Drottningens juvelsmycke* är ett tydligt exempel på detta –, och han betonar därmed att de två damerna Hillner också är blandningar på sitt sätt: de har inte bara känslan som kännemärke utan också förnuftet.

En mer utpräglad romantisk figur är dock, kanske lite oväntat, August Hillner. Han har allt som kan betraktas som romantiskt: han är en sann patriot, har ett hemlighetsfullt förflutet och en ärkeromantisk motsägelse i sin karaktär – han är

⁵ Det är inte bara i Sverige som man ser det här. En sann romantisk författare antingen dör ung, eller blir liberal/realist.

⁶ Ett för övrigt vanligt kvinnosätt att skriva – ifall det finns något sådant vill säga. Mer om detta: Kerekes (2004), eller Rózsás (2022).

levande som baron Migneul men död som August Hillner. Hans ställning blir alltmer invecklad när han tillsammans med läsaren upptäcker att han har två levande hustrur. Att veta att han begått tvegifte vållar stora samvetskval, men inte mindre plågsamt är tanken på hans förhållande till fruarna: han älskar nämligen dem bägge. Därmed blir Migneul-Hillner dels en anförvant till den motsägelsefulla Tintomara i *Drottningens juvelsmycke*, dels hennes renaste motsats. Tintomara skildrades som en mystisk varelse, som inte var något bestämbar: varken man eller kvinna, djur eller människa, gudomlig eller hednisk, troende eller ateist. Ifrån teaterns sagolika kulisser förflyttas hon till verklighetens naturvärld. Tintomara, denna gåtfulla kombination får inte leva, men det betyder inte att det är hennes fel, att hon är livsoduglig, snarare tyder det på den materiella omvärldens oförmåga att förstå henne – även om hon samtidigt väcker allmän beundran och allas kärlek. Att Tintomara är en blandning råder det alltså ingen tvekan om. August Hillner å sin sida kan på många sätt betraktas som en realistisk variant av den gåtfulla Tintomara: blandningar och motsättningar finns det gott om i honom också. Men i hans fall råder det ingen tvekan om konststillhörigheten, och till skillnad från Tintomara är han förmögen älska – till och med fler än en, för han hyser en ren kärlek till båda sina levande fruar. Och trots att han på det sättet avskiljer sig från den svenska romantiska ideologins idealgestalt Tintomara står han med sina själsstrider och inre konflikter för en renare romantik än de förnuftiga damerna Hillner.

Men det är fortfarande ingen renodlad romantik. Frågorna kring hans tvegifte kan föra våra tankar till kortromanen *Det går an*, i vilken Almqvist presenterade sin revolutionära idé om äktenskapet och studerade kärlekens natur. Där tas det upp ett ämne med frågor om äktenskapets problematik. En sådan "tafla ur lifvet" som undertiteln löd skulle erbjuda den ytterst verkliga verkligheten, med personer som hämtats ur det verkliga livet, och med problem och frågeställningar som de flesta läsare skulle kunna känna igen. I denna roman träffas känslans Albert och förnuftets Sara, och *kärlek utan äktenskap* blir ett slags revolutionärt svar på det av Almqvist kritiserade *äktenskap utan kärlek*. Kritiken är riktad mot lagen som tvingar människan att förfalska den rena kärleken genom att ingå i ett äktenskap kanske utan någon djupare tillgivenhet, men som på förhand fördömer ett fritt (alltså äktenskapslöst) förhållande. I romanen Amalia Hillner presenterar han dock en annan möjlig form av äktenskapet, i den mån att denna syn på *äktenskap med ingen* kommer att utvidgas till ett *äktenskap med fler* där. Läser man romanen inte som ett inlägg i äktenskapsdebatten utan som ett stycke fiktion kan ens slutsats eventuellt vara att Hillner är en ytterst sedeslös figur, som bara förkroppsligar sinnligt begär. Den polygama kärleken uppfattas ju oftast som oren, och om man endast tar hänsyn till de på moraliska grundvalar beroende förnuftskälen, som en realist bör göra, är det inte möjligt att på en gång älska fler än en.

Detta är hjärnans synpunkt, men människosjälens är annorlunda beskaffad. Själens kan knappast uppfattas med våra sinnen; man kan inte förklara dess strider eller överskåda dess vägar. Att Migneul-Hillner känner två olika sorters kärlek står tydligt, men det väsentliga är ändå det som han förkroppsligar i och med denna sin själsstrid och kluvenhet: romantikens uppfattning om tillvaron i allmänhet och kärleken i synnerhet, framför allt dess gudomliga väsen, som inte låter sig beskrivas av och inte lyder under jordiska lagar. För att låna Shelleys ord i *Epipsygidion*: "True Love in this differs from gold and clay,/ That to divide is not to take away" (Shelley 1914:410). Det är något som romantiken hela tiden är ute efter, det himmelska, det superlunära, det som härstammar från Gud: varje avvikelse från det jordiskt sett normala och fysiskt förklarliga är ett steg i rätt riktning för dem.

Romanfiguren August Hillner skapades alltså inte för att presentera en moraliskt förkastlig karaktär. Tvärtom, Almqvist skildrar honom som en rättskaffens människa som fattat en del felbeslut i livet, men som dock kan göra anspråk på läsarens sympatier. Och när det gäller hans tvegifte och ömma känslor mot båda sina fruar är det snarare en fråga om 'den inre lagen': kärleken, eller i alla fall den almqvistisk-romantiska varianten, har ingenting att göra med moralen, och som stöd för sin tes hänvisar han till romantikens estetiska ideal. Skalden är och får ju inte vara någon slav under några regler, därav formlösheten jämfört med 1700-talets estetiska ideal, varför skulle då den människa som hyser kärlek till någon göra det? Själsmoralen är oberoende av samhällsmoralen, som onekligen ger en förfälskning, blott en förfälskning av den sanna kärleken. Endast den himmelska, rena, av alla regler obundna kärleken kan erbjuda de älskande en äkta förening.

I Hillners och hans första fru Sofis kärlek framställer sig den dialektiska treenigheten *tes*, *antites* och *syntes*. Händelserna började långt före romanens början: den ursprungliga enheten fungerar som *tes*. Med Hillners skendöd och avresa började främlingskapet – det var *antitesen*, och när de äntligen träffas (i Fjärde boken) återvinner de paradiset efter arton års längtan och lidande. Den ger *syntesen*; återföreningen möjliggjordes, den romantiska konflikten löser sig på det sedvanliga romantiska sättet. Men lösningen blev möjlig endast i och med den andra fruns högst verkliga död: återigen ser vi romantikens och realismens blandning i romanen, i detta fall i Migneul-Hillners figur och öden. Eller som Carl Elbers uttrycker det:

"För att vara bof, sade han, har din baron ganska mycket tycke af hederlig karl; men såsom hederlig karl betraktad är han en skurk. Det skulle i hög grad roa mig att göra hans närmare bekantskap." (Almqvist 1995:260)

4 Verklighetskonflikten: lagboken som sånggudinna

Den poetiska huvudkonflikten representerades alltså främst av kärleken, och dess närvaro genom hela historien är obestridd. Men romanens andra komponent,

verkligheten, framträder mest påfallande i lagbokens skepnad. Verklighetskonflikten stormar kring en arvsfråga, jurister strömmar in på scenen, och med dem en hel hop facktermer: verkligheten är alltså tämligen närvarande och konkret.

Den samtida publiken tyckte i alla fall att den var *för* konkret, och Almqvist kritiserades häftigt i Aftonbladet, 15/10 1840 för ”att sätta sånggudinnan att läsa till Hofrättsexamen” (Almqvist 1995:12, citerad efter Lars Burman). Ett sådant juridiskt tema ansågs vara inte endast opoetiskt, utan också helt onödigt. Hur kan juridiken vara till romanens nytta? Det är knappast så att genomsnittsläsaren finner nöje i att läsa om lagar och rättegång.

I och med att hovrättsnotarien Carl Elbers träder in i historien införs en ganska tydlig sida av verkligheten, som till synes är romantikens motsats. Juridiken, alltså ”läran om rättsreglerna och deras tillämpning” (Nationalencyklopedin) är ett område som för gemene man är såpass prosaiskt att det närmast är snustorrt. På många sätt kan juridiken uppfattas som motsatsen till fantasi.

Men läsaren tvingas snart inse att juristerna inte är dessa dystra män som man skulle vänta sig. Tvärtom: de är piggast av alla karaktärerna i romanen. De samtalar om naturen och historien, de sjunger och skriver dikt; det visar sig alltså att även de är känsliga och äger ganska många romantiska drag. Och när de på Storkullen utför processen som en övning (se vidare Almqvist 1995:109–124) blir det hela till ett skådespel, som blandar sig in i verkligheten. De fantasifulla juristerna skapar teater.

När det gäller fantasin är Carl Elbers obestridligen huvudmannen. Han är naturens, kärlekens och glädjens fanatiker, han är en humanist, ibland en ”Wohlthäter” (Almqvist 1995:293, 308), och förvandlas till en guide om det behövs. Han hittar alltid på något nytt, och bakom allt tal om paragrafer besitter han en uppfinningsrikedom som slår huvudkaraktärens med bred marginal. Man kan givetvis resonera så att Almqvist med sin skenande fantasi kunde hitta på vilken orealistisk karaktär som helst – roman och verklighet behöver absolut ingenting att ha med varandra. Men i detta avseende tvingas läsaren tänka om både en och två gånger allt han eller hon hittills tänkt och tyckt om juridiken. Lagarna är kulturellt betingade, de skapas av människor som tillhör ett och samma samhälle, med hjälp av språket enligt en viss kulturell kod, med avsikten att upprätthålla en viss ordning i kulturen ifråga. Det är just den här strävan efter ordningen som får genomsnittsmänniskan att tro att tillämpningen av dessa lagar sker automatiskt, att en lag låter sig transponeras utan vidare från sitt teoretiska territorium till verklighetens olika rättsfall. Detta är en tydlig motsättning i sig, vilket också för med sig att rättsläran som sådan kräver en stor dos fyndighet: har man den här fyndigheten har man större chans att vinna en högst verklig rättegång.

Det är naturligtvis ingalunda nytt att juridiken träder in i fiktionens värld; den har på många sätt funnits där länge – läser man självaste Shakespeare stöter man

titt som tätt på anspelningar på jurister och domare, och i flera av Dickens romaner spelar juridiken en central roll.⁷ Med tanke på att litteraturen förr i tiden var förbehållen de högre stånderna som också fick ta del av undervisningen som ofta inbegrep juridikens område kan detta inte betraktas som någon konstighet alls: rättsläran var endast ett av många möjliga samtalsämnen bildade män emellan. Just detta är alltså ingenting nytt. Men i och med realismens inträde får juridiken en annan roll även i fiktionen: den får på sätt och vis en viktigare biroll, eller i vissa fall rentav en huvudroll – sociala frågor som författare tog upp hade inte sällan något med juridiken att göra.

Romanen *Amalia Hillner*, precis som många andra romaner från denna tid, vimlar av invecklade fall (orsakade ofta av samhällsproblem) som kräver en lösning, men till skillnad från många andra romanförfattare som ofta väljer deus ex machinaaktiga utvägar låter Almqvist en jurist ta hand om lösningen. Därmed blandar han in verkligheten i fiktionen på riktigt. Det är viktigt att påpeka att Almqvist trots det ibland sagoaktiga i framställningen strävar efter en mer verklighetstrogen presentation av juridiken som samhällsfaktor: de lösningar som juristerna kommer upp med strider inte mot gällande lag. Det är snarare så att juristen hittar en tolkningsmöjlighet som passar hans syften, eller i avsaknad av en tolkningsmöjlighet fyller han ut lagbokens tomrum och luckor bäst han kan. Att den högst levande Migneul-Hillner redan dött som Hillner en gång är inget större problem, eftersom detta är något som inte strider mot lagen, vilket Elbers också påpekar:

”Visserligen får det medgivas, att tabellverket härigenom bedrages på siffran, enär det bekommer två döde av blott en född; men jag finner tvedöd – eller *tvedöde* bör det kanske grammatikaliskast heta, i likhet med tvegifte – jag finner, med ett ord, tvedöd ingenstädes i lag förbjuden, varav jag drager den slutsatsen, att det står var man öppet att dö så många gånger han gitter.” (Almqvist 1995:264)

En annan knepig rättsfråga är under vilket namn Migneul-Hillner skulle kunna uppträda efter den andra fruns död och återförenas med den första, en fråga som samma påhittiga Elbers löser på detta sätt:

”Se här, herr baron! Intetdera af de alternativer, hvarpå vi hittills tänkt, hafva varit tjenliga. Om herr baron fortfar att heta Migneul, så skall fru Hillner icke såsom sådan kunna erkännas för herr barons maka. Om baron förklarar sig redan vara hennes make genom att yppa sig som den försvunne Hillner, så vinnes väl, att herr barons sålunda återtagna namn öfverensstämmer med fruns; men obehaget och skandalen göra saken förkastlig. Det tredje, slutligen, att förvandla fru Hillner till en friherrinna Migneul, har det stora emot sig, att det fordrade ny vigsel, hvilket innebure en art af gäckeri – då det skulle företagas med en person, vid hvilken man redan blifvit vigd – hvilket säkert en så ren och religiös karakter, som fru Hillners, icke vill låna sig åt. Herr baron, vid sina fyratioåtta år, vill visst också icke gyckla.

⁷ Mer om detta: Prince (1955).

Nu finnes ett fjerde. Antag ett nytt namn! Hårtill har hvarje man rättighet, allenast saken vederbörligen anmäles i officiella tidningen. Men märk: tag *Hillner* till detta nya namn! det vill säga, *återtag* det icke såsom ett gammalt, utan upptag det som ett *nytt*. Uppträd icke såsom den för längesedan döde, hvilket skulle medföra de ledsamheter, hvarom vi ofta språkat, utan annonsera blott ungefär så här:

»Undertecknad, som förut kallat sig baron Migneul, men icke varit af svensk adel, ej heller introducerad bland friherrarne på svenska riddarhuset, har, på förekomne skäl och för att icke i detta land njuta en utländsk och oegentlig titel, funnit godt hädanefter benämna sig *Hillner*; hvilket till undvikande af kollision och för vederbörandes underrättelse tillkännagifves.«” (Almqvist 1995:324–325)

Det är tydligt alltså att de lösningar som Elbers presenterar är, trots att de är i en invecklad romanintrigs tjänst, verklighetsförankrade. Lagboken tjänar här både som utgångspunkt och som auktoriserare, ett medel med vilket man kan godkänna besluten. Men för att kunna erhålla detta godkännande krävs en lagens tolk som inte bara förstår sig på de ord som finns nedskrivna, utan också kan fylla ut luckorna som faktiskt finns i överflöd, hur tjock en lagbok än är. Detta låter sig självfallet inte göras av dystra män med snustorr fantasi. Lösningarna bär alltså vittnesbörd om Elbers inbillningskraft och ger bevis på otyglad – alltså för romantiken högst tilltalande – fantasi. Juridikens slingrande vägar och krumelurer visar på en slughet som nästan är *poesi*.

Denna lek med verkligheten kan utan tvekan uppfattas som problematisk. Romantikens generation (som kring 1840 fortfarande var i livet) var i många fall romantiker just precis därför att de var hjärtligt trötta på verkligheten. Inte för inte försökte de att lämna denna värld bakom sig på olika sätt. Den nya generationen, liberalismens barn och med dem de snabbt växande läsepubliken däremot upptäckte romanerna just därför att de erbjöd en mer tilldragande form av verkligheten, något som var mer spännande än det egna livet, kanske mer sagolikt, men definitivt behagligare. Att föra in inslag av renaste verklighet i en roman i form av juridiska argument kunde alltså betraktas inte bara som överflödigt, utan direkt ledsamt. Provokatören Almqvist är dock av en annan uppfattning – i denna komplexa tillvaro ska vedertagna åsikter utmanas. I och med att införa juridiken i romanen bevisar Almqvist att det också kan finnas något poetiskt i det mest prosaiska, om man bara *vill* se det. Juridiken blir på det sättet inget huvudämne för romanen, bara ett annat slags medel att försöka uttrycka det romantiskt poetiska.

Men som vanligt hos Almqvist finns det ingenting som är entydigt, för den här romantiska poesin är inte den vanliga romantiken heller: den uppnås med andra medel än för romantiker vanliga medel. Detta kan ses i Carl Elbers strävan efter en nykterhet som knappast kännetecknade högromantikens skalder vare sig i Sverige eller utomlands (man kan med fördel tänka på engelsmannen Thomas De Quincey här), i och med att han säger: ”Just emedan vi allesammans utgöra spirituella personer, behöva vi inga spirituosa till vårt uppfriskande.” (Almqvist

1995:107) Med tanke på att det är idésprutan Elbers som yttrar detta blir det tydligt att det handlar om en livsåskådning, något av en ideologi här: ”Nykterhetens stora sak är densamma som själens triumf över kroppen: det är glädjens och den sanna munterhetens seger över dusigheten. En ögonblicklig och låg fröjd kan rus giva; men ingenting är tråkigare efteråt.” (Almqvist 1995:280–281) Romantikens rus är nu över, och kvar är en balans som tillägnar sig romantikens alla mål, men väljer bort dess mer suspekta medel – alltså medel som inte står sig över periodgränserna. Den fullkomliga idyllen, som också romantiken söker, kan endast skapas med hjälp av kompromisser mellan de ytterligheter som för romantiken varit så gott som nödvändiga.

5 Sammanfattning

Allt och inget på en gång, ett himmelskt mellanting uttryckt i litteraturens variationsrika form – *Amalia Hillner* är en blandning av motsatser, och genom detta kan den delvis ses som en romantisk idéroman, delvis som ett sökande efter en mer verklighetsnära medelväg, vilket å sin sida knyter *Amalia Hillner* till realismens ideologier och estetiska värderingar. ”Icke för mycket och icke för litet i någonting, det är hela regeln” (Almqvist 1995:57), säger fru Hillner på ett ställe i *Amalia Hillner*. Och Almqvist, dubbelhetens man, tycktes alltid behålla i sikte att söka efter en syntes genom att blanda en hel drös teser med minst lika många antiteser. Detta i sig är romantiskt nog, fast kanske inte på det sättet som själva romantiken tyckte var lämpligt. I stället för att skapa en renodlad romantik genom att systematiskt bygga upp nämnda syntes arbetade han ihop ämnen, vilket enligt en mer traditionellt uppfattad romantisk ideologi kan anses vara opassande. En renodlad romantiker kan Almqvist knappast betraktas för att vara, samhällsmänniska som han var. Men varför skulle det romantiska inte återfinnas var som helst, även i det icke-romantiska? Det behövs bara en önskan att kunna upptäcka det, inget annat. Eller som Almqvist själv uttrycker det: ”Samma sak, samma figurer, samma värld bliva poetiska för poetiska ögon, som stå i grå eller brunröd obehaglighet för ett sjunket sinne. Ingen form är täck för en otäck människa, ingen känsla eller tanke kysk för en dusig själ” (Almqvist 1995:298). Det beror alltså på oss om vi kan hitta poesin i verkligheten, även om den företräder i de mest ovanliga formerna, som i den halvt juridiska romanen *Amalia Hillner*. Almqvist själv medger i ett brev till O. P. Sturzen-Becker 12/11 1840 att det kanske är ovanligt att skriva om lagar, men i inget fall förkastligt: ”Ifrån fader Homerus ända till pappa Goethe och farbror Walter Scott har man alltid varit angelägen om att hafva prosa inunder sin poesi, för att stå på någonting.” (Almqvist 1995:14, citerad efter Lars Burman) Med detta menar han att fantasin inte räcker; man måste ha någon grund, något annat än inbillningskraften för att kunna nå högsta effekt. Juridiken som ämne är kanske – i alla fall enligt samtida läsare – att ta i, men för Almqvist själv var detta grepp förmodligen ett annat och nytt sätt att förverkliga det romantiska programmet, samtidigt som han också

tjänade realismens syften. Att ha vetenskapen såsom urkälla och ändå kunna skriva en spännande roman kan betraktas som det ultimata beviset på fiktionens inneboende kraft, ett program som för övrigt stod Almqvist nära. I romantikens mångfald finns det ju inget privilegierat ämne: i dess universum är allting värt att bli till litteratur. För helhetsbilden betraktad, liksom i Almqvists *Amalia Hillner*, skapas det hela till en enhet, och får en annan betydelse i poesins högre sfärer.

Bibliografi

- Almqvist, C. J. L. (1993). Drottningens juvelsmycke eller Azouras Lazuli Tintomara. Berättelse om händelser näst före, under och efter konung Gustaf III:s mord. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Almqvist, C. J. L. (1993). I urval av Cecilia Sidenbladh. En bok för alla.
- Almqvist, C.J.L. (1995). *Amalia Hillner*. Samlade verk 23. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- Arping, Å. (2019). 'The Miss Austen of Sweden': Fredrika Bremer's Transatlantic. Triumph in the Age of Reprint. In: Leffler, Yvonne (ed.), *Swedish Women's Writing on Export. Tracing Transnational Reception in the Nineteenth Century*. Göteborg: University of Gothenburg, 97–153.
- Asztalos, V-Ö. (2019). Egy sokk megszelídítése. Ibsen korai magyar recepciója. *Irodalomismeret: Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 30:2, 74–95.
- Asztalos, V. Ö. (2021). A norvég nemzeti karakterológia Bjørnstjerne Bjørnson és Henrik Ibsen magyar befogadástörténetében. *Korunk (Kolozsvár)* 32:4, 41–48.
- Asztalos, V. Ö. (2023). Újraolvasni Ritoók Emma prózáját – a Kielland-fordítások jelentősége. *Irodalomismeret: Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 34:4, 6–39.
- Balogh, F. A. (2022). Erdély német irodalma a 20. században: Kulturális reprezentáció, fogalmak, fejlődési vonalak, eredmények. *Regio: Kisebbség Kultúra Politika Társadalom* 30:3, 24–60.
- Csúr, G. A. (2019). Szerb Antal és Skandinávia: Irodalmi élmények, források, képzetek és hatások. *Filológiai Közöny* 65:4, 71–91.
- Domsa, Zs. (2024). Fényképek és rajzok figyelemterelő szerepe egy norvég önéletrajzi képregényben. *NCOGNITO: KOGNITÍV KULTÚRAELMÉLETI KÖZLEMÉNYEK* 3:1, 17–36. <https://doi.org/10.14232/ncognito/2024.1.17-36>
- Domsa, Zs. (2021). Morális dilemmák az irodalomban. *Helikon* 67:3, 506–517.
- Domsa, Zs. (2022). Saga literacy: Kognitív megközelítés az irodalomtanításban. *NCOGNITO – Kognitív Kultúraelméleti Közlemények*, 1(1), 82–102. <https://doi.org/10.14232/ncognito/2022.1.82-102>
- Erdős, T. (2005). Az Árran 10 éve. *Finnugor világ* 3, 17–19.
- Erdős, T. (1998). E(u)szközként használni a kommunikációt. *Kapu* 11–12, 75.
- Erdős, T. (2026). Nation branding: Svédország és a nagyvilág. (under utg.)
- Erdős, T. (2026). Swedish Culture in Transition : Stories and Debates in Contemporary Sweden. (under utg.)
- Hermansson, G. (2024). Almqvist, svenskheten och konsten att sjunga folkvisor. *Almqvistiana*, 3–12.

- Juhász, T., Horváth, A., Kálmán, B., Tóth, A. (2021). Digital Competence in the Visegrád Countries. In: *Reproduction of Human Capital – Mutual Links and Connections (RELİK 2021)* 308–320. <https://real.mtak.hu/191200/>
- Kálmán A., Kálmán B. G., Poyda-Nosyk, N. (2022). Educational Paradigm Shift of Innovative Society. *Law and Innovative Society*, 2 (19), 41–54. [http://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-2\(19\)-4](http://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-2(19)-4)
- Kerekes, A. (2018). Belletristische und filmische Pressefiktionen im DaF-Unterricht. In: Feld-Knapp, I. (Red.) *Literatur*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 79–90.
- Kerekes, A. (2004). Das vorgestellte Leseublikum: Revolutionäre Grimassen in Frau Emmas Briefen an die Zeitschrift A Hét. In: Kulcsár-Szabó, E., Manherz, K., Orosz, M. (Red.), „*das rechte Maß getroffen*“: *Festschrift für László Tarnói zum 70. Geburtstag*. Budapest, Berlin: ELTE, Humboldt Universität, 157–165.
- Kerekes, A. (2020). Kleine ungarische Globalgeschichte: Zur Karriere des Topos „ungarischer Globus“. *Filogi* 1.
- Leffler, Y. (2021). Bästsjälarna som glömdes. *Fokus: Sveriges nyhetsmagasin*, 40–42.
- Leffler, Y. (2018). Svensk 1800-talslitteratur i världen. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 48:1–2, 7–17. <https://doi.org/10.54797/tfl.v48i1-2.7597>
- Leffler, Y. (2020). *Swedish Nineteenth-Century Novels as World Literature: Transnational Success and Literary History*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Leffler, Y. (red.) (2019). *Swedish Women's Writing on Export. Tracing Transnational Reception in the Nineteenth Century*. Göteborg: Göteborg Universitet.
- Leffler, Y. (2022). The Success of Swedish 19th-Century Women Writers on the French-speaking book market: Fredrika Bremer and Emilie Flygare-Carlén versus C. J. L. Almqvist and Viktor Rydberg. *Nordic Journal of Francophone Studies/Revue nordique des études francophones* 5:1, 124–136. <https://doi.org/10.16993/rnef.81>
- Leffler, Y., Hermansson, G. (2020). Gender, Genre and Nation: Nineteenth-century Swedish Women Writers on Export. In: Chitnis, R., Stougaard-Nielsen, J., Atkin, R., Milutinović, Z. (red.), *Translating the Literatures of Small European Nations*. Liverpool: Liverpool University Press, 145–164.
- Lönnroth, L., Delblanc, S. (1988). *Den svenska litteraturen. Band II: Uppllysning och romantik, 1718–1830*. Stockholm: Bonnierfakta Bokförlag AB.
- Mádl, P. (2016). *SCHB: a bibliography of Scandinavian literature in Hungarian translation and Scandinavian studies in Hungary*. 2nd ed. Budapest: Argumentum.
- Mádl, P., Annus, I. (2018). *A svéd irodalom magyarországi fogadtatása – a kezdetektől 1900-ig*. Budapest: Argumentum.
- Mádl, P., Annus, I. (2019). Skönlitteraturens litteraturhistoria, eller en kanon omvärderad. *Skandinavistik Füzetek* 12, Budapest: ELTE Germanisztika, 57–62.
- Nagy, R. (2006). Fonetica, fonologie en uitspraakonderwijs. In: Filozofická, fakulta Univerzity Karlovy (red.). *Praagse perspectieven: Handelingen van het colloquium van de sectie Nederlands van de Karelsuniversiteit te Praag*. Prag: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 99–108.
- Nationalencyklopedin, juridik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/juridik> (hämtad 2024-08-05)
- Prince, E. M. (1955). Lawyers in Literature, 6 *Hastings L.J.* 171. URL: https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol6/iss2/2 (hämtad: 2024-08-11)
- Réthelyi, O. (2018). A kereskedő, az apáca és a kulturális transzfer: Max Reinhardt és a középholland irodalom recepciója Magyarországon. In: Gera, J., Vesztergom, J. (red.), *Oda-*

- vissza: *A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 153–176.
- Rózsás, D. (2022). A kávézás mint motívum Emilie Flygare-Carlén Waldemar Klein-jében. In: Molnár, D., Molnár, D., Nagy, A. Sz. (red.), *Tavaszi Szél 2022 / Spring Wind 2022 Tanulmánykötet I*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 362–374.
- Schück, H., Warburg, K. (1930). *Illustrerad svensk litteraturhistoria. Sjätte delen: Efterromantiken*. Stockholm, Hugo Gebers Förlag
- Shelley, P. B. (1914). *The Complete Poetical Works Of Percy Bysshe Shelley*. Ed. by Hutchinson, Thomas. London, New York, Toronto, Melbourne: Oxford University Press.
- Tóth, A., Kálmán, B., Juhász, T. (2021). Unemployment Development in the Group of Visegrád Countries as a Result of the Covid-19 Pandemic. In: *Reproduction of Human Capital – Mutual Links and Connections (RELIK 2021)* 780–787.
- Vimr, O., Rosiński, C. (2023). Mapping Czech Literature in Translation on a Large Scale (1820–2020) – Česká literatura ve světě: možnosti mapování ve velkém rozsahu (1820–2020). *Česká literatura*, 70:6, 711–734. [10.51305/cl.2022.06.03](https://doi.org/10.51305/cl.2022.06.03)
- Wasilewska-Chmura, M. (2020). Mellan underhållning och kunskap: Svensk 1800-talskvinnolitteratur på polska och emancipationsfrågan. *Folia Scandinavica Posnaniensia* 28:28, 27–39.
- Zsámbékiné Domsa, Zs. (2020). Kultúra- és információközvetítés norvég módra: a ténypróza társadalomformáló szerepe. In: Kiszl, P., Németh, K. (red.), *Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 55–63.

The Cracking of Eggs: Exploring Genre, Hypotexts, and Interpretative Gaps in Peer Hultberg's *The Town and the World* (*Byen og Verden*, 1992)

Gábor Attila Csúr

csur.gabor.attila@btk.elte.hu

Abstract

This paper examines hitherto unexplored issues of genre, transtextual references, unity, and coherence in Peer Hultberg's novel *The Town and the World* (*Byen og Verden*, 1992). Systematic research on Hultberg has largely ceased after 2010, paradoxically after his complete *Nachlass* became freely available. Certain literary allusions and genre conventions—referred to by the author both in his lifetime and in his posthumously published self-analytical writings—have not yet been explored. In my article I critically compare these findings with the transtextual references indicated by the author and supplement the existing data with new insights. Furthermore, the question of the unity of the novel's seemingly independent stories has remained unresolved. Using the framework of the so-called composite novel, introduced by Maggie Dunn and Ann Morris, I propose a new reading of the hundred texts as a coherent, interrelated whole.

Keywords

Peer Hultberg, *Byen og Verden*, genre, transtextuality, composite novel

"And is the seed the synthesis of the flower or the flower of the seed?"¹

1 Introduction

The evolution and revival of literary forms and archetypes since antiquity was a central concern throughout the Danish author Peer Hultberg's (1935–2007) writing career. It is thus not surprising that his most celebrated novel, *The Town and the World* (*Byen og Verden*, 1992), exemplifies the idea that an entire storyworld can emerge from a single egg, as Horace describes in his *Ars Poetica* with reference to the Trojan War and its literary representations. One of the most striking features of Hultberg's novel is its manifold rebirths and evocations of genres, myths, archetypes, hypotexts, autobiographical elements, and authorial masks, which together form an idiosyncratic and almost inextricable network of inventions. At the same time, the complex form of the novel engages with the Plutarchian causality dilemma, operating with the same metaphor of the bird and the egg—or, in other terms, the flower and the seed. *The Town and the World* is thus a nested system of miniature novels, in which it is deliberately undecidable whether the composition depends on the elements or the elements on the composition.

¹ "Og er frøet blomstens syntese eller blomsten frøets?" (Hultberg 2005, 305). All translations are mine, if not otherwise indicated.

In the first section of this paper, I discuss the genre of the text and present a number of possible new approaches that can coexist with scholarly contributions to date. By enumerating genre conventions, narrative techniques, direct or indirect references to works of specific authors *qua* hypotexts, my aim is to contribute to the study of the transtextual background of *The Town and the World*.² In the second part, I shall focus on a single interpretative hiatus to demonstrate that the preceding observations are far from arbitrary philological hypotheses. While critics, readers, and scholars frequently highlight the rich and complex referential background of the novel, few have ventured to investigate its individual themes and motifs in depth. This paper thus also seeks to serve as a point of departure for my—and hopefully other scholars’—further research into the underrated, labyrinthine world of *The Town and the World*.

Since Peer Hultberg’s name is unfortunately almost completely unknown to the English-speaking world due to the lack of translations,³ it is necessary to introduce his oeuvre and the novel in question in a few words. Peer Hultberg was a Danish playwright and author of prose fiction from the second half of the twentieth century. Although originally trained as a Slavist specialising in Polish literature, after several years in the academic world abroad and in his home country, he decided to become a Jungian psychoanalyst and graduated at the C. G. Jung Institute in Zürich in 1978. He spent the rest of his life as a practising analyst in Hamburg until his death in 2007. Even though he spoke more languages up to full professional proficiency and was an expatriate for most of his life, Danish remained his only linguistic medium in literature. Hultberg’s style can be characterised as a creative mingling of classical modernists’ writing strategies (especially those of Virginia Woolf, Marcel Proust, James Joyce, Karin Boye, T. S. Eliot, and Gertrude Stein)⁴ combined with a strong attraction to epic grandiosity. He became especially celebrated for his last three novels, *Requiem* (1985), *Præludier* (1989) and *Byen og Verden* (1992).⁵

For the latter, which he regarded as his last literary achievement during his lifetime and around which my paper will revolve, he won the Nordic Council Literature Prize, the most prestigious literary award in Scandinavia, in 1993. *The Town and the World* is, as it refers to itself, a novel of one hundred texts (“roman i hundrede tekster”) which are marked only with Roman numerals. The novel does

² Throughout this study, the terms transtext, hypotext, intertext, and paratext, alongside their derivatives are understood as defined by Genette (1997). It is, though, important to note that the term intertext, initially coined by Julia Kristeva, was not intended to denote the historical connection between authors (*intersubjectivity*), but rather the transposition of sign-systems (i.e. texts) to another (*intertextuality*, Kristeva and Moi 1986:passim).

³ The only translation of *The Town and the World* known to me is by W. Glyn Jones (1928–2014), however, it has never been published (van der Liet 1999:217). Unfortunately, research also came to a halt after 2010, even though the author’s complete *Nachlass* is now publicly accessible at the Royal Library of Copenhagen. The last scholarly papers appeared in the thematic issue (a collection of conference proceedings) of the Danish journal *Bogens Verden* which was entirely devoted to the author.

⁴ This list is mainly based on general observations and the author’s own remarks from the following publications: Hultberg 1995, 2005, 2009.

⁵ On the question of whether Hultberg can be elevated to the canon of European and world literature on the basis of the content, ideology, inspiration, and reception of his works, see van der Liet 2010:51–55.

not have a chronological plot or a clearly distinguished main hero;⁶ most of the texts are short biographies that begin *in medias res* at specific moments of the protagonists' lives. Others are independent anecdotes about scandalous events, families, smaller communities, and social affairs in the fictionalised city of Viborg in the twentieth century, yet always with a sharp focus on how these affect the individual fate of a town inhabitant. A considerable amount of characters appear more than once, albeit usually in different roles. There is no single narrator, instead, the narrating agent is either an undefined group of inhabitants ('we'), the personified rumour and gossip, or an extradiegetic storyteller. Rhetorically, the narrator uses an often archaic vocabulary, extensive syntactic structures, complex adjective phrases with at least one degree adverb, puns, alliterative or anaphoric iterations, paradoxical juxtapositions, and poetic images.⁷

2 Research History to Date and a Word on the Method

Peer Hultberg was a rather withdrawn individual, both as a private person and as a narrator, who rarely allowed readers behind the scenes. However, as, for instance, in his posthumously published *Selvbiografi* (Hultberg 2009), he occasionally provided clues to his storyworld. Yet the reader has to take these with due caution, as Hultberg never wanted to reveal his motivations completely, and many of these notes serve to open new avenues for interpretation, rather than to provide direct explanations. Therefore, the references concerning *The Town and the World* found in his essays and private writings can yield valuable insights, as well as open hidden interpretative pathways. In the first analytical section of this study, I shall follow these clues to explore where these pathways lead the reader in Hultberg's own multicursal garden of forking paths.

Before doing so, however, I shall present a brief literature review of studies that provide a backdrop for the present investigation, and I shall use one scholarly contribution to illustrate how fruitful a reference based, transtextual approach can be. To date, only a few scholars have undertaken a nearly complete text-immanent and transtextual reading of the oeuvre. Thomas Thurah and Jacob Greve demonstrated convincingly how archetypes from Greek mythology and the Joycean influence had an impact on composition and style by tracing the path suggested by the author in an otherwise reticent foreword to a prose anthology from 1995.⁸ Ping Huang (2000) selects some metaphors from various writings

⁶ Although Povl Hestlund and his fragmentary biography, arching over chapters I, LI and C, has led Thurah (2002), Pelle (1993) and Lærkesen (1993) to regard him as the catalyst behind the succession of seemingly autonomous narratives.

⁷ I would like to acknowledge the assistance of ChatGPT (GPT-5 mini) in reviewing and refining the English of this article. The AI, alongside various English academic phrasebanks, was consulted after the completion of the double-blind peer review process, and I retained or rejected its suggestions at my discretion. All interpretative analyses, arguments, and conclusions are entirely my own. I would also like to express my sincere gratitude to the following colleagues whom I consulted while working on the present article: Bjørn Bredal, Joanna Cymbrikiewicz, Christian Dalager, Jacob Greve, Joan Holst Møller, Peter Q. Rannes, Søren Schou, Sándor Tatár, Thomas Thurah.

⁸ Not surprisingly, Greve (2006) considers a fictive personality, Lieutenant Colonel Clockk from text XXXVII and LXXVI to have been inspired by Mogens Boisen (1910–1987), the Danish translator of the *Ulysses* who held a reading in Viborg in 1951. This was subsequently confirmed in Hultberg's autobiography: "Foredraget må have været i 1951 og

and applies them to the author's texts as symbolic cryptograms. Lærkesen (1993) interprets Hultberg's oeuvre as a set of intertexts in which *The City and the World* is also made up of intertexts cross-referring to each other. However, the most creative reading of the transtexts, symbolic clues, and references can be found in a short article by Erik Pelle. In it, Pelle (1993) refers to an interview with the author after receiving the Nordic Council Literature Prize: When Hultberg was asked whether he was working on a new novel, he answered allegorically that he had been collecting eggs for a while but did not want to crack them before he knew which type of cake he wanted to bake. Pelle reads this wording as an allusion to the "eggman" Povl Hestlund from narratives I, LI and C, and explores how the symbol of the egg can be interpreted as a reference to H. C. Andersen's tale *The Ugly Duckling*. According to Pelle, Andersen's story can be interpreted as a miniaturised variant of the *Künstlerroman*, and the hundred biographies in Hultberg's novel are tragic parodies of this subgenre of the novel. The assumption is reinforced by the fact that Hultberg was well-known for transforming subjective experiences into objective fiction.⁹ The teenage years in his autobiography are structured and framed in the manner of an exemplary *Künstlerroman*: Hultberg wanted to become a professional pianist, an "individually creating artist" ("selvstændig skabende kunstner", Hultberg 2009), but his environment, his parents and the lack of talent prevented him from doing so. Pelle's hypothesis is thus a plausible explanation and a logical decoding of the riddle on the eggs.

Consequently, we have no reason to doubt that a close reading of the hitherto underresearched elements around *The City and the World* in the Hultbergian text universe can yield new findings. It is important to note that, as a dyed-in-the-wool Jungian analyst Hultberg regarded human culture as a manifestation of the collective unconscious. My investigation therefore goes beyond a mechanical explication of the para- and intratextual cross-references to explore possible junctions that extend far beyond the authorial intention, thereby highlighting the autonomy of the text and its interpretative potential.

3 A Handful of Eggs to Crack: Generic Hypotexts and Interpretative Gaps around *The Town and the World*

To my knowledge, no scholarly studies to date have devoted special attention to the fact that Peer Hultberg was trained as a Slavist and to how this training may have impacted his narrative style. In their papers, Berzelius Steglich (2009), Ping Huang (1999) and van der Liet (1999) cite Walter Benjamin's *The Storyteller* (1936), Mikhail Bakhtin's *Discourse in the Novel* (1934), *Problems of Dostoevsky's Poetics* (1963), and *Forms of Time and of the Chronotope in the*

i løbet af det følgende år havde jeg fået læst *Ulysses* tre gange. Og jeg tror at jeg kan sige at Ulysses og derigennem dette foredrag af Boisen blev grundlag for alt hvad jeg selv har forsøgt inden for litteraturen." (Hultberg 2009).

⁹ See, e.g., text V, which tells the story of Erik Arne Jessen whose childhood is in many ways reminiscent of the circumstances and events of the parental home described in the author's autobiography. Throughout the novel, a considerable number of female characters adopt the particular vocabulary of the author's mother, as described in *Selvbiografi*. (e.g., "fruen går med i huset", "at kludre med sit liv", Hultberg 1998:12, 179). For further examples of autobiographical references in Hultberg's writings, see particularly Steffen Nielsen 2010:22–24.

Novel (1937–38), respectively. However, they do not focus on the authors quoted several times by Benjamin and Bakhtin: those who played a vital role in transplanting the oral style to written literature, namely Gogol, Dostoevsky, and Leskov. As Boris Eichenbaum notes in his essay *The Structure of Gogol's "The Overcoat"* from 1919, "the basis of the Gogolian text is the first-person narrative and that his text is composed of the presentation of live speech and verbalised emotion" (Eichenbaum 1963:380). According to Bakhtin, the 'Gogolian text' served as an ideal for a great number of prose writers in 19th century Russia. The frequent shifts between a third person narration and the characters' monologues either in free indirect speech or in indirect speech¹⁰ in *The Town and the World* evoke the skaz-technique that Eichenbaum observed on Gogol's prose, as did Bakhtin and Benjamin on his followers Dostoevsky and Leskov.¹¹ Since Hultberg mentions in his autobiography that the reason why he chose to study Slavic philology at the university originates in his teenage experiences with nineteenth-century Russian prose fiction, we can assume that he had a close intellectual relationship to the major authors of this period.¹²

Speaking of Bakhtin, it is important to note that almost every scholarly paper refers to *The Town and the World* as a polyphonic novel,¹³ although only insofar as the reader has to deal with a plethora of different voices (that of the inhabitants, the community, or an unnamed narrator)¹⁴. Nevertheless, what Bakhtin considered to be genuine in Dostoevsky's prose is not solely the presence of several voices or narrative threads, but the coexistence of subjective truths and an ideological pluralism that emerges necessarily as a product of this technique. While authors such as Tolstoy or Turgenev deployed predominantly *monologic* strategies, through the *dialogic* nature of Dostoevsky's prose the reader is not confronted with a ready-made religious, moral or ideological lesson. Instead, we have no other choice than to cope with the simultaneity of the divergent worldviews

¹⁰ An example of an abrupt shift to indirect speech from chapter II: "Det var en fugtig lejlighed, men det må man jo tage med, *vi har ikke lov til at klage* skønt der løb tuberkulose i familien, og de bibeholdt" (my emphasis, Hultberg 1998:7). Another example of free indirect speech from chapter XL: "De opkaldte tvillingerne efter Odins to ravne, [...] men *dér havde stiftprovsten nu alligevel sagt stop, ikke fordi det ikke var navne, og dertil gode nordiske, men kristne kunne man altså ikke kalde dem.*" (emphasis added, Hultberg 1998:88).

¹¹ For a short technical (i.e. not generic) use of the *skaz*-tradition in *The Town and the World*, see Dalager and Vanghøj 2000:14–15.

¹² "Det var et utal af forfattere og det er umuligt for mig nu at holde styr på hvem det var i enkelthed, men de der kom til at gøre størst indtryk på mig generelt var uden tvivl russerne. Jeg fik læst alle Turgenjevs romaner der var oversat, og jeg fik også læst det meste af Dostojevskij. [...] Dostojevskij var så meget vigtigere for mig end Tolstoj. Og han var jo også grunden til at jeg begyndte at studere slavisk filologi, gik til aftalemødet på universitetet hvor man tilrettelagde undervisningen i slavisk filologi, og det blev en meget afgørende eftermiddag for mig." (Hultberg 2009). The careful philologist might also come across another literal allusion to Dostoevsky in the German edition of Hultberg's third novel (in many respects his formal breakthrough) *Requiem* (1985), where the author cites Dostoevsky's *The House of the Dead* just before the epilogue, the very last segment, which develops a theme of redemption, similarly to the finale of *The Town and the World*.

¹³ See e.g. Ping Huang 1999, Ping Huang 2000, Berzelius Steglich 2009, Dalager and Vanghøj 2000, Cymbrikiewicz 2019.

¹⁴ For a careful analysis of the narrator's voice, see Dalager and Vanghøj 2000:5–11, Thurah 2002:155–158, Greve 2006:120–121.

(Bakhtin 1984, 6–7, 101–102, 271),¹⁵ which is also a common feature of Hultberg's novel. Yet on the technical level, this dialogism is not implemented via real dialogues, but through fragmentary utterances, equally weighted due to the novel's unique compositional principle.

Interestingly, Hultberg was attracted to the polyphonic technique while he also maintained a desire to draw on biographical genres (the latter being considered as a *monologic* form by Bakhtin);¹⁶ his short stories from the late 1980s and early 1990s, as well as the 1989 novel *Prælude* bear clear witness to it. If we have in mind that Hultberg points at Turgenev as another example of Slavic literary influence during the formative years in secondary school, we might assume that he at least partially learnt the craft of the biographical sketch in the workshop of the Russian master. It is instructive to compare the extremely condensed story of the handsome Aage Briggs (XX) with the equally compact biography of Pavel Petrovitch Kirsanov from *Fathers and Children* (or *Fathers and Sons*, 1862) at the beginning of chapter VII. Although the roles of the characters are creatively altered, the structural elements, the general mode of narration, the motifs and the dramatic movements have much in common. Both characters are young, handsome men when the story begins and they climb steeply up the social ladder until a certain event. In the case of Pavel Petrovitch, it is a fateful unrequited love to Princess R., a young noblewoman with an "enigmatical glance", that is the cause of his downfall. Yet before the end of the short biography, on her deathbed Princess R. returns the ring that Pavel Petrovich gave her once. On the stone, originally carved in the figure of a sphinx, she drew lines in the shape of a cross and enclosed also a message: through the cross the "enigma became solved" (Turgenev 1921:41). Just as Turgenev's hero, Aage Briggs is an idol of women, first assistant professor, later lecturer in English, and remains a bachelor and withers away due to unknown circumstances as a relatively young man. His only refuge is the regular trips to England. However, the narrator, a mouthpiece for the inhabitants of the town, alludes to a homosexual relationship with an English-speaking gentleman who once visits the town at Briggs's invitation. And when the protagonist dies, he has a peaceful smile on his face. The similarities are obvious, but while reconciliation after a woeful love affair is encapsulated in a regular religious symbol in *Fathers and Children*, the fateful love story of Hultberg's fictive universe takes the form of a camouflaged double life. Here the motif of redemption first becomes apparent after the protagonist's death, when he is freed from the fear of social humiliation.

In his autobiography, when recounting the Slavic masters that made a deep impression on him, Hultberg avoids mentioning Jan Amos Komenský (more commonly known as Johannes Amos Comenius, 1592–1670)¹⁷ and his satirical-allegorical novel, *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart* (1623).

¹⁵ It is only van der Liet (1999) and Ping Huang (1999) who use the term correctly, as Thomson (2003:197) also observes it.

¹⁶ On biography as a genre proper and *The Town and the World* see Cymbrikiewicz 2019:139–148.

¹⁷ While Hultberg was generally acknowledged as an expert of Polish literature due to his dissertation on Waclaw Berent and his translations of works by Witold Gombrowicz and Frédéric Chopin, it is a lesser-known fact that his first major at university was Czech language and literature (Hultberg 2005:276).

However, he makes passing reference to Komenský in relation to the genesis of *The Town and the World* in the essay *Bogstavelig talt* (Hultberg 2005:276). A comprehensive investigation of the potential links between the two works would go far beyond the scope of this short study; for now it suffices to draw attention to the common features, e.g., the use of key spatial concepts, the employment of encapsulated allegorical reading strategies, the symbolical richness, and the overtly poetic vocabulary.¹⁸

As discussed above, the term *monologic* in the Bakhtinian sense refers to a compositional attribute of certain prose genres, such as the biographical or the historical novel. On the other hand, monologue might also denote a technique of unmediated speech, a form that is used extensively in modernist prose fiction. In his introduction to so-called "monologists" ("enetalere") in the fifth volume of *Dansk litteraturs historie*, Martin Zerlang (2009, 500–512) sees Peer Hultberg's prose as an example of postmodern monomaniac monologism and refers to his Austrian contemporary Thomas Bernhard (1931–1989) as the perhaps most internationally acclaimed author, often associated with different forms of monologism. If we take a brief look at Bernhard's writings, it can hardly escape our attention that the collection entitled *Der Stimmenimitator* (1978; *The Voice Imitator*, 1997) shares a striking number of common features with *The Town and the World*. Although *Der Stimmenimitator* does not present itself as a novel, it is a composite text in which the 104 *Kürzestgeschichten* about fictive and real personalities are embedded in a deeper matrix of connections.¹⁹ Just as in *The Town and the World*, these stories revolve, with few exceptions, around themes such as suicide, violent death, personal debacle, and mass catastrophes. The absurd, tragic or even tragicomic events are mediated via an impassible, extradiegetic narrator, a faceless community indicated by the plural first person pronoun, or by quoting a newspaper in reported speech.

Linguistically, both texts operate with extensive hypotactic structures²⁰, syntactic digressions, and "monstrous" and unusual compound nouns.²¹ The last seven biographical anecdotes (beginning with *In Rom*, Bernhard 1998:146–155) that deal with the fate of unsatisfied artists share a number of similarities with for instance stories II (on the apostate communist Henning Bæk) and XV (on the ill-fated professor of English Niels Asmus Larsen), and the motif of travel and edification connects them with, for instance, the stories *In Rom*—a homage to the Austrian poet and author Ingeborg Bachmann, as Holdenried (2018:152) and Mittermayer (1995:100) observes—and *Zurückgekehrt*.

Taking a deeper look at two significant texts reveals that both *Der Stimmenimitator* and *The Town and the World* dedicate a single text to the theme of selfless love, in contrast to the prevailing focus on moral and ethic

¹⁸ Ping Huang (2000:80) reminds us of the link between Hultberg and Comenius, but she mentions only the metaphor of the labyrinth, as a clue to the poetic puzzle of Hultberg's text universe.

¹⁹ See, e.g., Mittermayer 1995:99–100.

²⁰ See the second sentence in the chapter entitled *Angst* (Bernhard 1996:17) and the very first sentence in narrative I (Hultberg 1998:5).

²¹ See Holdenried 2018:154. Examples include "Höhlenforscherrettungsmannschaft" (Bernhard 1996:22), "konfirmationsspadseredragt" (Hultberg 1998:177), or "arbejdsmandsretsstilling" (Hultberg 1998:87).

shortcomings in other narratives. The story *Im Frauengraben* concerns a male company who engage in conversation with an unknown farmer in an inn. The foreigner does not conceal the purpose of his visit: he is looking for a wife in the neighbourhood. The members of the group intend to ridicule him and send him to a place called Frauengraben, a mock name for the home of a woman in her fifties, paralysed from the neck down. Surprisingly, the farmer falls in love, he marries the woman and the story ends on the following note: "they are said to be happy" (Bernhard 1997:50). In the very last story of *The Town and the World*, Povl Hestlund falls in love with the disabled Anna and marries her. In the final visionary scene, the widowed Povl imagines Anna—whose name in Hebrew means "grace", as Lærkesen (1993:24) reminds us—rising from her wheelchair to the words of Jesus and embraces his husband in heaven.

Upon reading these passages, the audience may experience a sense of perplexity regarding the apparently positive outcome of a relationship, in which the physical impairments are surmounted by emotional nobility, a quality uncommon for the majority of the characters in the narratives. Of course, neither Bernhard's nor Hultberg's writing are naïve Christian allegories, even though they do not deny explicitly to depict human virtues and positive emotions unironically.²² The earthly cosmos that they visualise is rather like a panopticon of human endeavours where every attempt is doomed to only cause suffering. Here, love does not eliminate suffering, as neither the paralysed woman's nor Anna's condition change due to a happy marriage. Misery is an inherent aspect of human existence, and it is arguably the most significant element thereof. The concept of redemption is primarily depicted in a reported account ("they are said to be happy") or in the fantasies of a character ("[Povl] glædede sig ved tanken om at han hos Herren skulle møde sin værkbrudne Anna", Hultberg 1998:299). However, redemption is conspicuously absent from the fictional reality depicted within these texts, and the generally ironical tone of the novel can exert an infectious effect on how we interpret them.

A further issue arises when seeking to establish logical consistency between the narratives as regards the assessment of physical disability. Text LXXXVI is a parody of a regular fairy tale on social upliftment of a married couple who experience "genuine joy" ("deres glæde var ægte", Hultberg 1998:238) in everyday life. However, at the end of the narrative, the couple gets into a car accident while on holiday in Germany and the narrator concludes: "fortunately for them, both Mr and Mrs Magasin-Nielsen died on the spot, otherwise they would both have ended up in wheelchairs" ("heldigvis, for dem selv, var både herr og fru Magasin-Nielsen død på stedet, ellers ville de vel begge være endt i rullestol." Hultberg 1998:241). The implications of this utterance is that being bound to a wheelchair combined with a happy marriage is even worse than death itself. This makes the optimistic reading of the last story of the novel rather questionable. Ultimately, it is up to the readers to determine whether these

²² For further narratives that can be interpreted as having a positive denouement in *The Town and the World*, see the paragraph on the seven virtues below.

episodes prevail in terms of quality, style, or logic over the generally pessimistic worldview of the other narratives.²³

Scholarship and Hultberg himself have often emphasised the significance of biblical²⁴ and mythological²⁵ inspiration behind the texts of *The Town and the World*. Many have attempted to connect specific figures and tales from Greek, Jewish, and Christian mythology with the characters of the novel; yet no scholar goes beyond the recognition of some commonly known themes. When it comes to autoanalysis,²⁶ Hultberg highlights how creatively the stories recycle elements from Western culture and showcase the strategies, in Genettean terms, of diegetic (e.g., gender inversion) or pragmatic transposition (e.g., change of tools).²⁷ Besides the means of imitation there is another gap in research history that may be worthy of further investigation, namely, the different subgenres of literary biography. As noted above, most of the narratives in the novel are shaped like biographies that begin with the central characters' public ministry and end with their death. From the standpoint of historical genre theory²⁸ and structural analysis, this gesture can be categorised as a secular generic reactivation of hagiographic literature. By generic reactivation Genette (1997:210–212) means the phenomenon when a forgotten (often premodern) genre gets a new design with a palpable reference to the ancestors. Traditional components of saints' lives appear in many stories of *The Town and the World*: martyrism (LXVII, XXXV), virtues (XC, XCI, XCIII, XCIV, XCVII–C), miracles and miraculous lives of holy people (LXII). As Hultberg also mentions in the foreword to his prose collection *Kronologi*, the last fifteen chapters of *The Town and the World* have a quasi edifying function and were inspired by Giotto's frescos in Capella degli Scrovegni in Padua. The bottom tiers of the church's inner side walls, painted in so-called *grisaille* technique, demonstrate the seven deadly sins and the seven virtues in the Aquinian sense, which Hultberg transforms into negative and positive biographies in the narratives. According to the author, the two final chapters deal with the

²³ For different readings of narrative C with a pessimistic interpretation, see Dalager and Vanghøj 2000:25–26, Lærkesen 1993:23–24. Similarly, Mittermayer (1995, 100) calls *Im Frauengraben* an *Anti-Märchen* and reads it as an absurd travesty of the German *Märchen* tradition. Both stories may also be interpreted as modern reenactments of ancient love narratives and medieval romances, in which social obstacles are overcome by means of the transcendent power of true sentiment. However, in these cases, the hindrance is not class difference, familial conflict or another conventional social barrier. The revitalisation of the genre thus carries a certain ironical twist, due to the female character's physical or mental impairment. For a more detailed analysis of the correspondences between Hultberg's and Bernhard's oeuvres (with a special focus on the autobiographies), see Csúr 2025.

²⁴ See, e.g., Dalager and Vanghøj 2000:14–17.

²⁵ See, e.g., Thurah 2000:165–171.

²⁶ See especially Hultberg 1995:14–15.

²⁷ On different types of transposition see Genette 1997:passim.

²⁸ For an overview of diachronic approaches to genre theory, see Zymner 2010:131–158.

virtue of love (*caritas*)²⁹ in two different ways (love as fraternal virtue and generosity versus love as romantic affection between two human individuals).³⁰

The significance of the anecdotal tradition has already been mentioned by several scholars, though without further precision.³¹ According to the *Oxford Classical Dictionary*, an anecdote is "a short and pointed narrative, often of a biographical nature" (Goldhill 2018), a description that applies well to most modern anecdotes and also to most of the texts in *The Town and the World*. However, there is a second usage of the term, which is not so commonly known outside the circles of classical scholars. The Greek word *anekdotos* (an extremely rare term in ancient literature) originally meant "unpublished" and was used, alongside more common expressions, to designate delicate stories offering insight into the private lives of the social elite, often through informant narrators with close ties to the court milieu. The best-known example is Procopius' *Secret History*—also known as *Anecdota*—a collection of stories detailing the excessive lifestyle and immoral behaviour of the Byzantine imperial couple Justinian and Theodora in the sixth century AD.

This genre has been revived on several occasions by modern authors. Mme de Sévigné's correspondance with her daughter on court life under Louis XIV, and—on Danish soil—Charlotte Dorothea Biehl's *Historiske Breve* (written 1784–85) about Frederick V, are notable examples. The narratives of *The Town and the World* resemble this specific anecdotal tradition in at least two respects. First, the portrayal of the hidden life of the social elite appears to be one of the primary ambitions of the unnamed narrator(s) of the novel. The majority of the texts concern either protagonists from the upper middle class or characters from the lower classes who aspire to ascend the social hierarchy and regard a bourgeois lifestyle and standard of living as a desirable goal.³² Second, the narrator assumes the role of an informant who presents himself as a transmitter and guarantor of the truthness of urban gossip, employing reported speech without further comment on its veracity. Text LXXXI is composed almost entirely of a verbatim transcription of the words of the main character Harald Jensen's mother, who voices her concerns about two successive daughters-in-law. The main part of her monologue consists almost exclusively of private remarks on the second wife: "of course, no one would directly claim that she was the whore of Babylon, but one still wonders what kind of woman would get involved with a divorced man".³³

²⁹ Which might be a reference to a scene in the first volume (*Swann's Way*) *In Search of Lost Time* by Marcel Proust where M. Swann tells the narrator that the pregnant kitchen-maid resembles Giotto's Caritas figure from the walls of Capella degli Scrovegni whose portrayal later appears in the narrator's schoolroom in Combray and is together with the other representations of sins and virtues a formative visual experience in the development of the protagonist. Thurah (2002:165) gives a detailed analysis of the possible connections between the characters on the frescoes and those in the novel.

³⁰ "medmenneskelig ædelsind og gavmildhed og som kærligheden mellem to mennesker" (Hultberg 1995:15).

³¹ See Thurah 2002:160–162, Schou 2003, Berzelius Steglich 2009:8, Zerlang 2009:505, Cymbrykiewicz 2019:141, Ping Huang 2000:85.

³² On bourgeois culture as the social elite see Cymbrykiewicz 2019:142–144.

³³ "naturligvis var der ingen der direkte ville påstå at hun var den babyloniske skøge, men man spørger jo alligevel sig selv hvad det er for en kvinde der giver sig i lag med en fraskilt mand" (Hultberg 1993:222).

Moreover, as the mother suggests, she may be conspicuously present when the local soldiers have night leave, and when things are done "on the sly".³⁴ By allowing an internal informant narrator to depict Lone as a promiscuous evil-doer and similarly claiming "how beautiful Harald's and Lone's marriage was",³⁵ both thematically and through the narratorial position, the content and form of, for instance, empress Theodora's portrayal in chapter 9 of *The Secret History*—"she would throw off her clothes and exhibit naked to all and sundry those regions, both in front and behind, which the rules of decency require to be kept veiled and hidden from masculine eyes" (Procopius 1966:83)—are evocatively brought to life. Similarly, narrative XCV focuses on immoral sexuality and provides insight into the extramarital escapades of Lorenz Bendixen and Jette Lurup, who are observed by a grocer as they are "chasing each other stark naked through the whole house",³⁶ and who keep "all kinds of filthy things"³⁷ in their cupboards. *Anecdote*, therefore, proves apt not only in its modern definition but also in its ancient one: the narratives in *The Town and the World* operate as pointed biographical vignettes while at the same time exposing scandalous, delicate, and morally ambiguous conduct among the upper classes.

Danish scholarship often employs anecdote as a genre term in combination with the qualifying noun, *skæbne*- ("fate" or "destiny").³⁸ This compound was introduced by Karen Blixen (1885–1962) through her final collection of short stories, *Anecdotes of Destiny* (1958; in Danish: *Skæbne-Anekdoter*, 1958).³⁹ If we compare the structure, themes, and transtextual field of Blixen's text universe, a clear connection emerges between the stories of *The Town and the World* and, for instance, *Babette's Feast*, a well-known and exemplary story from *Anecdotes of Destiny*. Blixen's tale recounts the fate of an ingenious French cook who flees the Paris Commune of 1871. She settles in a small Norwegian town, where she becomes a servant in the household of two elderly sisters belonging to a pietist congregation founded decades earlier by their late father. When Babette unexpectedly wins the lottery, she chooses not to leave the community to live in freedom but instead spends her entire fortune on a luxurious feast in order to make

³⁴ "hvad der går i svang" (Hultberg 1998:222).

³⁵ "hvor smukt hans og Lones ægteskab var" (Hultberg 1993:222).

³⁶ "splitternøgne, gennem hele huset" (Hultberg 1998:270).

³⁷ "alle mulige slags griserier" (Hultberg 1998:270).

³⁸ *Skæbnefortælling* (literally "fate story") is also a widely used term in literary criticism in Denmark without a consensus definition. Typically, this term is applied to realist prose fiction that has a clear biographical theme.

³⁹ Heitmann (2020:276–281) provides a detailed analysis of the various anecdotal hypotexts underlying Blixen's *Anecdotes of Destiny*, ranging from Procopius to Gerhard Neumann's assessment of Blixen's reworking of the short-story genre as opposed to the formal conventions established by nineteenth-century German authors such as Heinrich von Kleist and E. T. A. Hoffmann. According to Neumann (2010), Blixen modernised the German *Novelle* by refusing to allow the central, catalysing event ("unerhörtes Ereignis") to be reconciled with a meaningful, teleological world order—as is characteristic of Hoffmann's and Kleist's narratives. Instead, the anecdotal technique serves to reinforce the impossibility of bridging the abyss between the experience of reality and any harmonious system. An exploration of how Hultberg further develops this particular *novum* will be undertaken in my forthcoming article, *Uncertain Closure and Modal Ambiguity in Karen Blixen's Babette's Feast and Peer Hultberg's Byen og Verden*.

the members of the congregation "perfectly happy" (Blixen/Dinesen 2019). The tale concludes with Philippa, one of the sisters' words: "ah, how you will enchant the angels!" (Blixen/Dinesen 2019). Despite the generally positive and optimistic ending of the tale, Hultberg argues in an essay from 1990 that *Babette's Feast* exemplifies how Blixen "emphasises the negative and obstructive aspect of the effect of the surroundings" and the "destructive aspects of the self within a human system".⁴⁰ This may help explain why Hultberg devotes ninety-nine anecdotes of destiny to moral and social failure and only a single, final narrative to redemption. Another point of connection between Blixen and Hultberg lies in Blixen's earlier collection *Last Tales* (1957), which contains seven chapters originally conceived as part of an unfinished novel, *Kapitler af Romanen Albondocani*, envisioned as a non-linear network of one hundred tales. However, this project was never completed.⁴¹ The almost inextricable matrix of connections between the minor and major elements of Hultberg's storyworld—a concept that Kjærstad 1993 aptly associates with *The Town and the World*—may likewise recall Blixen's demiurgic narrators.⁴²

In the following section, I shall outline the framework of a theoretical approach that focuses on the possible connections between the novel in question and a specific generic forerunner—the so-called composite novel. My aim here is to demonstrate in detail that the individual stories of *The Town and the World*, the relations between them, and the novel as a compound entity exhibit a degree of internal and external structural complexity, as well as transtextual density, that scholarship so far only partially addressed. Put differently, while in my previous analyses I have cracked a number of eggs, the present approach turns to the close examination of a single one.

4 The Bird or the Egg: A Novel of Novels—or the Other Way Around?

Although experiments with the novel as a generic form was a recurring gesture throughout Hultberg's writing career, he was especially preoccupied with the genre in the late 1980s and early 1990s. In the preface to the anthology *Kronologi* (1995), which contains prose works written between 1964 and 1995, he reveals that when he and several other authors were approached by the magazine *Passage* to write a novel of no more than five typewriter pages, he developed a new formal principle in his writing. The short fictionalised biographical stories *En Kunstnerskæbne* (An Artist's Fate), *Tobiasdage* (Tobias' Days) and *Cire perdue*—loosely based on the lives of Alfred Wäspi (Hultberg's husband), the Russian-born psychoanalyst Lou Andreas-Salomé, and Marcel Proust, respectively—as well as, more importantly, the two final anecdotal texts *Den nye Dags Spejl* (The Mirror of the New Day) and *Nomen est omen*, are very closely related to the formal structure found in *The Town and the World*. In fact, if we merge the individual traits of these short texts, the result will be a formula that captures the distinctive

⁴⁰ "I Babettes Gæstebud synes Karen Blixen sluttelig at betone det negative hæmmende aspekt af omgivelsernes indvirkning på kunstneren", "undertrykkeren er medmennesket eller et menneskeligt system der repræsenterer selvets destruktive aspekter" (Hultberg 2005:259, 260).

⁴¹ For the latest treatment of this subject, see Sørensen 2022.

⁴² For specific literal and thematic allusions to *Babette's Feast*, see my forthcoming article referred to in footnote 39.

generic pattern of the hundred stories of Hultberg's award winning novel. This idiosyncratic form encompasses mythological themes, biblical motifs, Proustian references, the biographical mode, elements of the oral tradition, visual inspiration, proverbial heritage, an inclination to interpret the characters' psychological motivations through childhood experiences, and, finally, a drive to create extremely condensed novels "in an objectively brief, almost saga-like narrative style"⁴³.

A full discussion of whether the hundred texts can individually be classified as novels lies beyond the scope of the present study. In my view, however, the narratives written according to this method of self-imposed formal constraints are comparable to those of *The Town and the World*, and the author presumably regarded them as novels in this restrictive sense.⁴⁴ The analytical problem I shall address here is whether the texts that make up the novel are independent entities or interdependent components whose productive coexistence gives rise to a higher-order form.⁴⁵ Put more simply, the challenge that we are confronted with here is whether and how *The Town and the World* can be interpreted as a so-called composite novel. The methodological framework is therefore based on *The Composite Novel* by Dunn and Morris (1995), whose approach covers a wide range of different short story collections from different periods and linguistic traditions within Western literary history. Furthermore, their focus on genre identification—rather than on spatial, narratological, or biographical analysis—makes their model particularly suitable for the present inquiry, even though these alternative approaches could also serve as fully legitimate analytical tools.

In their seminal study, *The Composite Novel. The Short Story Cycle in Transition* Maggie Dunn and Ann Morris argue that there is a terminological gap between the "novel proper" and the "mere collection" of short stories. In their view, this genre—what they term the *composite novel*—has existed for nearly two centuries without a stable generic designation.⁴⁶ They therefore propose the introduction of a new term and offer the following definition: "the composite novel is a literary work composed of shorter texts that—though individually complete and autonomous—are interrelated in a coherent whole according to one or more organizing principles" (Dunn and Morris 1995:2). Following a theoretical and historical introduction, the monograph is structured around these "organizing principles", which serve as the basis for detailed analyses of hundreds of American, British, and continental works that conform to the definition cited above. Viewed through the lens of this classification, two such principles appear particularly relevant to *The Town and the World*. In the following paragraphs, I focus on one of them, as the second—patterns and palimpsests, i.e. thematic

⁴³ "en nøgtern knap, næsten saga-agtig fortællestil" (Hultberg 1995:13).

⁴⁴ As Thurah (2002:153), Pelle (1993:32), and Thomson (2003:213) also agree, albeit with reference to different subgenres.

⁴⁵ On the fragmentary nature of the novel, see Berni 2004 and Berzelius Steglich 2009. However, neither addresses the question of unity. It is worth recalling that Hultberg himself referred to *The Town and the World* as a so-called *kollektivroman* (2005:277), a term widely used in Danish literary criticism to denote a novel that focuses on a group of people rather than on a single protagonist (Schack 2009).

⁴⁶ More accurately, the term has been used in reference to collaborative works, i.e. novels written by a number of authors.

similarities and mythic allusions—has already been addressed in earlier scholarship.

The first organising principle in *The Composite Novel* focuses on the importance of place. In this chapter, Dunn and Morris analyse exemplary novels and their settings against the backdrop of the so-called "referential field", a term introduced by Wolfgang Iser in *The Act of Reading* (1976), "upon which one can register meaning and establish connections during the act of reading (or rereading) the text" (Dunn and Morris 1993:31).⁴⁷ The setting in the composite novel "may be highly complex and multivalent" and thus "offers numerous possibilities as an element of interconnection" (30). The gradual development from the so-called village sketch (e.g. Russell Mitford's *Our Village* from 1824) to the city as a referential field (e.g. James Joyce's *Dubliners* from 1914) reflects a broader literary tendency, closely linked to socio-historical changes. In *Dubliners*, all stories are set in the Irish capital, yet this not alone does suffice to classify the book as a composite novel. As Dunn and Morris note, Joyce "refused to omit any stories or to change the sequence" (39) during the prepublication process. This suggests that the arrangement was fully intentional: the fifteen narratives represent four sequential groupings to reflect different age groups, and, at the same time, a progression from naïveté to self-awareness runs like a red thread throughout the novel. Comparable signs of authorial design can be observed in *The Town and the World*: Povl Hestlund's fragmented biography (I, LI, C), the arrangement of the last fifteen texts, the recurrence of biblical and mythological motifs all point to a carefully orchestrated structure. Yet, as in Joyce's case, it is above all place that constitutes the strongest bond—not only between the characters, but also between the narratives themselves. Even when figures are neither relatives nor otherwise directly connected, they share a tragic human condition imposed on them by living in the city. It is as the "aura of paralysis" (Dunn and Morris 1993:40) permeates every inhabitant, allowing no possibility of escape.

The city symbolically represents the greater world (as the title also allows us to think), and the novel presents itself as a postmodern pastiche of satirical-allegorical prose works from the Western literary canon that have a clear and pessimistic moral message. In Hultberg's dark universe, Viborg does not "embody the failed glory" (Dunn and Morris 1993, 43) of a nation or a country, as Dublin and Ireland do in Joyce's novel, but it is an atemporal and natural habitat of mankind, an inalienable concomitant of human existence, the *cosmos* itself.⁴⁸ Just as any coherent collection of myths belongs to a geographical area that can be replaceable by any other place, the unity of narratives in *The Town and the World* is not dependent on a specific setting, even though the title plays on this interpretative option. I suggest that the fictionalised Viborg as a place is an "organizing principle" on our first level of understanding, but if we take a deeper look at the composition, we can easily conclude that the function of the place is to hold the heterogeneous stories together. On the other hand, the unity of

⁴⁷ For other applications of methods based on the importance of place see van der Liet 1999 and Thomson 2003:152–234.

⁴⁸ As it has been suggested by Thurah 2002:170, Greve 2006:121, Schou 2003:passim, Thomson 2003:passim.

the novel depends on its elements, making the question of dependency ultimately undecidable. Just as the focus is not on the solution in the Plutarchian causality dilemma, but on a metaphorical representation of insoluble philosophical enigmas, it is the compositional codependency between narrative place and its stories that *The Town and the World* showcases in a radically self-reflective fashion. If we take a step further and attempt to understand the complete oeuvre as a nested system of boxes,⁴⁹ the novel will fit into an even greater tableau of the author's literary production: Hultberg's experiments with the novel begin in the 1960s with a creative imitation of the *nouveau roman* and ends with a genuine and unrepeatable artefact.⁵⁰

In the present study, I have attempted to explore some of those genre allusions and model texts behind Peer Hultberg's novel *The Town and the World* that have not been investigated so far, and I have proposed an approach to the unity of the hundred narratives using a genre definition not previously applied in scholarship. As mentioned in the introduction, further study of the issues raised in the first section may be the subject of future research. More than thirty years have passed since the novel was first published and this means that its function and position have also changed in the imaginary flowchart of literary history. Here I can only refer to the fact that Hultberg's novel has also established itself as a hypotext in the last three decades, and has had a demonstrable or indirect influence on specific works or the oeuvres of authors such as Carsten Müller Nielsen⁵¹ or Péter Esterházy.⁵² The next logical step is, hopefully, a thorough examination of the afterlife of this multi-faceted masterpiece.

References

- Bernhard, T. (1997). *The Voice Imitator*. Trans. by Kenneth J. Northcott. London, Chicago: The University of Chicago Press.
- Berni, B. (2004). Dal frammento del racconto al mosaico del romanzo: la narrativa di Peer Hultberg. *Studi Germanici* 42(1), 153–160.
- Berzelius Steglich, A. L. (2009). Un microcosmos locuaz: La ciudad y el mundo de Peer Hultberg. *Ángulo Recto* 1(1), 1–9.
- Blixen, K./Dinesen., I. (2019). *Anecdotes of Destiny* (e-book version. First pub. 1958). Reading Essentials.
- Cymbrikiewicz, J. (2019). Biografia jako pretekst. Modele współczesnych duńskich biofikcji. Poznań: Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu.
- Csűr, G. A. (2025). "Uden existensberettigelse"? – skæringsfelter og kontraster mellem Thomas Bernhards og Peer Hultbergs selvbiografier. In: Soós, A. & Csűr, G. A. (Eds.), *"Et Grundlag for dem Alle"*. *Studies Across Disciplines in Honour of Ildikó Vaskó* (111–133). Budapest: Eötvös Loránd University.

⁴⁹ Which is easily justifiable as the author refers to his own writing career as one continuous Bildungsroman (Hultberg 1995:15).

⁵⁰ For another reading of the connections between *Dubliners* and *The Town and the World*, see Greve 2006:passim.

⁵¹ As Skyum-Nielsen (2013) also observes.

⁵² <https://www.danskeakademi.dk/priser/den-store-pris/2004/>. Retrieved 12 Aug. 2024.

- Dalager, Ch., Vanghøj, J.-J. (2000). Tekster og teksters tekster. En litterær og elektronisk vandring i *Byen og Verden*. Opgave i Ikke-linerær narrativitet ved Bo Jørgensen. København: Københavns Universitet.
- Dunn, M., Morris., A. (1995). The Composite Novel. The Short Story Cycle in Transition. NY: Twayne.
- Genette, G. (1997) Palimpsests. Literature in the Second Degree. Trans. Ch. Newman & Cl. Doubinsky. Lincoln, London: University of Nebraska Press.
- Goldhill, S. (2018, January 24). anecdote. Oxford Classical Dictionary. Retrieved 12 Aug. 2024, from <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8246>.
- Greve, J. (2006). Joyce og Peer Hultberg – eller: Til køjs med Joyce eller på toilet med T.S. Eliot. In: S. Klitgård Povlsen & I. Klitgård (Eds.), *Joyce og Danmark* (117–128), Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Holdenried, M. (2018). Der Stimmenimitator. In: M. Huber & M. Mittermayer (Eds.), *Thomas Bernhard* (151–155). Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Hultberg, P. (1995). Kronologi. Prosa 1964–1994. Copenhagen: Lindhardt og Ringhof.
- Hultberg, P. (1998). *Byen og Verden* (4th ed., first pub. 1992). Copenhagen: Lindhardt og Ringhof.
- Hultberg, P. (2000). Requiem. Salzburg: Residenz Verlag.
- Hultberg, P. (2005). Min verden – bogstavelig talt. Copenhagen: Lindhardt og Ringhof.
- Hultberg, P. (2009). Brev. Selvbibliografi (e-book version). Copenhagen: Lindhardt og Ringhof.
- Kjærstad, J. (1994). Menneskets felt. En omvej til Peer Hultbergs ”Byen og Verden”, *Kritik* 27(111), 20–24.
- Lærkesen I. (1993). Historiens fragmentering. I anledning af Peer Hultbergs roman ”Byen og verden”. *Norsk Litterær Årbok* 28, 16–24.
- Mittermayer, M. (1995). Thomas Bernhard. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Kristeva, J., & Moi, T. (1986). The Kristeva reader. Columbia University.
- Pelle, E. (1993): Peer Hultberg og æggene. *Kritik*, 26(106), 24–34.
- Ping Huang, M. (2000). Peer Hultberg. In: *Danske digtere i det 20. århundrede III* (pp. 79–89), Copenhagen: Gads.
- Procopius (1966). *The Secret History*. Trans. G. A. Williamson. London: Penguin.
- Schack, M (2009). Kollektivroman i Den Store Danske på lex.dk. Retrieved 13 Aug. 2024 from <https://denstoredanske.lex.dk/kollektivroman>.
- Schou, S. (2003): Helvedesild og kolde flammer: Viborgbilleder hos Carl Bang og Peer Hultberg. *Bogens Verden* 85(6), 40–47.
- Skyum-Nielsen, E. (2013): Mennesker: skæbner blandt ting. Information. Retrieved 12 Aug. 2024 from <https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2013/11/mennesker-skaebner-blandt-ting>.
- Steffen Nielsen, B. (2010). A-, B- og q-stemmer. Tone, ophav og litteratitet i Peer Hultbergs *Selvbibliografi*. *Bogens Verden* 92(3), 21–25.
- Sørensen, I. Z. (2022). Albondicani: Blixen og islam. Sorø: U Press.

- Thomson, C. C. (2003). *Danmarkshistorier: National Imagination and Novel in Late Twentieth-Century Denmark*. PhD-thesis. Edinburgh: The University of Edinburgh.
- Thurah, Th. (2002). *Så hvad er et menneske? Tre kapitler om P.O. Enquist, Peer Hultberg og Jan Kjærstad*. Copenhagen: Samleren.
- Turgenev, I. S. (1921). *Fathers and sons* (C. J. Hogarth, Trans.). J. M. Dent & Sons.
- van der Liet, H. (1999). "Haven't You Heard...": Speech and Chronotope in Peer Hultberg's Novel "Byen og Verden". *Scandinavian Studies* 71(2), 207–220.
- van der Liet, H. (2010). Et kontinent af fremmede stemmer: Peer Hultberg, en europæisk forfatter? *Bogens Verden* 92(3), 51–56.
- Zerlang, M. (2006). Enetalere. In K. P. Mortensen & M. Schack (Eds.), *Dansk litteraturs historie 1960–2000* (pp. 500–512), Copenhagen: Gyldendal.
- Zymner, R. (2010). *Handbuch Gattungstheorie*. Stuttgart, Weimar: Metzler.

Cross-linguistic analysis of request strategies: examples from Norwegian and Hungarian

Ildikó Vaskó

vasko.ildiko@btk.elte.hu

Abstract

Previous studies aimed to reveal the pragmatic norms for different request strategies and discourse organisation, considering politeness markers and individual language varieties. This paper proposes further theoretical and empirical exploration of the impact of culture and language-specific grammatical constructions on some informal requesting practices. Investigating asymmetric constructions used by speakers of Hungarian and Norwegian this study examines specific request strategies in the above-mentioned languages that have become widespread in casual conversation in recent years. Whether these structures will persist in these contextual settings remains to be seen. I am mostly concerned with the intercultural perspective, how these phenomena can be interpreted from a non-native speaker's view.

Keywords

request, culture, politeness, please, intercultural communication

1 Introduction

We live in a digital age. Everyday communication and job related interactions often take place on online platforms. Request strategies have also changed accordingly typically simplified and became more direct in the investigated languages. Cases examined in this paper will present examples on some tendencies that occur in real, face-to-face conversations and are also characterised by informal, straightforward expressions.

On a summer day in 2025 I went into a post office in Germany to buy some stamps for good, old-fashioned postcards. I addressed the man at the counter as follows: "*Can I get some stamps, please, for these postcards?*" "*No, you can't*", came the immediate answer. It took me a couple of seconds to realise that the middle-aged man was joking. These types of indirect question-formed polite requests are normally not meant to be understood as yes or no questions; consequently, a negative answer in the given situation would be quite unexpected or even rude. The unusual introduction was followed by a polite service and just confirmed the important role of small talk, politeness strategies and cultural background in human conversation.

2 Previous Research on Request Strategies

Request strategies are likely to be multifarious in directness, politeness, and structural organisation depending on contextual and cultural factors. The formulation of a request is shaped not only by linguistic choice but also by social relations, power dynamics, and culturally embedded norms. As a result, request-making constitutes a particularly sensitive domain of pragmatic competence, in which linguistic form and socio-cultural knowledge interact closely.

There has been extensive research on request strategies and on the role that social distance, cultural values, and contextual awareness play in the realisation of speech acts. An original and influential contribution in this area is from Blum-Kulka and House (1989), who examined the extent to which request strategies can be considered universal across languages and cultures. Their work highlighted both cross-linguistic regularities and language-specific pragmatic preferences. The speech act of requesting has subsequently remained a central focus of pragmatic inquiry (e.g. Spencer-Oatey–Kádár 2016, Wierzbicka 2003), with particular attention paid to discourse organisation, considering politeness markers and variations across languages and cultures.

2.1 Politeness, Culture, and Pragmatic Failure

Schegloff (2007) investigates the interactional organisation of requests in conversation, focusing on pre-request sequences, indirect cues, and negotiation processes. From a cross-cultural perspective, Hickey and Stewart (2005) examine politeness and request strategies across European languages, demonstrating systematic variation in degrees of directness. There are also researches concerning non-European languages, showing that request strategies and perceptions of (im)politeness can be different between native and non-native speakers regardless of contextual factors (Oo–Vaskó 2025).

House (2016), furthermore, addresses pragmatic failure in intercultural communication, with particular emphasis on request-making and politeness strategies, offering a comprehensive account of how mismatched pragmatic expectations may lead to miscommunication. Drawing on Brown and Levinson's (1987) politeness theory, House demonstrates how request strategies vary cross-culturally with respect to directness, mitigation, and face orientation. She shows that different linguistic and cultural communities display systematic preferences for particular politeness strategies, and that these preferences may be transferred inappropriately in intercultural interaction, resulting in pragmatic failure.

2.2 Negative Politeness-Oriented Cultures

In cultures commonly characterised as negative-politeness oriented, such as English, Japanese, Korean, and the Scandinavian languages, requests tend to be realised through indirect and formally mitigated structures. These include the use of modal verbs (*Could you...? Would you mind...?*), hedging devices (*I was wondering if...*), and apologies preceding the request (*Sorry to bother you, but...*).

Such strategies function to minimise imposition and to signal deference towards the hearer.

2.3 Interlanguage Pragmatics and L2 Request Strategies

Within the field of interlanguage pragmatics, which investigates learners' use and development of pragmatic knowledge in a second language (Kasper–Rose 1999), request-making has been extensively examined. A substantial body of research has focused on politeness phenomena (Kádár 2013, Haugh–Chang 2019) and on foreign and second language learners' acquisition and use of pragmatic features (House 2009). These studies demonstrate that pragmatic competence does not develop automatically with grammatical proficiency but requires exposure to, and awareness of, language-specific pragmatic norms.

3 Aim of the Present Study

The present study proposes further theoretical and empirical exploration of the impact of culture-specific norms and language-specific grammatical constructions on requesting practices. Its aim is to investigate selected request strategies used in colloquial Norwegian and their possible Hungarian counterparts, with a view to identifying recurrent request patterns and underlying socio-cognitive mechanisms in the two languages. It is argued that the appropriate interpretation of (im)politeness depends not only on linguistic competence but also on familiarity with the relevant cultural models and normative expectations governing interaction.

According to Kecskés (2014) "intercultural (im)politeness research should integrate the micro level and macro level perspective on language, culture, and interaction by postulating that interlocutors, to some extent, rely and/or are under the influence of their own cultural models, norms, and conventions (macro) while co-constructing interculturalities in the communicative process (micro)" (2014:206). I would complement this with an observation that in the performance of FL learners not only their own cultural model, but the previously acquired knowledge of certain foreign attitude, communication patterns, and presupposed concepts could also have a significant function. In teaching Norwegian to native speakers of Hungarian, English plays the role of a modern lingua franca, sometimes misleading a beginner: a universal marker of politeness that works very well in one foreign language, namely in English, does not necessarily have the same function in another, in our case the target language, Norwegian, as we shall soon see in particular examples of *please*.

Cultural norms shape how direct or indirect a request is considered appropriate. Differences in request styles across languages can lead to miscommunication and pragmatic failure in intercultural interactions. Intercultural communication tends to support the decisive role of hearer interpretation as for what is considered polite or impolite. Or we can put it the other way round: an utterance or behaviour is considered to be polite if it matches the hearer's expectations.

The Norwegian egalitarian cultural background and social traditions are reflected in language use and expressions of politeness alike. The use of some culture specific conventional markers indicating positive politeness may be regarded as exaggerated in intercultural comparison. However, their use is part of regular conversations. In intercultural interactions where techniques and strategies for resolving communication troubles are not necessarily shared by the interlocutors, their role can be even more important. I am going to present examples for different ways of requesting in Norwegian and in Hungarian alike, taking into account important cultural and sociolinguistic features and differences. Certain forms of expressions are commonly associated with politeness or impoliteness, but they may also be used with an ironic undertone, or for indicating irritation, impatience. Can the actual situational context help both interlocutors to process the utterance in a way they are expected to? Do they share a common ground that they need for processing the given utterance?

4 Norwegian politeness

The Norwegian language is not particularly rich in conventional expressions of courtesy. Different L1 language learners or tourists who want to learn a few polite phrases are often puzzled over this fact. The informal way of communication can sometimes be misinterpreted and considered to be impolite. This observation may be true at first glance, especially when we compare Norwegian with some languages, such as English, French and German. We find that the choice of conventional means of expressions of positive and negative politeness is really not very broad. For example, it is quite rare that the vocative *Sir*, *Mr* or *Madam* are used, as – together with other honorific terms – they have completely disappeared in Norwegian. The last century saw the loss of linguistic markers of vertical politeness such as the pronoun *De* (*Sie* in German) and titles such as *fru* (*Frau*) and *herr* (*Herr*). While speakers in many languages often adapt politeness markers such as *please*, in employing requests, Norwegian lacks a word meaning *please*. The Norwegian counterpart of the English politeness marker is not as easy to replace either, as the German *bitte*, or the French *s'il vous plait*.

Norwegians are often cold and aloof, but maybe they simply do not want to disturb others as Reidun Aambø (2005) Norwegian researcher explains that politeness is based on our expectations specified by our cultural background, and traditions. She argues that every culture has the courtesy it needs. It is when we get a mix of cultures that we can interpret each other as rude. According to Aambø politeness cannot be defined objectively because it's not about right or wrong, but about expectations.

If we identify the language elements of politeness with the speaker's strategy, it can be said that the Norwegian speakers' clear intention is to avoid superficial conversation, and keep communication to a minimum because that is what a considerate communicator does. Let alone Leech's (1983) politeness principle, these examples can be seen as minimized interactions keeping Grice's (1975)

maxim of quantity in mind, communicating as much information as the situation requires.

4.1 T/V languages

Many languages have a sociolinguistic device similar to the tu–vous (T/V) distinction observed in French. Using the T-form in the Scandinavian countries is not surprising based on cultural background and social traditions. There is no conventionalised use of titles or address terms referring to the addressee's occupation (Mr. teacher/ Mr. boss) in the overwhelming parts of the society.

Most of the obligatory markers of positive politeness which frequently occur in many other languages would have a specific pragmatic, often ironical function in a Norwegian conversation or would be perceived as a sign of insincerity. If someone uses a different form, it is usually easy to read from the context what the speaker's motivation is for deviating from the accepted norm. Surveys show that even the older generation considers it entirely natural. Several studies have shown that there may be links between T/V systems found in various languages and the cultures of the societies that use those languages. Since the Norwegian society has a long tradition of equality, equal treatment, the linguistic manifestations of social distance and the potential power relations between the interlocutors have vanished.

5 The Hungarian case

The situation in Hungarian is slightly more complicated. There is not only a T/V system, but there are parallel sets for the formal V-forms. The choice of the informal *te* (T)-form or the formal *ön* (V)- and *maga* (V)-address, as well as whether they are used reciprocally or not, depends mostly on the conditions proposed in the classic study by Brown and Gilman (1960). We can find a confusing mixture of address forms, some of which are really very old fashioned, nevertheless are still in use sometimes, like—*magácska*—the diminutive V-form for ladies, as well as more or less creative slang forms. However, it is quite clear that the informal T-form is used increasingly, especially under a certain age, and I really don't envy young adults working at cafés and (fastfood)restaurants when they have to greet the customer either with a *Szia* (Hi) or a formal *Jó napot kívánok* (Good day), risking all sorts of replies: replying in the formal way to an informal greeting or vice versa. One can get offended being considered too old for an informal greeting – my male colleagues often complain about it – and some people may feel the informal welcome too cheeky. The relationship between indirectness and politeness is interpreted differently across cultures, but differences on the micro level within one culture cannot be neglected either. My students like to avoid the whole misery by switching to Norwegian, if the situation permits. The transparent, egalitarian system makes no such challenges for the FL learner.

6 Cross Cultural & EFL Insights

Studies comparing learners show a tendency to favour direct strategies: *Can/could you...* over sophisticated forms like *Would you mind....* The case of requests is not always so easy to distinguish or understand. The speech act of requesting has always been the centre of interest as far as theoretical and empirical work on politeness is concerned. Since requests threaten the hearer's negative face it is crucial to formulate it in a socially and culturally appropriate way. As mentioned previously there is no "one-to-one" equivalent of the politeness marker *please* in Norwegian (Aijmer 2009, Fretheim 2005), but of course there are several ways to indicate politeness, depending on the illocutionary force associated with *please* or on its use as a politeness marker depending on different linguistic and non-linguistic features present in the speech situation, as we can see in the examples (i – v) below, taken from everyday conversations¹. Markers of politeness in Hungarian requests vary also according to the communicative process, very much depending on how formal or informal the relation is between the interlocutors.

- i. Vis litt forståelse, **er du snill**. / *Mutasson némi megértést, **kérem***. / Show some understanding, **please**.
- ii. **Vær så snill** å ikke ringe meg igjen. / ***Kérem**, ne hívjon többet*. / **Please** don't call me again.
- iii. **Vær så god** å forsyne dere. / *Vegyetek, **kérlek***. / **Please**, help yourselves.
- iv. Kassen er stengt, **vennligst** benytt neste kasse. / *A pénztár bezárt, **kérjük**, használja a következőt*. / Checkout is closed, **please** use the next one.
- v. **Vær så vennlig** å parkere innenfor oppmerket felt. / ***Kérjük**, hogy a kijelölt területen belül parkoljon*. / **Please** park your car within the marked area.

As far as the Norwegian politeness markers are concerned both the semantic content and the pragmatic function may differ depending on the situational context. The point however is that in all three languages—Norwegian, English and Hungarian—the speaker uses a courtesy expression to mark his or her politeness in the given request.

The possibilities to formulate a request can vary; past tense, politeness markers, question forms, imperative are among the language tools. The most common type of request is the explicit performative, the least common is the derived mode (*A coffee / Egy kávét!*) with an unexpressed performative taken for granted. Culture-specific meanings and politeness functions are conventionally associated with certain expressions and it is well-known that a request in an English-speaking

¹ The Hungarian and the English translations are provided by the author.

cultural community cannot be considered polite unless the politeness marker *please* is used. Like in the following example in a pub:

Can I have a beer, please?

In the abovementioned examples (i – v) we have seen that a possible Norwegian translation for *please* can be realised with the help of various politeness expressions, as for example *vær så snill/literally be so nice*. So asking for beer in a polite way according to a L2 learner (regardless of L1) would sound like:

Kan jeg, vær så snill, få en øl? Kan jeg få en øl, vær så snill?

No doubt that the particular situation, broader and narrower context plays an essential role, still most native speakers of Norwegian would agree that this utterance sounds a bit odd. Using the politeness marker *vær så snill* in this case can give the utterance a special connotation. The request can be interpreted like: *Can I get a beer, ... though I can't pay for it or I know, I have drunk enough, and I won't get any more, still I give a try, please, please, please ...* Or with an appropriate prosody *vær så snill* can signal the speaker's irritation, especially in case of a repeated request, when (s)he hasn't got her/his drink yet: *Can I get a beer, please.*

The cultural transfer from one FL to another FL in this case can be easily misinterpreted, although there is no doubt about the importance of the context, for example whether the request was made at an elegant hotel or in the local pub.

7 Thanking in advance

Thanking normally differs from requests in that it is always connected to a prior, or sometimes a subsequent, act, either verbal or non-verbal. Nevertheless it seems that while the English way of asking for beer is a real speech act of a request, the Norwegians say thank you in advance for the supposed service: *En øl, takk!—A beer, thanks!*

This straightforward way of presenting a request fits well into the Norwegian cultural background, but the short practical request forms are preferred by the younger generation in general. I am sure that it is also strengthened by the language forms used in social media globally.

8 Emerging Request Constructions in Hungarian and Norwegian

A broadly comparable development can be observed in contemporary Hungarian language use. In recent years, the future tense of the copular verb *lenni* (to be) has increasingly appeared in request-like constructions, particularly in service encounters. Typical examples include *lesz egy kávé* or *lesz egy pizza* (there will be a coffee/pizza), optionally reinforced by the addition of a beneficiary phrase (e.g. *nekem lesz egy...* for me there will be a...). In such cases, the speaker does not explicitly formulate a request but instead projects the desired outcome into the future, thereby foregrounding the result of the action rather than the act of requesting itself.

This strategy seems to contrast with Norwegian, where speakers may express gratitude in advance within the speech act of requesting, explicitly thanking the addressee for an assumed service. The Hungarian construction apparently lacks overt politeness markers and relies on the future-oriented description of the desired state of affairs. In line with the assumption that politeness is evaluated relative to the hearer's expectations, this type of request can occasionally be perceived as inappropriate or impolite. Indeed, some service providers reportedly encourage customers to avoid such formulations altogether, suggesting that the construction fails to meet prevailing pragmatic norms, however, can be considered trendy or cool among youngsters. Time will show whether it is only a temporary phenomenon or not, but linguistically an interesting development, especially if we consider another variety of this construction.

A noteworthy variant of this construction involves namely the conditional form of the copula, as in *lenne egy üveg víz* (there would be a bottle of water). Although this form is less widespread than the simple future, it clearly indicates an attempt to introduce mitigation and to mark politeness indirectly. By contrast, the expression *lenne egy kérdésem* (I would have a question) is highly conventionalised and widely accepted as an appropriate request formulation. In this case, the corresponding future-tense form *lesz egy kérdés* (there will be a question) is unacceptable as a form of a request, suggesting that grammatical tense interacts with conventionalised pragmatic meaning in a non-uniform manner.

8.1 Implicit Performatives and the Visibility of (Im)Politeness

Another relevant phenomenon concerns the increasing use of implicit performative utterances. Performatives cannot be evaluated in terms of truth or falsity; rather, they are judged with respect to the appropriateness or legitimacy of the action performed. Implicit performatives lack an explicit performative verb but nevertheless carry a clear illocutionary force that is recoverable from the context: *Next! / Neste! / A következőt!* The hearer infers the intended performative on the basis of shared pragmatic knowledge, with morphological cues such as accusative case marking often facilitating interpretation.

Whether such utterances are perceived as polite or impolite remains an open question. What makes the absence of overt politeness markers particularly salient is that, in certain interactional contexts (e.g. service encounters), the interlocutor's responses may closely adhere to conventional norms of polite behaviour, thereby accentuating the pragmatic asymmetry between speaker and hearer.

8.2 Imperative-Based Requests in Norwegian

In informal Norwegian speech, a striking and relatively understudied request construction involves the somewhat mysterious use of the imperative form of *få* (get) with a meaning approximating *give me*, as in *Få en skrutrekker!* (Get me a screwdriver!) or *Få litt til!* (Give me some more!). These utterances may be perceived as blunt commands; however, their pragmatic force can be mitigated

through the addition of polite expressions, as in *Få en serviett, er du snill!* (Give me a napkin, please!).²

The grammatical status of combinations such as *Vær så snill og få en serviett* (Please give me a napkin) is debatable, and raises questions concerning the interaction between imperatives and politeness formulae. However, it is important to distinguish these cases from constructions such as *Få tak i Aftenposten!* (Get hold of the Aftenposten!) or *Få fatt i broren din!* (Get hold of your brother!), where the imperative has a conventional second-person interpretation. By contrast, in utterances such as *Få tilbake det du lånte!* (Give back what you borrowed), the implicit subject of the imperative appears to refer to the speaker rather than the addressee, which runs counter to canonical imperative syntax. One possible explanation is that expressions like *Få litt til!* (Give me some more!) may represent reduced forms of interrogative requests such as *Kan jeg få litt til?* (Can I get some more?). If such a historical connection exists, the grammaticalisation of imperative *få* with a *give me* meaning would involve a substantial and typologically unusual reanalysis. Comparable phenomena have also been detected in Swedish and Danish. However, further research is necessary to be able to answer this question, but it is out of the scope of this paper.

8.3 Negative Interrogatives and Politeness in Norwegian Requests

A further phenomenon of potential relevance concerns the use of **negative interrogative constructions with modal verbs**, particularly *kan* (can), in Norwegian request-making. While similar structures exist in English, they are considerably more frequent in Norwegian and occur in a wider range of constructions. These negative questions have traditionally been interpreted as reflecting a politeness strategy based on pessimism, whereby the speaker appears to lower expectations with respect to compliance.

However, pragmatic development appears to have progressed in such a way that negative interrogatives may now be perceived as less polite than their positive counterparts. For example, *Kan du ikke spare litt kake til lillebroren din?* (Can't you save some cake for your little brother?) often sounds more face-threatening than *Kan du spare litt kake til lillebroren din?* (Can you save some cake for your little brother?) which could be considered an open information-seeking yes or no question.

Related constructions include *Kan du ikke tenke deg å...*, *Kunne du ikke...*, and *Skal du ikke...* (Can't you imagine..., Couldn't you..., Aren't you going to...), as in *Skal du ikke hjelpe til?* (Aren't you going to help?). Such utterances cannot straightforwardly be explained in terms of politeness or humility, as their positive counterparts *Skal du hjelpe til?* (Are you going to help?) are more readily interpreted as genuine information-seeking questions. English, as is well known,

² Examples are from personal communication.

displays comparable constructions (e.g. *Aren't you going to...?*, *Won't you...?*, *Can't you...*), though with different, context depending, pragmatic distributions.

9 Conclusion

The Norwegian and Hungarian request constructions discussed above can be systematically related to the study's core hypotheses concerning pragmatic conventionalisation, mitigation, and cross-linguistic variability in request realisation. From an interlanguage pragmatics perspective, these phenomena highlight the extent to which politeness is encoded not in isolated linguistic forms but in language-specific configurations of grammatical structure, discourse convention, and interactional expectation.

The first core hypothesis underlying the present study is that politeness in request-making is evaluated relative to culturally entrenched expectations of appropriateness rather than the mere presence or absence of overt politeness markers. This hypothesis is supported by the Hungarian future-copula constructions *lesz egy kávé*, *lesz egy pizza* (There will be a coffee/a pizza), which lack explicit mitigation yet function as requests by projecting the desired outcome into the future. While formally grammatical, these constructions increasingly fail to meet hearer expectations in service encounters, resulting in negative pragmatic evaluation. In contrast, the Norwegian strategy of expressing gratitude in advance embeds the request within a reciprocal interactional frame, thereby aligning more closely with prevailing politeness norms.

A second hypothesis concerns the role of conventionalisation and pragmatic fossilisation. Certain constructions, such as *as lenne egy kérdésem* (I would have a question), are highly conventionalised in Hungarian and readily interpreted as polite requests, whereas structurally similar but less conventionalised forms *lesz egy kérdés* (There will be a question) are judged infelicitous. This asymmetry supports the view, central to interlanguage pragmatics, that pragmatic meaning cannot be derived compositionally from grammatical form alone but depends on historically sedimented usage patterns. For learners and cross-cultural interlocutors, this creates zones of high pragmatic vulnerability, where formally analogous constructions may carry sharply divergent pragmatic values.

A third hypothesis addresses implicitness and performativity in request realisation. The increasing use of implicit performative utterances in Hungarian illustrates how illocutionary force may be inferred from contextual and morphological cues rather than explicitly encoded. From an interlanguage perspective, such constructions pose particular challenges, as their pragmatic force relies on shared contextual assumptions that may not be accessible to non-native speakers. The absence of overt politeness markers thus heightens the risk of pragmatic misalignment, especially when interlocutors operate with different expectations regarding explicitness and mitigation.

The Norwegian imperative-based *få*-constructions further support the hypothesis that request strategies may undergo grammaticalisation processes that

obscure their original pragmatic motivation. If forms such as *Få litt til!* (Give me some more!) are historically related to interrogative requests *Kan jeg få litt til?* (Can I get some more?), their current use reflects a reanalysis in which imperative morphology coexists with requestive illocutionary force. From an interlanguage pragmatics standpoint, such constructions exemplify how surface form may be misleading for learners, who may interpret imperatives as inherently directive rather than pragmatically softened through convention and prosodic mitigation.

Finally, the Norwegian data on negative interrogatives challenge traditional accounts that equate indirectness or pessimism with politeness. The observation that negative questions (*Kan du ikke...?*) may be perceived as less polite than their positive counterparts suggests that pragmatic values are diachronically and interactionally dynamic. This supports the broader hypothesis that politeness strategies cannot be universally ranked but must be analysed within specific linguistic and cultural ecologies.

Taken together, the Norwegian–Hungarian comparison underscores a central claim of interlanguage pragmatics: pragmatic competence involves mastery of language-specific mappings between form, function, and social meaning. The phenomena discussed here illustrate how grammatically well-formed utterances may nevertheless result in pragmatic failure when transferred across languages, generations, or interactional settings. For learners, this implies that successful request-making requires sensitivity not only to grammatical correctness but also to conventionalisation, prosody, implicitness, and evolving pragmatic norms.

Cultural assumptions and situational factors present a complexity that can never be adequately captured by teaching rules, but it can definitely be an advantage if FL learners and SL learners get familiar with cultural models and norms of a given language. Hungarian and Norwegian do not share many universal politeness markers, however, an awareness-raising approach regarding perspectives of language, culture, and interaction can help avoid embarrassing situations.

References

- Aambø, R. (2005). *Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet*. Kulturbro Forlag.
- Brown, R., Gilman, A. (1960). The pronouns of power and solidarity. In: Sebeok, Thomas A. (Ed). *Style in language*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Aijmer, K. (2009). Please: a politeness formula viewed in a translation perspective. *Brno Studies in English* Volume 35, No. 2.
- Arndt, H., Janney, R. W. (1985). Politeness Revisited: Cross-Modal Supportive Strategies. *IRAL, International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 23/4. 281–300.
- Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*, Ablex.
- Brown, R., Gilman, A. (1960). The pronouns of power and solidarity. In: Sebeok, Thomas A. (Ed). *Style in language*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Brown, P., Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: CUP.

- Fretheim, T. (2005). Politeness in Norway: How can you be polite and sincere? In: Hickey, L., Stewart, M. (Eds.): *Politeness in Europe*. Clevedon: Multilingual Matters. 145–158.
- Grice, H. Paul (1975). Logic and conversation. In: Cole, P., Morgan, Jerry L. (Eds.): *Syntax and semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 41–58.
- Haugh, M., Chang, W. M. (2019). The apology seemed (in)sincere: Variability in perceptions of (im)politeness. *Journal of Pragmatics*, 142, 207–222. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2018.11.022>
- Hicke, L., Stewart, M. (Eds.): (2005). *Politeness in Europe*. Multilingual Matters.
- House, J. (2009). Subjectivity in English as lingua franca discourse: The case of you know. *Intercultural Pragmatics* 6: 171–94.
- House, J. (2016). Cross-Cultural Pragmatics. In: K. Allan (Ed.): *The Routledge Handbook of Linguistics*. Routledge, 432–446.
- Janney, R. W. & Horst A. (2005). Intracultural tact versus intercultural tact. In: Watts, R. J., Sachiko, I., Konrad, E. (Eds.): *Politeness in Language*. Berlin: Mouton de Gruyter, 21–41.
- Kádár, D. Z., Haugh, M. (2013). Understanding politeness. Cambridge University Press.
- Kasper, G., Rose, K. R. (1999). Pragmatics and SLA. *Annual Review of Applied Linguistics*, 19, 81–104.
- Kecskés, I. (2014). *Intercultural Pragmatics* Oxford University Press.
- Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Oo, W. Y. M., Vaskó, I. (2025). Evaluation of (im)politeness in intercultural requests in Myanmar (speaker's perspective) *Topics In Linguistics* 26:1, 142–173. Nitra. <https://doi.org/10.17846/topling-2025-0007>
- Rygg, K. (2012). (In)directness – Distance or Proximity? *SYNAPS – A Journal of Professional Communication* 27/2012
- Røkaas, F. A. (2000). Potential for Misunderstandings: Social Interaction between Norwegians and Americans. In: Maria Isaksson – Felicia Andrews Røkaas, (eds), *Conflicting Values: An Intercultural Challenge*, Sandvika: Norwegian School of Management BI.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge University Press.
- Spencer-Oatey, H., Kádár, D. Z. (2016). The Bases of (Im)politeness Evaluations: Culture, the moral order and the East-West debate. *East Asian Pragmatics* 1 (1), 73–106. DOI: 10.1558/eap.v1i1.27762
- Szili, K. (2007). Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 131. 1–17.
- Watts, R. J. (2003). *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White B., A. (1979). A study of the Use of Politeness. Stereotypes in modern spoken Norwegian. *NORSKRIFT* Nr.22 Oslo: Universitetet i Oslo.
- Wierzbicka, A. (2003). *Cross-Cultural Pragmatics*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Skildring av helse og lykke i lærebøker i norsk som andrespråk fra 1990-tallet til i dag

The Depiction of Health and Happiness in Textbooks in Norwegian as a Second Language from the 1990s to Today

Orsolya Szilágyi

szilagyi.orsolya@btk.elte.hu

Hege Christin Eikeland

hege.christin.eikeland@gmail.com

Ildikó Vaskó

vasko.ildiko@btk.elte.hu

Abstract

Portrayal of health and happiness in Norwegian as a second language textbooks from the 1990s to the present day is a research based on different of language books used at ELTE University. The hypothesis is that the vocabulary and topics used in the books portrays the interests in society and both health and happiness play more and more important roles in the books especially because Norwegian language books of social studies and try very much to help learners integrate and understand the Norwegian society.

Keywords

health, happiness, communicative competence, Norwegian language, teaching

1 Innledning: kort om hva prosjektet vårt går ut på

I vår forskning har vi undersøkt utvalgte lærebøker i norsk som andrespråk og deres tilnærming til helse og lykke. Grunnen til utvalget var tilgjengelighet. Siden *På vei*¹, *Stein på stein*², *Her på berget*³ er de bøkene som har blitt mest brukt i norskundervisningen på vårt institutt, var det en selvfølge å bruke disse bøkene. *God i norsk*⁴ seriens bruk ble innført for noen år siden, men akkurat da denne artikkelen ble skrevet ble denne serien brukt i flere årganger. Derfor var det en

¹ Ellingsen–Mac Donald 1999, 2004, 2012, 2018.

² Ellingsen–Mac Donald 1998, 2000, 2005, 2014, 2021.

³ Ellingsen–Mac Donald 1990, 1995, 2002, 2008, 2016.

⁴ Berg–Hofset–Klippen 2020a, Berg–Hofset–Klippen 2018, Berg–Hofset–Klippen 2020b.

god grunn til å bruke alle de bøkene som har vært mest frekvent brukt i undervisningen på ELTE Universitetet i Budapest.

Lærebøkene i norsk som andrespråk er laget for voksne innvandrere som kommer til Norge bøkene blir tilpasset de til enhver tid gjeldende læreplanene som norskundervisningen bygger på. Samfunnskunnskap er en integrert del av norskopplæringen og preger derfor innholdet i lærebøkene. De lærer om viktige institusjoner i landet og om norsk kultur, som er ett av de viktigste midlene til å forstå et samfunn og å kunne integrere seg og de fornyes regelmessig.

Nytt til fagfornyelsen var at læreplanene i alle fag omfatter noen tverrfaglige temaer, deriblant temaet 'Folkehelse og livsmestring'.

2 Hypotese

I forskningen undersøker vi hvordan helse og lykke har blitt presentert i lærebøker fra 1990-tallet til i dag. Hypotesen vår er at læreverkene gjenspeiler et stadig økt fokus på den kommunikative og sosiolingvistiske kompetansen til språkinnlærerne, og at lykke og helse som temaer har blitt aktualisert gjennom tekster, bilder og oppgaver i lærebøkene i takt med utviklingen i samfunnet. Vi ønsker å vise hvordan lærebøkene har gjenspeilet endringer i samfunnet, hvordan helse og lykke er skildret og forstått i hverdagen i det norske samfunnet, og hvilke kulturelle kontekster disse begrepene opptrer i.

3 Teoretisk bakgrunn

Språkopplæring omfatter både språket som system og kommunikativ kompetanse, der språket utvikles gjennom deltakelse i kommunikasjon og samhandling i varierte og meningsfulle sammenhenger. Dette synet på språkopplæring gjenspeiles i læreplanene, som bygger på *Det felles europeiske rammeverket for språk*.

Ideen om at undervisning i et fremmedspråk innebærer undervisning i en annen kultur, har preget fremmedspråkundervisning siden lingvisten Claire Kramsch ved universitetet i Berkley i 1993 utga boken *Context and culture in language teaching* (1993). Språk brukes i en kulturell kontekst, og denne konteksten gjenspeiles i språket. Språkinnlærere må derfor forstå denne konteksten for å kunne føre en vellykket kommunikasjon. Den nære sammenhengen mellom språk og kulturell kontekst gjør også at språkundervisning er et av de viktigste midlene man kan bruke for å bli kjent med en annen kultur.

Studiet av språk som sosialt fenomen, det som i språkvitenskapen kalles sosiolingvistik, vokste imidlertid fram allerede på 1960-tallet. Det ble et eget forskningsfelt, og begrepet kommunikativ kompetanse var et sentralt begrep for en av de første sosiolingvistene, Dell Hymes (Hymes 1962/1968, Hymes 1971, Hymes 1972). Kommunikativ kompetanse omfatter hele den kunnskapen en språkbruker har om et språk, det vil si ikke bare vokabular og grammatikk, men også uskrevne regler for hvordan man bruker språket i ulike situasjoner.

Med dette som bakgrunn har vi i dette prosjektet undersøkt hvordan konseptene helse og lykke blir behandlet i læreverkene, og hvilken sosiolingvistisk kompetanse de formidler.

4 Analyse: presentering av funn

I dette prosjektet har vi gjennomført en komparativ analyse av ulike utgaver av lærebøkene *På vei*⁵, *Stein på stein*⁶, *Her på berget*⁷ og serien *God i norsk*⁸.

Cappelen Damms lærebokserie (*På vei*, *Stein på stein* og *Her på berget*), har hatt en sentral posisjon i norskopplæringen de siste tjue årene, både når det gjelder utbredelse og påvirkningskraft. Serien har gjennomgått flere revisjoner, noe som gjør det særlig relevant å analysere hvilke endringer som har funnet sted i tematiseringen av helse og lykke.

4.1 *På vei* – fra fysisk helse til helhetlig livsstil

Som grunnbok retter *På vei* seg mot innlærere med begrensede norskkunnskaper, noe som gjenspeiles i både tematisk avgrensning og språklig nivå. Våre funn viser at temaet helse er gjennomgående i alle utgaver, noe som indikerer at det anses som grunnleggende i begynneropplæringen.

I 1999-utgaven er helse primært knyttet til fysisk velvære, kropp og sykdom, med fokus på hverdagslige situasjoner som legebesøk og forkjølelse. Lykke tematiseres i hovedsak gjennom familie og nære relasjoner, og fremstilles i en relativt enkel og idealisert form.

Ord	Uttrykk	Ordtak
hjertetrøbbel røyke frisk/syk farlig/bra for tran helsestudio trivsel influensa, feber kondisjon kroppsdel en del indre organer å føle seg å bestille time hos legen forferdelig stiv forkjølelse	Tenker du på/har du problemer med helsa? Er du i god form?/Holder du deg i form? Får du mosjon? Trimmer/jogger/trener du? et glass konjakk før jeg legger meg – det er bra for helsa ha vondt i det verker i hele kroppen gi henvisning til får ikke sove ha time hos legen	Ut på tur – aldri sur! Frisk som en fisk.

⁵ Ellingsen–Mac Donald 1999, 2004, 2012, 2018.

⁶ Ellingsen–Mac Donald 1998, 2000, 2005, 2014, 2021.

⁷ Ellingsen–Mac Donald 1990, 1995, 2002, 2008, 2016.

⁸ Berg–Hofset–Klippen 2020a, Berg–Hofset–Klippen 2018, Berg–Hofset–Klippen 2020b.

får ikke sove sykemelding akupunktur resept		
--	--	--

Tekstene i kapittelet som handler om helse er hverdagslige, enkle situasjoner.

Lykke: Familie og familiefest

Ord	Uttrykk	Ordtak
familiemedlemmer familierelasjoner sivilstatus følelser: hate, savne, lengte etter, forelsket, glad i	Noen å være glad i. Det ordner seg! Gratulerer med dagen!	

Tekst på bilde (TB 95): Livet er godt med en hyggelig bestemor og en stor flaske cola.

TB 99 «Jeg er rik. Jeg har hatt et langt og godt liv... jeg har mange gode minner.» (TB 99)

I 2004-utgaven ser vi en viss utvidelse av helsebegrepet, blant annet gjennom introduksjon av kosthold og en kort referanse til mental helse. Samtidig blir tekstene mer varierte og visuelt støttende, og inkluderer faktatekster som bidrar til økt faglig dybde og ordforråd.

Ord	Uttrykk	Ordtak
treningsstudio godstol kamp kosten kroppsdeler mosjon forskning sykdom kvalm undersøkelse mental helse fastlege poliklinikk psykologhjelp røntgen konsultasjon egenandel politi	å komme ut i naturen etter treninga er det hyggelig å gå ut sammen å sove dårlig å holde seg i form å ha det gøy å slappe av opp av godstolen å føle seg det verker å være opptatt/av God bedring! å leve i et fast forhold Hva feiler det deg? Hva gjelder det? Hva er i veien med deg?	Ut på tur – aldri sur!

brann ambulanse		
--------------------	--	--

Tekstene i denne utgaven er mer varierte, og det er flere fargerike bilder som viser aktiviteter, f.eks. en eldre dame som går på tur, en ung mann på treningsstudio og en ung kvinne som spiller fotball.

Det er to korte faktatekster skrevet av eksperter som gir ekstra ordforråd til temaet og meddeler ekstra informasjon, som tiltrekker oppmerksomhet og gir god mulighet til å utvide ordforrådet enda mer.

Helt til slutt er det også en liste med priser, men det er ordforrådet som står på lista som er veldig praktisk i hverdagen: f.eks. fastlege, poliklinikk, psykologhjelp.

Lykke: Familie og samliv – Stort sett samme ordforråd som i 1999 utgaven.

Ord	Uttrykk
familiemedlemmer familierelasjoner sivilstatus følelser: hate, savne, lengte etter, forelsket, glad i	Noen å være glad i. Det ordner seg! Gratulerer med dagen!

I 2012-utgaven fremstår innholdet som noe forenklet sammenlignet med 2004, og det er særlig bemerkelsesverdig at mental helse ikke lenger tematiseres eksplisitt. Lykke knyttes her til høytider og seremonier, samtidig som nyere samfunnstemaer, som flerkulturelle relasjoner, introduseres. Mange av ordene og uttrykkene er de samme enkel ordene og uttrykkene som i *På vei* 2004, men alt i alt er ordforrådet enklere enn i 2004 utgaven.

Ord	Uttrykk	Ordtak
å klappe forsiktig sykehus ingen indre organer	å skade seg med en gang	Frisk som en fisk.

Lykke: Høytider og seremonier

Ord	Uttrykk
familiemedlemmer familierelasjoner sivilstatus følelser: hate, savne, lengte etter, forelsket, glad i, sint, sjalu oppholdstillatelse forlovedetillatelse utfordring venner/uenner krangle	Noen å være glad i. Det ordner seg! Gratulerer med dagen! verdens kjekkeste mann å tenke seg om positive og negative erfaringer å være glad i hverandre å møte utfordringer

I denne utgaven er det fortsatt mye fokus på familie, men nye situasjoner blir også innhentet.

Den mest markante utviklingen finner vi i 2018-utgaven, hvor helse utvides til å omfatte livsstil, psykisk helse, stressmestring og søvn. Dette reflekterer en mer moderne og helhetlig forståelse av helsebegrepet. Lykke tematiseres samtidig i et bredere sosialt perspektiv, inkludert skilsmisse, aksept av ulike samlivsformer og identitetsspørsmål.

Ord	Uttrykk
legevakt å skade seg å brette å føle seg kroppsdeler ingen indre organer pasient helsepersonale urolog smerte kvalm sykmelding taushetsplikt behagelig å trøste blek kymret dårlig humør bevege treningssenter smertestillende å operere	Ikke tenk på det! å holde seg i form å nyte stillheten å ta trappene å slite med

brudd sovemedisin styrketrening mosjon styrketrening søvn fysisk og mental stress forsker førstehjelp ambulans å blø venteværelse kø opplevelse	
--	--

I denne utgaven av *På vei* finnes ingenting om en lett forkjølelse eller å bestille time hos legen, men det er presentert en situasjon når noen må på legevakta.

I tillegg til vanlig legebesøk er temaet å holde seg i form mye mer utvidet og detaljert enn tidligere.

Det finnes også en beskrivelse av flere helsearbeidere og fakta om hva man skal gjøre når man blir syk.

Lykke: Høytid og fest

Ord	Uttrykk
ord og uttrykk knyttet til jul	

Samme tekst som i tidligere år om gamle dager, lykkelig ekteskap, kjærlighet, fem barn

Julebord vs. familiejul

Å finne lykken etter skilsmisse

Å bli akseptert: f.eks. homofile par

Hva skjer når den ene ikke gjengjelder den andres følelser (TB 198, 204 (samme tema med andre bilder i 2012 utgaven))

4.2 *Stein på stein* – økt kompleksitet og samfunnsperspektiv

I *Stein på stein*, som bygger videre på grunnnivået, forventes det at innlærerne håndterer mer komplekse tekster og temaer. Dette gjenspeiles i en gradvis utvidelse av både helse- og lykkebegrepet.

Tidlige utgaver (1998, 2000) fokuserer hovedsakelig på fysisk helse, kosthold og livsstil, mens psykiske aspekter kun nevnes perifert. Lykke er i liten grad eksplisitt tematisert, men kommer indirekte til uttrykk gjennom beskrivelser av

familie og hverdagsliv, ofte i kontrast mellom tradisjonelle og moderne livsformer.

1998 – Helsa vår – fysisk helse, levealder, trøtthet, nervøsitet, depresjon – de siste tre uten detaljer. Sykefravær. Generelt om mat, trening. Nytt: – Hva er viktigst i livet? – Helsa.

Lykke – det finnes ingen tekster som viser til dette temaet

2000 – Maten og det gode liv – (6) – sunn og usunn mat, typisk norsk mat, noen sykdommer

En kort tekst om livsstil/siden det er så mange alternativer, og teoriene knyttet til hva som er sunt og hva som ikke er det skaper dette forvirring blant folk/(11)

Lykke

Familie og hverdagsliv (18)

Idyllisk liv på 1950-tallet: mannen jobber, mora er hjemme, steller huset, passer barn, de bor i en leilighet i en drabantby, varmt og kaldt vann

«Etter middagen la han seg... tok B ungene med seg ut. De skulle ikke forstyrre familiefaren...!» (19)

vs. «Ungene nå til dags er altfor bortskjemte...» (19)

Turid Storlien – jobb, familie «Egentlig burde hun selv og Knut gå på dansekurs...» (21)

Broren – har det travelt med venner og jobb (22)

Jan – ugift, kjæresten har nettopp sluttet med ham fordi hun syntes han var umoden (25)

Ord	Uttrykk
å forstyrre	å stikke innom
fornøyd	å være redd for
bortskjemt	å være stolt av
moden/umoden	å ha rett
krangle	å ta feil
å planlegge	å sette pris på
å orke	å være lei seg
	et fast forhold
	å gjøre det slutt
	å ha ansvar for
	å være opptatt av

Senere utgaver (2005, 2014, 2021) viser en tydelig dreining mot mer komplekse og samfunnsaktuelle temaer. Spesielt i 2021-utgaven inkluderes psykisk helse, livsmestring, pandemi og folkehelse, noe som indikerer en sterkere kobling mellom individ og samfunn. Lykke fremstilles her som mangfoldig og situasjonsavhengig, og knyttes til blant annet familieformer, identitet, klimaengasjement og utdanning.

2005 – Mat og helse – mat, mosjon, sykdommer. Nytt: Vær og helse – humor, sol vs. mørke.

Sunn livsstil, vitaminer, stress:

«En god latter kan forlenge livet», «humor er viktig for helsa» (34)

Usunn livsstil: bil, sitting foran tv/fysisk arbeid – en generasjon som sitter stille

Helsa – Viktigst i livet!

Ord	Uttrykk
blodtrykk å veie å unngå å øke risiko forbruk	å slanke seg å kutte ut Nå tuller du! å holde seg i form å legge på seg å utvikle en sykdom (f.eks. diabetes)

Lykke: Familie og hverdagsliv

Vi ser den gamle modellen – besteforeldrene – som levde et lykkelig ekteskap, men deres barn er skilt. Mora i familien ble skilt, men har samboer, barnet i familien bor hos moren.

Barnet er viktigst. Forhold til stesøsken.

Ord	Uttrykk	Ordtak
ensomhet å takke et brudd å innrømme å krangle stesøsken sjalusi	å skape et godt hjem å ta seg av å være bitre på hverandre	å svelge noen kameler

2014 – Mat og helse – forandring av spisevaner, trening, flere sykdommer knyttet til usunn livsstil, innvandrernes spise- og mosjonsvaner

Lykke: Samliv og ekteskap

Samliv uten å være gift/unge voksne forhold til barn og ekteskap/skilsmisse/ekteskap i gamle dager/ensomhet/håp

Besteforeldrenes «rolle» (21) «Besteforeldrene skal være kloke nok til å lukke både øyne, ører og munn...»

Ord	Uttrykk	Ordtak
samliv		

2021 – Mat og helse – mat og matvaner, kosthold, fysisk aktivitet, livsmestring og psykisk helse, korona, folkehelse
Helseprat: trening, å ha lyst på, å bli stresset, humør
Korona (150) – mest fakta

Ord	Uttrykk
helseprat	siste forbruksdag
allsidig kosthold	best før
diett	å gi blaffen i
yndlingsrett	å stille diagnose
vegetarianer	å nyte livet
veganer	å ha det bra med seg selv
animalsk mat	å føle seg ubrukkelig
næringsstoff	våg å være deg selv
kjøttskam	å løfte blikket
idealkropp	å strekke ut hånden
motivert/umotivert	å ligge nede
Mange utenlandske matretter	
psykisk helse: angst, depresjon	
livstilssykdom	
livsmestring	
selvmord	

Lykke

Drømmer og planer: Steforeldre/bonusforeldre

Familieliv: Ekteskap i gamle dager

Skilsmisse, delt omsorg, og hvor vanskelig det er for barn: «den har jeg glemt hos mamma»

Å velge å ikke ha barn og reaksjoner fra andre

Homofile foreldre – skepsis mot dem

Barn og unge: Snakk med ham (100-101) «snakk med ham, ikke bare til ham.» – Forstår foreldrene barna?

Tove jobber i barnevernet (105)

Barn med vanskelig bakgrunn (108)

En velferdsstat

Klima og miljø: Klimaaktivister er mer fornøyde enn andre folk: grasrotbevegelser (163)

Skole og utdanning: Jeg må snakke med deg (45) – samtale mellom far og sønn. Sønnen vil slutte på skolen og spille musikk. Faren vil ikke høre om det: «Hvis du er sliten, må du kutte ut musikken»

Informasjon og kommunikasjon: Et liv på nettet (90) – nettsamfunn

Ord	Uttrykk
stemor vs. bonusmamma kjernefamilie å ødelegge å godta adopsjon nettsamfunn å nyansere oppvekstforhold rettigheter barnevernet	å ha delt omsorg Hva gikk galt? å sørge for noe Barn er meningen med livet. småfolk på vei

4.3 *Her på berget* – fra fravær til samfunnskritisk perspektiv

Analysen av *Her på berget* viser at temaet helse i stor grad er fraværende i de tidlige utgavene (1990, 1995, 2002). Først fra 2008 introduseres helse som et eksplisitt tema, med fokus på ansvar, velferdsordninger og psykiske lidelser.

På dette nivået blir både helse og lykke behandlet i et tydelig samfunnsperspektiv. Lykke knyttes ikke lenger primært til individets nære relasjoner, men til bredere samfunnsforhold som individualisering, ensomhet og endrede familieformer. I senere utgaver (2016) problematiseres også sosiale medier, livsstil og balansen mellom arbeid og fritid, noe som gir en mer kritisk og nyansert fremstilling.

1990 – Helse: ingen kapitler om dette temaet

Lykke: Mennesket i samfunnet – en kort regle (TB 24)

1995 – Helse: ingen kapitler om dette temaet

Lykke: Familieliv og fritid: Fedre, ta permisjon! (TB 48)

Drømmeferien: avslapping og sol i hytteveggen (59)

2002 – Helse – Utdanning og helse (TB 138) – om helsevesenet, genteknologi, alternative behandlinger
helserisiko, aktiv fritid (142)

Tekstene presenterer ikke enkeltmennesker, men det skrives generelt om folk.

Lykke: Vennskap og familie (TB 30–43)

Familien – en umoderne institusjon

skilsmissten – ingen skam

selvstendige og mindre økonomisk avhengige kvinner

1993 – lov om partnerskap

30 år og langt fra voksen

Å få barn står ikke øverst på ønskelista

Venner betyr mer enn familie

2008 – Helse – Hvem har ansvar for helsa?, trygd, offentlige helse- og omsorgsinstitusjoner, alternative behandlingsformer, psykiske lidelser
Lykke: Et samfunn i oppløsning (24– 30)

ensomhet, liten kontakt

karriere

samboerskap

skilsmitter

vs.

nordiske land: de mest vellykkede samfunnene

samvær med venner – viktig

«ung-voksenperiode» – fra slutten av tenårene til midten av trettiårene

«å gå på byen»

å gifte seg og få barn – ikke øverst på ønskelista

singelliv: frihet: utdanning, arbeid, reising/samliv – etter hvert

for mange har vennskap erstattet familien

høy levealder: relativt god økonomi, føler seg minst stresset

2016 – Helsa vår: Hvem har ansvaret for helsa vår?

vaksinering, bakterier, klima og helseproblemer, psykisk helse – samfunnets forhold til det, smittsomme sykdommer, legalisering av abort, prevensjon, seksualopplysning

Lykke: Dagligliv (TB 24–33)

folk flest bor alene

travle hverdager, men lønnet permisjon etter fødsel

kort arbeidstid: enklere å kombinere arbeids- og familieliv, og få tid til andre aktiviteter

avstand: Bussen klokka ni (28) – novelle

Facebook viktigere enn å treffe venner

Sosiale medier – et lite sosialt liv

4.4 *God i norsk* – en moderne og integrert tilnærming

God i norsk er et relativt nytt læreverk, utgitt av Aschehoug forlag. I undersøkelsen vår har det derfor vært interessant å se om dette verket har en annen tilnærming til temaet helse enn *På vei*, *Stein på stein* og *Her på berget*.

Læreverket *God i norsk* representerer en nyere tilnærming til norskopplæring, og analysen viser at helse og lykke her behandles på en mer integrert og samtidig måte fra starten av.

Allerede på begynnernivå kombineres fysisk og psykisk helse, og temaene knyttes tett til innlærernes livssituasjon, særlig i et migrasjonsperspektiv. Lykke fremstilles gjennom relasjoner, tilhørighet og integrering, og inkluderer komplekse temaer som flerkulturell identitet, skilsmisse og generasjonskonflikter.

På høyere nivåer utvides perspektivet ytterligere til å omfatte folkehelse, livsmestring og eksistensielle spørsmål, noe som indikerer en didaktisk dreining mot refleksjon og kritisk tenkning.

God i Norsk 1 – 2017/2020

Kosthold og helse – kroppsdelar, enkle sykdommer, å holde seg i form, helseyrker

Lykke

chatter med familien

savner

å akseptere hverandre

skilt/barn annenhver uke

viktig å møte venner

å feire bursdag

bryllup

innflyttingsfest

kontakt med andre – en fortelling (219)

God i norsk 2 – 2018

Helse og livsstil – fysisk og psykisk helse, helse i Norge, sunn og usunn mat
Lykke

Veien til arbeid i et nytt land: Innvandrere lærer norsk av eldre hjelpetrengende: et lykkelig forhold mellom en innvandrer som sliter med språket og en eldre dame som trenger hjelp og omsorg (TB 28–29)

Barn og ungdom: Å vokse opp i to kulturer: noen innvandrere gir gode muligheter til barna sine og vil at de skal integrere seg, andre er redde for at barna skal miste religionen og kulturen fra hjemlandet (TB 44–45)

Livets gang – å være skilt, kjærlighet, eldreomsorg

Forelskelse når man blir eldre: en av mange muligheter i samfunnet: En historie fra virkeligheten (57)

Hvor vanskelig det er for voksne barn å oppleve at dere foreldre går fra hverandre: Utdrag fra Helga Flatlands roman: En moderne familie (58–59)

God i norsk 3 – 2020

Folkehelse og livsmestring – helsetjenester, selvmord, pandemien, naturlig skjønnhet/skjønnhetsoperasjoner

Lykke: Familie og hverdagsliv – Hva gjør deg lykkelig?/Kan vi ikke bare være hverdagsmennesker?

5 Konklusjon

Analysen av læreverkene viser at helse gjennomgående behandles som et sentralt tema i norskopplæringen, men at innholdet og perspektivene innenfor temaet har utviklet seg over tid. Særlig fremtrer en tydelig utvidelse i bredden av helserelaterte emner i de nyere utgavene.

Et sentralt funn er at de eldste lærebøkene i hovedsak vektlegger fysisk helse, med fokus på kropp, sykdom og daglig helseatferd, mens nyere utgaver i økende grad inkluderer psykisk helse som en integrert del av helsebegrepet. Denne

utviklingen kan forstås i lys av bredere samfunnsendringer, der psykisk helse i større grad har blitt synliggjort og normalisert i offentlig diskurs.

Samtidig viser analysen at nyere læreverk i større grad tematiserer komplekse og til dels utfordrende livssituasjoner, som stress, livskriser, relasjonelle utfordringer og spørsmål knyttet til identitet og livsmestring. Dette samsvarer med føringer i læreplaner, hvor folkehelse og livsmestring er etablert som tverrfaglige temaer.

Det er imidlertid viktig å nyansere i hvilken grad læreverkene kan sies å speile samfunnsutviklingen som helhet. Selv om analysen indikerer en tydelig parallell mellom samfunnsmessige endringer og tematiske utvidelser i lærebøkene, gir materialet først og fremst grunnlag for å påvise tendenser snarere enn å trekke generaliserende konklusjoner om et fullstendig samsvar.

6 Bibliografi

- Berg L., Hofset J., Klippen H. (2020a). God i norsk 1. Oslo: H. Aschehaug & Co.
- Berg L., Hofset J., Klippen H. (2018). God i norsk 2. Oslo: H. Aschehaug & Co.
- Berg L., Hofset J., Klippen H. (2020b). God i norsk 3. Oslo: H. Aschehaug & Co.
- Ellingsen, E., Mac Donald K. (1999, 2004, 2012, 2018). På vei. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Ellingsen, E., Mac Donald K. (1998, 2000, 2005, 2014, 2021). Stein på stein. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Ellingsen, E., Mac Donald K. (1990, 1995, 2002, 2008, 2016). Her på berget. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Hymes D. (1962/1968). The ethnography of speaking. Fishman J A (ed.) *The ethnography of communication*. The Hague: Mouton. 99–138.
- Hymes D. (1971). 'Competence and performance in linguistic theory.' Huxley R., Ingram E. (eds.) *Language acquisition: models and methods*. New York: Academic Press.
- Hymes D. (1972). On communicative competence. Pride J. B., Holmes J. (eds.) *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin. 269–285.
- Kramsch, C. (1993). Context and culture in language teaching. Oxford: Oxford University Press.
- <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2021-06-20-2053>

Zwischen Grammatik und Illusion: Eine tiefgreifende Synthese der Kontroverse um die deutsche Skandalkonstruktion*

Péter Káli

kalipeter14@gmail.com

Abstract

The German verb cluster, in particular the so-called "scandal construction", poses significant challenges for linguistic theory. Due to multiple morphosyntactic irregularities – such as the apparent misplacement of the infinitive marker *zu*, the *infinitivus pro participio* (IPP), and the *participium pro infinitivo* (PPI) – this construction has traditionally been classified as marginal or irregular. However, recent empirical findings demonstrate its systematic prevalence and even preference in contemporary German. The present paper offers a profound synthesis of the complex controversy surrounding this phenomenon. It contrasts integration approaches (Vogel 2009; Wurmbrand 2010, 2012), which attempt to derive the construction as a regular phenomenon through Optimality Theory and the concept of parasitic morphology, with exclusion approaches (Haider 2011; Reis 2017). The latter classify the structure as a "grammatical illusion" based on local processing effects or as an extragrammatical makeshift strategy in a grammatical gap situation. The study highlights that the scandal construction serves as a crucial touchstone for the adequacy of linguistic models, raising fundamental questions about the relationship between grammaticality and acceptability, as well as competence and performance.

Keywords

Scandal construction, German verb cluster, infinitivus pro participio (IPP), participium pro infinitivo (PPI), grammatical illusion, Optimality Theory, parasitic morphology

1 Einleitung

Der deutsche Verbkomplex, insbesondere seine infinite Form, stellt die Grammatikschreibung seit Langem vor Herausforderungen. Dies betrifft sowohl die variablen Abfolgeregularitäten als auch die morphologische Realisierung der beteiligten Verben. Eine Struktur hat dabei in den letzten Jahrzehnten besondere Aufmerksamkeit erregt – eine Konstruktion, die so viele vermeintliche

* Dieser Beitrag stellt einen Teilausschnitt aus dem laufenden Dissertationsprojekt des Verfassers dar. Die hier vorgenommene systematische Aufarbeitung dient als theoretische Grundlegung für die weiterführende Analyse und Positionierung in der Gesamtarbeit.

Regelverstöße in sich vereint, dass Ralf Vogel (2009) sie treffend als „Skandalkonstruktion“ bezeichnet hat. Es handelt sich dabei um infinite 3-Verbkomplexe im Perfekt mit der Abfolge V3-V1-V2, wie im folgenden Beispiel (Vogel 2009:308):

- (1) Er bedauert, es nicht *verhindert haben zu können*.

Nach traditioneller grammatischer Auffassung, basierend auf Bechs (1955/57) Konzept des verbalen Status, weist diese Konstruktion multiple Irregularitäten auf:

- **Fehlplatzierung von *zu***: Der Infinitivmarkierer *zu* (2. Status) sollte das vom Matrixverb regierte, hierarchisch höchste Verb (V1, *haben*) markieren, steht jedoch vor dem Modalverb (V2, *können*).
- **Ersatzinfinitiv (IPP)**: Das Modalverb (V2) erscheint im Infinitiv, obwohl es vom Perfektauxiliar (V1) regiert wird, welches den 3. Status (Partizip II, *gekonnt*) verlangt.
- **Ersatzpartizip (PPI)**: Das Vollverb (V3) erscheint im Partizip II (*verhindert*), obwohl es vom Modalverb (V2) regiert wird, welches den 1. Status (Infinitiv, *verhindern*) verlangt.

Diese Häufung von Anomalien führte lange Zeit dazu, dass die Skandalkonstruktion als marginale, irreguläre oder gar dialektale Erscheinung eingestuft wurde (vgl. Reis 1979; Merkes 1895). Neuere empirische Befunde, insbesondere die Korpus- und Akzeptabilitätsstudien von Vogel (2009), haben diese Sichtweise jedoch fundamental in Frage gestellt. Sie zeigen, dass die Skandalkonstruktion im Gegenwartsdeutschen nicht nur systematisch vorkommt, sondern bei Modalverben und kausativem *lassen* sogar die präferierte Realisierungsvariante darstellt.

Diese Diskrepanz zwischen traditioneller Grammatiktheorie und empirischer Evidenz macht die Skandalkonstruktion zu einem zentralen Prüfstein für die Adäquatheit linguistischer Modelle. Die theoretische Debatte polarisiert sich dabei entlang einer fundamentalen Achse: Handelt es sich um ein reguläres grammatisches Phänomen, das durch eine entsprechende Revision der Theorie integriert werden muss, oder um eine „grammatische Illusion“, die zwar akzeptabel erscheint, aber ungrammatisch ist?

Auf der einen Seite stehen **Integrationsansätze**, vertreten durch Vogel (2009) und Wurmbrand (2010, 2012). Sie argumentieren, dass die Systematizität und hohe Akzeptanz der Konstruktion ihre Grammatikalität implizieren und versuchen, sie unter unterschiedlichen theoretischen Prämissen als regelhaft abzuleiten. Auf der anderen Seite argumentieren **Exklusionsansätze**, vertreten

durch Haider (2011) und Reis (2017), dass die Konstruktion fundamentale grammatische Prinzipien verletzt. Sie klassifizieren die Skandalkonstruktion als Produkt von Verarbeitungsprozessen, bei denen lokale Wohlgeformtheit globale Devianz überdeckt, oder als „Notlösung“ in einer Situation grammatischer Lücken.

Die Kontroverse berührt somit zentrale Fragen der Linguistik, insbesondere das Verhältnis von Grammatikalität und Akzeptabilität, die Architektur der Grammatik (Kompetenz) und ihre Interaktion mit Verarbeitungsmechanismen (Performanz) sowie die Validität linguistischer Methodologie.

Ziel der vorliegenden Arbeit ist es, diese komplexe Kontroverse systematisch aufzuarbeiten und eine tiefgreifende Synthese der verschiedenen Argumentationslinien zu bieten. Die Arbeit gliedert sich wie folgt: In Kapitel 2 wird Ralf Vogels (2009) optimalitätstheoretischer Ansatz vorgestellt, der auf einer Revision des verbalen Status basiert und die Skandalkonstruktion als Resultat konfligierender Beschränkungen analysiert. Kapitel 3 widmet sich Susanne Wurmbrands (2010, 2012) Theorie der parasitären Morphologie, die die Konstruktion durch syntaktische Bewegung und einen revidierten Agree-Mechanismus erklärt. In Kapitel 4 wird Hubert Haiders (2011) Konzeption der grammatischen Illusionen diskutiert, der die Akzeptabilität der Struktur auf lokale Verarbeitungseffekte zurückführt. Kapitel 5 beleuchtet Marga Reis' (2017) Ansatz der realistischen Grammatik, der die Skandalkonstruktion als Behelfsstrategie in einer Lückensituation interpretiert. Ein Fazit in Kapitel 6 fasst die Ergebnisse zusammen und diskutiert die Implikationen der Debatte.

2 Ralf Vogels (2009) optimalitätstheoretischer Ansatz

Ralf Vogel (2009) unternimmt den dezidierten Versuch, die Skandalkonstruktion nicht länger als Ausnahme oder Irregularität zu behandeln, sondern als Evidenz dafür, dass die gängigen Annahmen zur Interaktion von Syntax und Morphologie im deutschen Verbkomplex revidiert werden müssen. Sein erklärtes Ziel ist es, eine Grammatik zu formulieren, aus der die Skandalkonstruktion regulär hervorgeht. Er wählt hierfür den Rahmen der Optimalitätstheorie (OT; Prince & Smolensky 1993), da dieser theoretische Ansatz besonders geeignet ist, die komplexen Regelkonflikte und -interaktionen zu modellieren, die Vogel als Ursache für die scheinbaren morphologischen Anomalien identifiziert. Der Ansatz basiert auf einer fundamentalen Neudefinition des verbalen Status und der Annahme, dass die Verb-Morphologie eine duale Funktion erfüllt: Sie realisiert nicht nur temporale Kategorien, sondern signalisiert auch hierarchische Relationen im Verbkomplex.

2.1 Die empirische Evidenz: Widerlegung der Marginalitätsthese

Ein wesentlicher Schritt in Vogels Argumentation ist die empirische Widerlegung der Annahme, die Skandalkonstruktion sei ein marginales oder irreguläres Phänomen. Vogel wendet eine methodische Triangulation an, die Frequenz- und Akzeptabilitätsdaten kombiniert, um nachzuweisen, dass diese Struktur im Gegenwartsdeutschen vielmehr die präferierte Realisierungsvariante darstellt.

Die primäre Datenbasis bildet eine umfangreiche Recherche im COSMAS-II-Korpusrecherche-System des Instituts für Deutsche Sprache (IDS) Mannheim (Deutsches Referenzkorpus, Archiv W, „Archiv der geschriebenen Sprache“). Untersucht wurden infinite 3-Verbkomplexe im Perfekt, die das Auxiliar *haben*, ein Vollverb sowie ein Infinitiv-einbettendes Verb enthielten. Letztere Gruppe umfasste spezifisch die Modalverben *dürfen*, *können*, *müssen*, *sollen*, *wollen*, das kausative Verb *lassen* und die Perzeptionsverben *sehen* und *hören*. Vogel verglich die Frequenz der Skandalkonstruktion systematisch mit drei weiteren Realisierungsvarianten:

1. Die 312-Abfolge mit Ersatzinfinitiv (IPP) am Modalverb (*verhindern haben zu können*)
2. Die 132-Abfolge mit IPP (*haben verhindern zu können*)
3. Die 321-Abfolge mit regulärer Partizipmorphologie am Modalverb (*verhindern gekonnt zu haben*)

Die Ergebnisse der Korpusstudie widerlegen die Marginalitätsthese eindeutig: Bei Verbkomplexen mit Modalverben war die Skandalkonstruktion mit 62 Belegen die bei Weitem dominante Variante. Demgegenüber standen lediglich 6 Belege für die 321-Abfolge (Variante 3) und 1 Beleg für die 132-Abfolge (Variante 2). Variante 1 war für Modalverben nicht belegt. Ein ähnliches, wenn auch weniger extremes Muster zeigte sich für kausatives *lassen* (12 Belege für die Skandalkonstruktion). Besonders signifikant ist der Befund zur 132-Abfolge. Diese Variante wird in der Literatur (z.B. bei Bech 1963) häufig als die übliche Variante dargestellt, erwies sich in der Korpusstudie jedoch mit nur einem einzigen Beleg als die seltenste aller vier Realisierungsformen.

Zur Absicherung dieser Befunde führte Vogel zwei supplementäre Studien durch. Zunächst bestätigte eine Internetrecherche (Google-Suche) nach Infinitivvarianten des Verbkomplexes *haben helfen können* die beobachtete Frequenzverteilung: Die Skandalkonstruktion war etwa fünfmal häufiger (375 Treffer) als die 321-Abfolge (73 Treffer) und über dreißigmal häufiger als die 132- bzw. 312-IPP-Abfolgen (9 bzw. 12 Treffer).

Ergänzend wurde eine experimentelle Akzeptabilitätsstudie (N=50) mittels Paarvergleichsmethode durchgeführt. Diese ergab, dass die Skandalkonstruktion gegenüber allen drei Alternativstrukturen klar präferiert wurde. Bemerkenswert

ist hierbei ein sekundärer Befund: Die Variante mit der gleichen Wortstellung wie die Skandalkonstruktion, jedoch ohne Partizipmorphologie (312-IPP, Variante 1), wurde als zweitbeste Struktur bewertet. Dies indiziert, dass neben der Morphologie auch die Wortstellung selbst ein relevanter Faktor ist, der gegen die 132- und 321-Abfolgen spricht.

Diese umfassende empirische Evidenz ist fundamental für Vogels weitere Argumentation. Wenn die von einer Sprachgemeinschaft präferierte Struktur durch die gängige Grammatiktheorie als „irregulär“ klassifiziert wird, indiziert dies ein Defizit der Theorie, nicht der Sprachverwendung. Die nachgewiesene Systematizität und Prävalenz der Skandalkonstruktion erfordert folglich eine Revision der theoretischen Annahmen, um sie als regelhaftes Phänomen des Gegenwartsdeutschen analysieren zu können.

2.2 Theoretische Neuausrichtung: Die Revision des verbalen Status

Um die Skandalkonstruktion abzuleiten, unterzieht Vogel das Bech'sche Konzept des verbalen Status einer tiefgreifenden Revision. Er argumentiert, dass die drei Statusformen heterogen sind und differenziert strikt zwischen lexikalischer und phrasaler Morphologie.

2.2.1 Der 2. Status als Phrasenmorphologie

Der erste zentrale Schritt betrifft die Neubewertung des 2. Status (*zu*-Infinitiv). Vogel argumentiert gegen die traditionelle Sichtweise, dass *zu* ein Flexionsmerkmal des hierarchisch höchsten Verbs (V1) sei. Stattdessen analysiert er den 2. Status als **Phrasenmorphologie**. Während der 1. und 3. Status Eigenschaften einzelner Verblexeme darstellen (Wort-Morphologie), ist der 2. Status eine Eigenschaft der gesamten infiniten Verbphrase (der erweiterten Projektion im Sinne Grimshaws 1991).

Diese Reanalyse hat weitreichende Konsequenzen für die Platzierung von *zu*. Wenn *zu* ein phrasales Affix ist, unterliegt seine Positionierung linearen, morpho-phonologischen Regeln und nicht primär syntaktischen Rektionsverhältnissen. Vogel zeigt auf, dass die Platzierung von *zu* einer strikten Regularität folgt: Es wird immer an das **letzte** Verb im Verbkomplex präfigiert, unabhängig von der Abfolge der Verben (321, 132 oder 312).

Unter dieser Prämisse ist die Position von *zu* in der Skandalkonstruktion völlig regulär. Vogel formalisiert dies optimalitätstheoretisch durch Beschränkungen, die die Randständigkeit von Klitika regeln (z.B. EDGEMOST(*zu*,R) und NON-FINAL(*zu*)), wodurch die vorletzte Position favorisiert wird. Der erste vermeintliche Skandal – die Fehlplatzierung von *zu* – wird somit aufgelöst.

2.2.2 Der 1. und 3. Status: Morphologie als Hierarchiesignal

Nach der Aussonderung des 2. Status konzentriert sich die Analyse auf Infinitiv und Partizip. Vogel postuliert, dass diese Formen eine duale Funktion erfüllen:

Sie realisieren nicht nur temporale Kategorien (Perfekt), sondern signalisieren auch hierarchische Abhängigkeitsverhältnisse im Verbkomplex. Dies basiert auf einer **Statushierarchie**:

(2) Finites Verb > Infinitiv > Partizip

Diese Hierarchie reflektiert den Grad der Dependenz: Partizipien signalisieren starke Dependenz (stets regiert), Infinitive sind neutral, finite Verben sind unregiert (Regenten). Der zentrale Konflikt im Verbkomplex entsteht aus der Diskrepanz zwischen den morphologischen Selektionsanforderungen und den durch die Statushierarchie favorisierten Mustern.

2.3 Die Genese der morphologischen Anomalien: Eine Kettenreaktion

Vogel interpretiert die morphologischen Besonderheiten (IPP und PPI) als eine Kettenreaktion von Reparaturstrategien, die durch inhärente Konflikte im System ausgelöst werden.

2.3.1 Der Ersatzinfinitiv (IPP) als Konfliktvermeidung

Der IPP tritt auf, wenn ein Verb (V2), das vom Perfektauxiliar (V1) selegiert wird (und daher Partizip sein sollte), selbst ein weiteres Verb (V3) im Infinitiv einbettet. Hier entsteht ein Konflikt mit der Statushierarchie: Ein Partizip (niedriger Status) würde einen Infinitiv (höherer Status) regieren.

Vogel formalisiert dies durch die Beschränkung **V-REG** (Verb-Regentenbeschränkung), die fordert, dass ein Regens keinen niedrigeren Status haben darf als das von ihm regierte Element. Der Ersatzinfinitiv ist die Strategie zur Vermeidung einer V-REG-Verletzung. Dies geschieht auf Kosten der morphologischen Treue (Beschränkung **MORPH**), die die Einhaltung der Selektionsanforderungen fordert. Die Existenz des IPP impliziert die Ordnung V-REG >> MORPH.

2.3.2 Das Ersatzpartizip (PPI) als Wiederherstellung des Kontrasts

Die zentrale Innovation Vogels ist die Erklärung des Ersatzpartizips (PPI) in der Skandalkonstruktion als Konsequenz des IPP – eine Kettenreaktion, die spezifisch in **infiniten** Verbkomplexen ausgelöst wird.

Im finiten Verbkomplex sorgt das finite Auxiliar für morphologischen Kontrast (z.B. *weil er singen hat wollen*). Im infiniten Verbkomplex jedoch ist auch das Auxiliar (V1) infinit. Die Anwendung des IPP (V2 als Infinitiv) führt daher dazu, dass potenziell alle drei Verben im Infinitiv erscheinen:

(3) ??... singen (V3-INF) haben (V1-INF) zu können (V2-INF).

Dies führt zu einem Problem der **morphologischen Indifferenz**: Die Häufung identischer Formen neutralisiert die morphologische Signalisierung

hierarchischer Relationen. Dies ist besonders problematisch in der 312-Abfolge, wo auch die Wortstellung nicht ikonisch die Hierarchie abbildet.

Vogel formalisiert dies durch die Beschränkung ***INF³**, die drei Infinitive in einer erweiterten Projektion verbietet (motiviert durch das OCP-Prinzip). Entscheidend ist die Interaktion dieser Beschränkung mit der bereits vorliegenden MORPH-Verletzung (durch IPP). Vogel postuliert eine Beschränkungskonjunktion:

***INF³&MORPH**: Bestraft die Kombination aus morphologischer Indifferenz und morphologischer Untreue.

Das Ersatzpartizip (PPI) in der Skandalkonstruktion wird als Reparaturstrategie interpretiert, um diese hochgeordnete Konjunktion zu erfüllen:

(4) ... gesungen (V3-PART) haben (V1-INF) zu können (V2-INF).

Durch die Realisierung von V3 als Partizip wird der morphologische Kontrast wiederhergestellt. Diese Lösung ist möglich, da das Partizip (V3) syntaktisch lizenziert wird: Es steht links-adjacent zum Lizensierer, dem Perfektauxiliar V1 (Erfüllung von PARTLNKS/PARTADJ).

2.4 Die optimalitätstheoretische Formalisierung und Variantenableitung

Die OT-Analyse integriert diese Beobachtungen in ein kohärentes System, das die Variation im infiniten 3-Verb-Komplex erklärt. Die Skandalkonstruktion (PPI) stellt zwar den Kontrast wieder her, führt aber zu einer zweiten Verletzung von MORPH (V3 sollte Infinitiv sein). Dies wird durch eine weitere Selbstkonjunktion erfasst:

MORPH²: Bestraft die doppelte Verletzung von MORPH innerhalb desselben Verbkomplexes.

Vogels Modell leitet die drei im Standarddeutschen systematisch auftretenden Varianten als unterschiedliche, aber gleichwertige optimale Lösungen für den zugrundeliegenden Regelkonflikt ab. Jede Variante weist spezifische Nachteile auf:

1. **321-Abfolge** (*singen gewollt zu haben*):

- Vorteil: Erfüllt MORPH vollständig.
- Nachteil: Verletzt V-REG (Partizip regiert Infinitiv).

2. **312-Abfolge (Skandalkonstruktion)** (*gesungen haben zu wollen*):

- Vorteil: Erfüllt V-REG und vermeidet ***INF³**.

- Nachteil: Verletzt **MORPH²** (IPP + PPI).

3. 132-Abfolge (*haben singen zu wollen*):

- Vorteil: Erfüllt V-REG; Wortstellung signalisiert Hierarchie (V1LNKS).
- Nachteil: Verletzt ***INF³&MORPH** (Drei Infinitive + IPP).

Die Koexistenz dieser Varianten wird durch eine **Beschränkungskopplung** (constraint tie) dieser drei zentralen Beschränkungen erklärt. Sie sind gleich hoch geordnet:

$$(5) \quad \text{V-REG} \circ \text{MORPH}^2 \circ \text{*INF}^3 \& \text{MORPH}$$

Im Konzept der globalen Kopplung bedeutet dies, dass parallele Grammatiken existieren, die sich nur in der relativen Abfolge dieser Beschränkungen unterscheiden. Je nachdem, welche Beschränkung am niedrigsten geordnet ist, gewinnt der Kandidat, der diese spezifische Beschränkung verletzt. Dies modelliert die Optionalität der Strukturen, wobei die empirisch beobachtete Präferenz für die Skandalkonstruktion darauf hindeutet, dass die Ordnung, in der MORPH² am niedrigsten steht, dominant ist.

3 Susanne Wurmbrands (2010, 2012) Theorie zur parasitären Morphologie

Susanne Wurmbrand (2010, 2012) integriert die Skandalkonstruktion in eine umfassende Theorie der „parasitären Morphologie“ im Germanischen. Ihr Ziel ist es, eine vereinheitlichte Theorie der Merkmalsbewertung (Feature Valuation) zu entwickeln, die scheinbar disparate Phänomene (z.B. im Skandinavischen, Friesischen und Deutschen)¹ unter gemeinsamen syntaktischen Prinzipien subsumiert.

3.1 Theoretische Grundlagen: Reverse Agree und Merkmalsarchitektur

Das Fundament von Wurmbrands Analyse bildet eine spezifische Konzeption der syntaktischen Lizenzierungsrelation, die sie als „Reverse Agree“ bezeichnet.

¹ Wurmbrand (2010: 1) spezifiziert diese Phänomene als skandinavische Kopierkonstruktionen (vgl. Wiklund 2001, 2005, 2007), friesische parasitäre Partizipien (vgl. den Dikken & Hoekstra 1997) und die deutsche Skandalkonstruktion. Diese Konstruktionen teilen drei Kerneigenschaften: Optionalität (Alternation mit Infinitiven), Abhängigkeit von einem lizenzierenden Kopf und semantische Vakuosität (die Morphologie wird nicht interpretiert).

3.1.1 Merkmalsstruktur

Wurmbrand folgt Pesetsky & Torrego (2007) in der Annahme, dass Merkmale hinsichtlich Interpretierbarkeit (iF/uF) und Bewertung (valuert/unbewertet) unabhängig spezifiziert sind. Syntaktische Operationen (Agree) werden durch das Bedürfnis nach Bewertung angetrieben (valuation-driven). Im verbalen Bereich tragen funktionale Köpfe (Aux, Mod) typischerweise ein interpretierbares, bewertetes Tempusmerkmal (z.B. iT:perf), während alle verbalen Köpfe ein nicht-interpretierbares, typischerweise unbewertetes Tempusmerkmal (uT:_) tragen, dessen Wert die morphologische Realisierung an der PF-Schnittstelle bestimmt.

3.1.2 Der Mechanismus von Reverse Agree

Im Gegensatz zum Standardmodell (Chomsky 2001), das eine Bottom-Up-Bewertung annimmt (Probe sucht Goal), postuliert Wurmbrand eine strikte Top-Down-Bewertung (Wurmbrand 2010:3, 2012:135):

Reverse Agree: Ein Merkmal F: _ (unbewertet) auf α wird durch ein Merkmal F:val (bewertet) auf β bewertet, gdw.: i. β α asymmetrisch c-kommandiert; ii. Es kein intervenierendes γ mit einem bewerteten interpretierbaren Merkmal F gibt (Lokalität/Intervention).

In diesem System liegt die „Unzulänglichkeit“ beim unteren Element, das vom oberen Element lizenziert wird. Dies ermöglicht „Multiple Agree“, d.h. ein Lizenzierer kann mehrere tiefere Elemente bewerten.

3.2 Die Typologie parasitärer Partizipien

Wurmbrand etabliert eine Typologie parasitärer Partizipien, die darauf basiert, welches Element – Auxiliar oder Partizip – initial bewertet in die Derivation eintritt:

Typ 1: Downward Agree ohne Bewegung (Skandinavisch/Friesisch Typ 1):

In Sprachen wie dem Norwegischen ist das Auxiliar bewertet (iT:perf) und die Verben sind unbewertet (uT:_). Das Auxiliar kann via multiplem Downward Agree tiefere Verben als Partizipien bewerten, sofern keine iT-Merkmale intervenieren (Restrukturierungskontext).² Syntaktische Bewegung ist nicht erforderlich; Wortstellungsunterschiede (z.B. 3-2-1 im Friesischen) werden als PF-Linearisierungseffekte analysiert (Wurmbrand 2012:138).

² Der Restrukturierungskontext wird hier spezifisch durch das Fehlen eines infinitivischen Kopfes mit einem interpretierbaren Tempusmerkmal (z.B. iT:irr/inf) definiert. Ein solches intervenierendes Merkmal würde die Valuation des tiefsten Verbs durch das Auxiliar blockieren und stattdessen eine Realisierung als Infinitiv erzwingen (Wurmbrand 2012:136f.).

Typ 2: Lizenzierung durch Bewegung (Deutsch/Friesisch Typ 2): Typ 2 erfordert syntaktische Bewegung, um die Konfiguration für Agree herzustellen, und unterliegt daher strikten Lokalitätsbedingungen. Die deutsche Skandalkonstruktion ist ein Fall von Typ 2.

3.3 Die Analyse der Skandalkonstruktion

Wurmbrands Analyse der Skandalkonstruktion basiert auf der Interaktion von spezifischen Annahmen zur deutschen Morphologie mit dem universellen Mechanismus des Reverse Agree.

3.3.1 Morphologische Fundierung: Die *ge*-Hypothese und Dependenzumkehr
Der entscheidende Schritt ist die Annahme, dass sich das Deutsche von Typ-1-Sprachen unterscheidet. Dies wird morphologisch durch die zirkumfixale Natur deutscher Partizipien (*ge*--Stamm--*t/en*) motiviert. Wurmbrand (2010:24f.; 2012:149f.) schlägt vor, dass das Präfix *ge*- inhärent als Partizip bewertet ist.³

Hypothese: Deutsche Partizipien treten mit einem bewerteten nicht-interpretierbaren Merkmal (uT:perf) in die Derivation ein.

Dies hat weitreichende Konsequenzen. Basierend auf der Annahme, dass nur ein initial bewertetes T-Merkmal pro T-Domäne inseriert werden kann (Wurmbrand 2010: 21), muss das Auxiliar im Deutschen unbewertet sein (iT:_).

- (6) Merkmalsverteilung im Deutschen:
Auxiliar: iT:_ (unbewertet, aber interpretierbar)
Partizip: uT:perf (bewertet, aber nicht-interpretierbar)

Dies führt zu einer Umkehrung der Dependenz: Das Auxiliar benötigt eine Bewertung durch das Partizip.

3.3.2 Die Notwendigkeit syntaktischer Bewegung und die 3-1-2-Stellung
Da Agree (auch in dieser Konstellation) erfordert, dass der Bewerter den zu Bewertenden c-kommandiert, entsteht ein Konfigurationsproblem: Das bewertete Partizip ist initial tiefer als das unbewertete Auxiliar.

Um die notwendige C-Kommando-Relation herzustellen, muss das Partizip (bzw. die VP) syntaktisch über das Auxiliar bewegt werden.

- (7) Derivation durch Bewegung:
[AuxP VP_i (uT:perf) [Aux' **Aux** (iT:_) [ModP Mod t_i]]]

³ Diese Annahme gilt auch für Partizipien, bei denen das Präfix *ge*- aufgrund phonologischer Restriktionen (z.B. fehlender Initialstress bei *marschiert*, *bekommen*) nicht overt realisiert wird. Wurmbrand (2010:25) argumentiert, dass die Merkmale von *ge*- strukturell präsent sind, das Lexem jedoch post-syntaktisch in der Phonologie getilgt wird.

In dieser abgeleiteten Position c-kommandiert die VP das Auxiliar und kann dessen iT: _ bewerten.

Diese Analyse erklärt unmittelbar die Wortstellungsrestriktion der Skandalkonstruktion: Sie ist ausschließlich in der 312-Abfolge möglich, da nur diese Abfolge die notwendige Bewegung der VP über das Auxiliar reflektiert. Die 132-Abfolge (**haben verhindert zu können*) ist ausgeschlossen, da hier das Partizip zu tief wäre, um das Auxiliar zu lizensieren (Wurmbrand 2010:20).

3.3.3 Distributionale Restriktionen und Lokalität

Die Annahme, dass die Skandalkonstruktion syntaktische Bewegung erfordert, ermöglicht eine Erklärung ihrer empirischen Restriktionen durch allgemeine Lokalitätsprinzipien.

3.3.3.1 Empirische Generalisierung: Die Rolle „vollständiger vPs“

Wurmbrand (2010: 17ff.) diskutiert die Beobachtung von Vogel (2009), dass die Skandalkonstruktion auf infinite Kontexte beschränkt ist (8a), während sie in finiten Kontexten ungrammatisch ist (8b).

- (8) a. ohne es verhindert haben zu können
- b. *weil er es nicht verhindert hat können

Wurmbrand schlägt eine Reinterpretation dieser Beobachtung vor: Nicht die Finitheit des übergeordneten Kontexts sei der entscheidende Faktor, sondern die strukturelle Beschaffenheit der vP, aus der das Partizip stammt. Die zentrale Generalisierung lautet: Die Skandalkonstruktion ist blockiert, wenn diese vP eine „vollständige vP“ darstellt, d.h. ein overt, ϕ -vollständiges DP-Subjekt aufweist.

Diese Generalisierung wird durch Daten aus Konstruktionen mit Kausativ- und Wahrnehmungsverben gestützt. Während die Skandalkonstruktion prinzipiell mit dem Kausativverb *lassen* kompatibel ist, zeigt die Analyse der Korpusdaten (Vogel 2009), dass dies systematisch nur der Fall ist, wenn das Komplement von *lassen* kein eigenes Agens-Subjekt aufweist. Dies trifft auf eingebettete passivische oder unakkusativische Strukturen zu.

Konstruktionen, in denen *lassen* ein transitives Komplement mit einem overt, AcI-Subjekt (dem logischen Subjekt des Infinitivs) einbettet, scheinen die Skandalkonstruktion hingegen nicht zuzulassen (z.B. ??... *seine Kinder Banken ausgeraubt haben zu lassen*; Wurmbrand 2010: 19).⁴

⁴ Wurmbrand (2010:19, Fn. 6) weist auf einen potenziellen Gegenbeleg im Korpus hin, in dem ein AcI-Subjekt in einer *lassen*-Skandalkonstruktion aufzutreten scheint. Sie merkt jedoch an, dass der entsprechende Beleg ambig ist und dass die Akzeptabilität solcher Beispiele bei klar intendierter Subjektinterpretation fraglich sei (ihrem eigenen Urteil nach sind sie nicht akzeptabel) und weiterer empirischer Untersuchung bedürfe.

Ebenso finden sich keine Belege für die Skandalkonstruktion bei Wahrnehmungsverben. Da deren Komplemente im Gegensatz zu *lassen* keine subjektlosen (passivischen) Strukturen zulassen und typischerweise ein overt Subject erfordern, stützt auch dies die Generalisierung. Die empirische Evidenz konvergiert somit darauf, dass die Anwesenheit eines overt DP-Subjekts (sei es im finiten Satz oder als AcI-Subjekt) die Skandalkonstruktion verhindert.

3.3.3.2 Theoretische Erklärung

Die Restriktion gegen vollständige vPs wird durch die Interaktion der Bewegungsanalyse mit Lokalisierungsprinzipien erklärt, spezifisch durch die Phasentheorie und Anti-Lokalität (Abels 2003).

3.3.3.2.1 Phasen und ϕ -Vollständigkeit

Wurmbrand (2010: 5, 8) modifiziert den Phasenbegriff dahingehend, dass nur ϕ -vollständige vPs als vollständige Phasen gelten und den Spell-Out (Transfer zur PF/LF-Schnittstelle) auslösen. Spell-Out-Domänen (das Komplement des Phasenkopfes, hier die VP) werden nach dem Transfer eingefroren und sind für weitere syntaktische Operationen, insbesondere Bewegung, unzugänglich (Anti-Lokalität/Freezing).

3.3.3.2.2 Die Transparenz von PRO-vPs

Der Kern der Argumentation liegt im Status von PRO. PRO trägt unbewertete ϕ -Merkmale und benötigt einen Kontrolleur. Eine vP mit PRO-Subjekt ist daher ϕ -unvollständig und konstituiert keine vollständige Phase. Spell-Out wird aufgeschoben, und die eingebettete VP bleibt zugänglich.⁵

3.3.3.2.3 Ableitung der Restriktion

- **Szenario mit DP-Subjekt (9b):** Die vP enthält ein overt DP-Subjekt und ist daher ϕ -vollständig. Sie konstituiert eine Phase. Die VP wird zur Spell-Out-Domäne und ist eingefroren. Die notwendige Bewegung der VP über das Auxiliar ist blockiert. Die Derivation scheitert.
- **Szenario mit PRO-Subjekt (9a):** Die vP ist ϕ -unvollständig. Die VP ist nicht eingefroren und kann über das Auxiliar bewegt werden. Die Merkmalsbewertung des Auxiliars gelingt, die Derivation konvergiert.

⁵ Evidenz für die Annahme, dass PRO-vPs keine vollständigen Phasen konstituieren, liefern rekursive parasitäre Partizipien im Skandinavischen (z.B. *hade kunnat velat simmat*). Wären die eingebetteten PRO-vPs Phasen, wäre das tiefste Verb für das Auxiliar unzugänglich (Wurmbrand 2010:8).

Diese Analyse erklärt stringent, warum die Skandalkonstruktion strikten syntaktischen Lokalisationsbeschränkungen unterliegt, die für Typ 1, der keine Bewegung erfordert, nicht gelten.

3.4 Die Interaktion mit dem IPP

Die Theorie Wurmbrands bietet nicht nur eine Erklärung für das parasitäre Partizip, sondern integriert auch den IPP-Effekt. Die Analyse operationalisiert die empirische Generalisierung (vgl. Lange 1981; Vanden Wyngaerd 1994; Hoekstra 1997), dass der IPP systematisch nur in Sprachen mit präfixalen (zirkumfixalen) Partizipien auftritt (Wurmbrand 2010:25). Dies wird kausal auf die spezifischen Konsequenzen der *ge*-Hypothese zurückgeführt.

3.4.1 Die morphologische Basis: Duale Merkmalsanforderung

Der Kern der Erklärung liegt in der spezifischen Struktur deutscher Partizipien. Wurmbrand (2010: 24f.) argumentiert, dass die morphologische Realisierung eines Partizips im Deutschen (und anderen *ge*-Sprachen) eine duale Merkmalsstruktur erfordert. Es genügt nicht, dass ein Verb syntaktisch als Partizip bewertet wird ($uT:[perf]$); es muss zusätzlich das inhärent bewertete Merkmal $uT:perf$ tragen, das durch das *ge*-Präfix eingebracht wird.

- (9) Struktur deutscher Partizipien:
[V [*ge*- [V]]] $\rightarrow$ [$uT:perf$ [$uT:_$]]

Nur die Kombination aus dem inhärenten $uT:perf$ (*ge*-) und dem syntaktisch abgeleiteten $uT:[perf]$ (nach Bewertung des $uT:_$) korrespondiert mit einem lexikalischen Eintrag für ein Partizip an der PF-Schnittstelle.

3.4.2 Die syntaktische Restriktion: Merkmalskonflikt in funktionalen Köpfen

IPP resultiert aus der Interaktion dieser morphologischen Anforderung mit einer fundamentalen syntaktischen Restriktion: Ein syntaktischer Kopf kann nicht initial mit zwei bewerteten Merkmalen desselben Typs (hier: T-Merkmale) in die Derivation eintreten (Wurmbrand 2010:25).

Funktionale Modalverben (und andere IPP-Auslöser wie *lassen*) sind inhärent mit einem bewerteten interpretierbaren T-Merkmal ausgestattet (z.B. $iT:mod$). Aufgrund der Restriktion gegen multiple Bewertung können sie nicht gleichzeitig das ebenfalls bewertete nicht-interpretierbare Merkmal $uT:perf$ (*ge*-) tragen. Die Einsetzung von *ge*- ist am funktionalen Kopf syntaktisch blockiert.

3.4.3 Die Derivation des IPP

Diese Blockade hat Konsequenzen für die Merkmalsverteilung und die morphologische Realisierung:

1. **Initialer Zustand:** Das funktionale Modalverb ($iT:mod$) tritt mit einem unbewerteten $uT:_$ in die Derivation ein.

2. **Auxiliar-Konfiguration:** Da kein verbales Element unterhalb des Auxiliars ein bewertetes uT:perf einbringt, kann das Auxiliar selbst das bewertete Merkmal iT:perf tragen. Die Dependenzumkehr entfällt.
3. **Bewertung (Downward Agree):** Das Auxiliar (iT:perf) bewertet das uT:_ des Modalverbs via Downward Agree als uT:[perf].
4. **Die PF-Krise (Morphologische Lücke):** An der PF-Schnittstelle entsteht ein Konflikt. Das resultierende Merkmal uT:[perf] auf dem Modalverb kann nicht als Partizip realisiert werden, da die zweite notwendige Komponente, das inhärente uT:perf (*ge-*), fehlt. Es existiert kein entsprechender lexikalischer Eintrag (Wurmbrand 2010:25).
5. **Resolution (Deletion und Ersatzinfinitiv):** Da die Bildung eines regulären Partizips blockiert ist, wird das Merkmal uT:[perf] ausnahmsweise getilgt. Stattdessen wird die Default-Form, der Infinitiv, inseriert.

3.4.4 Ökonomieprinzipien und Evidenz

Die Analyse wird durch Ökonomieüberlegungen und empirische Kontraste gestützt.

3.4.4.1 Merkmalsökonomie und Tilgung

Wurmbrand (2010:27) argumentiert, dass die Tilgung von Merkmalen (wie uT:[perf] beim IPP) kostspielig ist und vermieden wird, wann immer möglich. Bei Vollverben wird daher die Einsetzung mit *ge-* (uT:perf) bevorzugt, da dies keine Tilgung erfordert. IPP tritt nur dann als Last-Resort-Strategie auf, wenn diese ökonomischere Option syntaktisch blockiert ist (wie bei funktionalen Modalverben aufgrund des Merkmalskonflikts).

3.4.4.2 Kontrast: Lexikalische vs. funktionale Verben

Die Theorie sagt korrekt voraus, dass nur funktionale Verben IPP auslösen. Lexikalische Modalverben tragen kein inhärentes iT:mod. Daher besteht kein Merkmalskonflikt, die Einsetzung von *ge-* (uT:perf) ist möglich, und sie bilden reguläre Partizipien (z.B. *Er hat Latein gekonnt*; Wurmbrand 2010:26).

3.4.4.3 Die *werden*-Alternation

Weitere Evidenz für die Annahme, dass das Fehlen von *ge-* die Ursache für IPP ist, liefert das Verb *werden*. Es besitzt zwei Partizipformen: *geworden* (mit *ge-*) und *worden* (ohne *ge-*). Entscheidend ist, dass *worden* eine morphologische Realisierung für uT:[perf] ohne die Anwesenheit von uT:perf (*ge-*) darstellt.

Wie vorhergesagt, tritt *geworden* in lexikalischen Kontexten auf, wo *ge-* inseriert werden kann. *Worden* hingegen tritt in funktionalen Kontexten (Passiv) auf, wo die *ge-*Einsetzung aufgrund des vorhandenen iT:pass blockiert ist. Da hier

jedoch eine morphologische Form (*worden*) für das syntaktisch abgeleitete uT:[perf] existiert, ist keine Tilgung notwendig, und IPP bleibt aus (*ist gewählt worden*, nicht **ist gewählt werden*; Wurmbrand 2010:26).

4 Hubert Haiders (2011) Konzeption der grammatischen Illusionen

Hubert Haider (2011) positioniert das Phänomen der grammatischen Illusionen als einen essentiellen, jedoch in der grammatiktheoretischen Forschung häufig vernachlässigten „vierten Aggregatzustand“ sprachlicher Strukturen. Seine Analyse beginnt mit einer fundamentalen Kritik an der traditionellen Gleichsetzung oder zumindest der starken Korrelation von Akzeptabilität und Grammatikalität. Haider postuliert, dass diese beiden Dimensionen unabhängig voneinander variieren, was zur Etablierung einer Vier-Felder-Matrix führt (Haider 2011:224):

1. **+Grammatisch / +Akzeptabel:** Der unproblematische Standardfall („einwandfrei“).
2. **+Grammatisch / -Akzeptabel:** Garden-Path-Konstruktionen oder Strukturen, die aufgrund von Verarbeitungskomplexität scheitern.
3. **-Grammatisch / -Akzeptabel:** Eindeutig deviante Strukturen („grundschlecht“).
4. **-Grammatisch / +Akzeptabel:** Die Grammatische Illusion.

Die zentrale These Haiders ist, dass grammatische Illusionen Ausdrücke darstellen, die von Sprechern systematisch als akzeptabel beurteilt werden, obwohl sie offensichtlich grammatische Restriktionen verletzen. Diese Phänomene sind nicht auf zufällige Fehler zurückzuführen, sondern auf systematische Prozesse im mentalen Verarbeitungsapparat.

4.1 Die Analogie zur visuellen Wahrnehmung

Haider zieht eine explizite Parallele zu optischen Illusionen, insbesondere zu „unmöglichen Figuren“ wie dem Penrose-Dreieck (S. 226). Das entscheidende Merkmal dieser Illusionen ist ihre Persistenz; sie lassen sich kognitiv nicht unterdrücken, selbst wenn der Betrachter um die Täuschung weiß. Haider interpretiert dies, in Anlehnung an Fodor (1983) und Pylyshyn (1999), als Evidenz für modular organisierte, kognitiv abgekapselte Verarbeitungssysteme.

Die Übertragung auf die Sprachverarbeitung ist fundamental: Grammatische Illusionen entstehen, wenn eine Struktur **lokal wohlgeformt** erscheint, jedoch **global deviant** ist. Der sprachverarbeitende Apparat versucht, Inkonsistenzen zu reparieren. Diese „Pseudo-Lösungen“ oder „Reparaturversuche“ führen zu hybriden Resultaten, die zwar akzeptabel erscheinen, aber einer rigorosen grammatischen Analyse nicht standhalten.

4.2 Ursachenforschung: Grammatische Inkonsistenz und Ineffability

Haider identifiziert die primäre Quelle syntaktischer Illusionen in inhärenten Widersprüchen innerhalb des Grammatiksystems selbst. Er rekurriert dabei explizit auf Gunnar Bech (1963), der Fälle diskutierte, in denen „grammatische Gesetze im Widerspruch“ stehen. Haider argumentiert, dass Grammatiken natürlicher Sprachen weder notwendigerweise widerspruchsfrei noch vollständig sein müssen. Sprachwandel als lokal operierender Prozess kann Inkonsistenzen erzeugen, die, sofern sie nicht hochfrequent sind, im System persistieren (225).

Wenn Sprecher mit solchen Inkonsistenzen konfrontiert werden – d.h., wenn es für eine intendierte Äußerung keine vollständig wohlgeformte grammatische Lösung gibt (ein Zustand der *Ineffability*) –, greift der Verarbeitungsapparat auf *Last-Resort*-Optionen zurück. Diese Partiallösungen stellen die größtmögliche Annäherung an eine grammatische Lösung dar, bleiben aber deviant. Haider betont: „Wenn sie als akzeptabel empfunden werden, dann deshalb, weil es keine bessere Lösung gibt“ (227).

4.3 Die Skandalkonstruktion als paradigmatischer Fall

Haider analysiert die Skandalkonstruktion, die er in Anlehnung an das von Reis (1979) diskutierte Beispiel in (10) als „Stirnhorn-Illusion“ bezeichnet, als Prototyp einer solchen Illusion.

- (10) Eine Pariserin namens Dimanche soll sich ein gewaltiges Stirnhorn operativ entfernt haben lassen. (230)

4.3.1 Die Mechanik der Illusion: Lokale Lizenzierung vs. globale Inkonsistenz

Schritt 1: Der Auslösekontext (Kurze Voranstellung) Als Ausgangspunkt identifiziert Haider eine Variante der Ersatzinfinitivkonstruktion, die vornehmlich im süd(ost)deutschen Sprachraum präferiert wird. Diese zeichnet sich durch die „kurze“ Voranstellung des Auxiliars aus (11a), im Gegensatz zur Voranstellung in das Bech'sche Oberfeld (11b).

- (11) a. dass ich helfen *habe* können
b. dass ich *habe* helfen können

Schritt 2: Die Transformation in den Infinitivsatz Die grammatische Inkonsistenz, die die Illusion auslöst, entsteht, wenn diese Struktur in einen satzwertigen Infinitivsatz transformiert wird. Hier kollidieren zwei Regeln der deutschen Grammatik:⁶

⁶ Haider (2011:226, Fn. 5; 238) weist darauf hin, dass diese Inkonsistenz im Niederländischen nicht existiert. Dort kann der markierte Infinitiv (*te* + V) dem Verbalkomplex vorangehen (z.B. *zonder het te hebben kunnen lezen*), analog zur Position des finiten Auxiliars im finiten Satz.

1. **Umstellungsregel:** Das Auxiliar *haben* muss vorangestellt werden.
2. **Infinitiv-Regel:** Die Infinitivmarkierung *zu* ist im Deutschen nur satzfinal zulässig.

Als „gewaltsame Lösung“ dieses Konflikts wird die Infinitivmarkierung *zu* an das letzte Verb „transplantiert“. Das entscheidende Resultat ist: Das Auxiliar *haben* verbleibt zwar an seiner vorangestellten Position (in der Mitte des Verbalkomplexes), steht dort aber nun **als bloßer, unmarkierter Infinitiv**. Es ist weder finit (wie im *dass*-Satz) noch trägt es die *zu*-Markierung (die ja am Satzende steht).

(12) ... *helfen haben zu können*⁷

Schritt 3: Der illusorische Reflex Hier setzt der entscheidende Mechanismus der Illusion ein: Die lokale Sequenz V + *haben* triggert einen automatisierten „Produktions-/Perzeptionsreflex“ (S. 232). Der Parser/Generator identifiziert *haben* fälschlich als Auslöser für die Partizipialform des unmittelbar vorangehenden Verbs (des Vollverbs).

(13) ... *geholfen haben zu können* (Stirnhorn-Illusion)

Analyse der Devianz: Lokal betrachtet ist die Abfolge Partizip + *haben* völlig in Ordnung. Global betrachtet ist die Konstruktion jedoch deviant, und zwar aus zwei Gründen:

1. **Verletzung der Rektionsbeziehungen:** In der intendierten Struktur regiert *haben* das Modalverb (*können*), welches wiederum das Vollverb (*helfen*) regiert. Durch die Partizipbildung wird suggeriert, dass *haben* das Vollverb regiert. Dies führt zu einer unzulässigen Abhängigkeitsrelation.
2. **Semantische Inkohärenz:** Die Struktur *gefunden haben zu können* entspricht formal der Infinitiv-Variante von *geholfen haben kann*. Die intendierte Bedeutung ist jedoch die Infinitiv-Variante von *helfen hat können*.

Die Illusion entsteht, weil der mentale Apparat die lokale Wohlgeformtheit höher gewichtet als die globale Konsistenz der Rektions- und Selektionsbeziehungen.

4.4 Empirische Evidenz

⁷ Haider klassifiziert diese Konstruktion (die „Ersatzinfinitiv-Reparatur“) ebenfalls als grammatische Illusion: Sie ist akzeptabel, aber systeminadäquat und somit ungrammatisch (oder „paragrammatisch“).

Zur empirischen Untermauerung seiner theoretischen Argumentation führt Haider Daten aus mehreren Elizitationstests an (S. 232ff.). Die Wahl dieser produktionsbasierten Methodik ist dabei essenziell. Haider begründet dies mit der intrinsischen Ungeeignetheit von Akzeptabilitätsurteilen zur Identifizierung grammatischer Illusionen (S. 228): Da Illusionen gerade durch ihre wahrgenommene Akzeptabilität trotz Ungrammatikalität gekennzeichnet sind, bedarf es produktionsorientierter Verfahren.

Das Testdesign sah vor, dass die Probanden einen finiten Nebensatz (dass-Satz) mit kurzer Ersatzinfinitivumstellung in eine äquivalente Infinitivkonstruktion transformierten. Die Resultate wiesen eine hohe Varianz (starke Streuung) und signifikante Fehlerraten auf. Die eigentliche Stirnhorn-Variante wurde dabei lediglich von einer kleinen Minderheit (3/16, 2/19 bzw. 1/17) realisiert. Im dezidierten Gegensatz dazu wurde eine Kontrollaufgabe, die keine Ersatzinfinitiv-Umstellung involvierte, von den Probanden nahezu fehlerfrei bewältigt.

Haider interpretiert diese Befunde dahingehend, dass die Heterogenität der Ergebnisse und das Fehlen eines klaren grammatischen „Attraktors“ (d.h. einer dominanten Zielstruktur) stark indizieren, dass keine wohlgeformte Lösung existiert. Während eine vorhandene grammatische Struktur als Ziel der Sprachproduktion fungiert, führe ihr Fehlen dazu, dass Sprecher auf diverse, individuell variierende Partiallösungen (Last-Resort-Strategien) zurückgreifen. Die Stirnhorn-Illusion stelle eine solche Strategie dar, sei jedoch keineswegs die einzige oder dominante Option.

4.5 Radikale Methodenkritik

Haider leitet aus der Analyse grammatischer Illusionen weitreichende methodologische Konsequenzen ab und kritisiert fundamental die Validität introspektiver Urteile als primärer empirischer Basis (246). Die zentrale Prämisse ist, dass Akzeptabilitätsurteile keine direkte Abbildung der Grammatikalität liefern. Sie konstituieren vielmehr ein „untrennbares Konglomerat von grammatikalitätsbasierten und verarbeitungsbedingten Faktoren“ (246). Diese Vermischung von grammatischer Kompetenz und Performanzeinflüssen (wie Parser-Effekten oder kognitiven Reparaturmechanismen) macht introspektive Daten systematisch anfällig für Illusionseffekte. Zudem sind diese Urteile durch nachgelagerte Reflexionsprozesse und eine „potentiell verzerrende Selbstbewertung“ der Probanden kontaminiert (246).

Die Problematik dieser Methodologie wird laut Haider besonders evident bei der Beurteilung der sogenannten „minder klaren Fälle“ (S. 245f.). Während die Introspektion bei eindeutigen Konstruktionen eine nützliche Heuristik darstellen mag, erweist sie sich oft dort als unzuverlässig, wo die Daten für die Differenzierung konkurrierender theoretischer Modelle entscheidend sind. Da sich die Theoriebildung häufig auf solche randständigen Daten stützt, bedarf es

einer unabhängigen Qualitätsprüfung. Haider warnt in diesem Kontext auch explizit davor, dass Linguisten selbst als Informanten fungieren, da deren Urteile durch Habituerungs- und Lerneffekte („déformation professionnelle“) beeinflusst sein können (246).

Auch der Rekurs auf Korpusdaten bietet keinen adäquaten Ausweg. Die bloße Existenz einer Struktur in Textkorpora gilt nicht als hinreichender Beweis für ihre Grammatikalität (255, Fn. 50), da der Sprachgebrauch auch nicht systemkonforme, paragrammatische Konstruktionen enthält. Weder Akzeptabilitätsurteile noch Korporaexzerpte seien demnach „illusionsfrei“ (255).

Als Konsequenz plädiert Haider für eine strengere, experimentell kontrollierte Datenevaluation. Anstelle der Erfragung subjektiver Überzeugungen sollte die Messung objektiver Reaktionen auf sprachliche Stimuli treten (247). Insbesondere Online-Verfahren (z.B. ERPs, Blickbewegungsaufzeichnungen) werden als Methoden angeführt, die direktere Daten zur unmittelbaren Verarbeitung liefern und weniger anfällig für verzerrende Selbstzensur der Probanden sind (246).⁸

4.6 Theoretische Implikationen

4.6.1 Modularität der Sprachfähigkeit

Haider interpretiert die Existenz von grammatischen Illusionen (und Garden Paths) als empirische Evidenz für eine modulare Binnenorganisation des menschlichen Sprachvermögens (S. 255). Grammatik (die Wissenskomponente) und Parser/Generator (die Verarbeitungskomponenten) bilden separate, nicht-penetrierbare Subsysteme. Grammatische Illusionen zeigen, dass sich die Verarbeitung mitunter über die Grenzziehungen der Grammatik hinwegsetzt, um lokale Kohärenz oder Verarbeitungseffizienz zu erzielen.

4.6.2 Kritik an Perfektionistischen Modellen

Haider nutzt das Phänomen der grammatischen Inkonsistenzen, um perfektionistische Annahmen über die menschliche Sprachfähigkeit zu kritisieren, wie sie insbesondere im Minimalistischen Programm (MP) vertreten werden. Das MP geht von einer perfekten Architektur der UG aus („virtual conceptual necessities“). Die Existenz systematischer Lücken und Widersprüche im komputationellen System (wie beim IPP-Konflikt) widerspricht dieser Annahme.

Haider argumentiert, dass die menschliche Sprachfähigkeit evolutionär entstanden ist. Evolutionäre Systeme sind durch lokale Optimierungen und „Bricolage“ (Monod 1970) gekennzeichnet, nicht durch globale Perfektion (247–

⁸ Zur Illustration der Diskrepanz zwischen Urteilen und objektiven Reaktionen verweist Haider (2011: 245, Fn. 34) auf McLaughlin et al. (2004). Deren Studie zeigte im L2-Erwerb, dass EEG-Signaturen (N400) eine korrekte Differenzierung bereits systematisch anzeigten, während die Verhaltensdaten (Urteile) der Probanden noch auf Zufallsniveau lagen.

248). Die Annahme, Grammatik sei eine „optimale Lösung“, sei metaphysisch und empirisch unüberprüfbar.

5 Marga Reis' (2017) Ansatz der grammatischen Lücken

Marga Reis plädiert für eine Neuausrichtung der Grammatikschreibung, die sie als „realistisch“ bezeichnet. Im Zentrum dieses Ansatzes steht die dezidierte Abkehr von der in vielen grammatischen Theorien implizit vorausgesetzten Annahme, dass Grammatiken „lückenlos“ seien. Reis postuliert hingegen, „dass eine Grammatik ‚Lücken‘ hat, d.h. dass nicht alle systematisch möglichen grammatischen Konstellationen vollständig und/oder widerspruchsfrei geregelt sind“ (255).

Diese Prämisse hat weitreichende theoretische und methodologische Konsequenzen. Wenn das Regelwerk Lücken aufweist, können nicht alle akzeptablen sprachlichen Äußerungen als Produkte dieses Regelwerks betrachtet werden. Daten, die in Lückensituationen produziert werden (sogenannte Zweifelsfälle), sind nach Reis vielmehr Produkte eines „grammatischen Notstandsverhaltens“, d.h. außergrammatischer Verhaltensstrategien (255). Methodologisch folgt daraus, dass solche Daten bei der Rekonstruktion des grammatischen Kernsystems ausgeschlossen werden müssen, da ihre Integration zu inadäquaten oder unnötig komplexen Grammatikmodellen führen würde.

5.1 Theoretische Grundlegung: Lücken, Notstandsverhalten und Illusionen

5.1.1 Die Symptomatologie grammatischer Lücken

Reis definiert eine lückenlose Grammatik als ein System vollständig definierter und widerspruchsfreier Regeln (256). Die Existenz systematischer Zweifelsfälle deutet auf das Vorliegen von Lücken hin. Diagnostisch entscheidend ist dabei nicht die Variation per se, sondern ein spezifisches, interindividuelles Beurteilungs- und Verhaltensmuster (das „Lücken-typische Muster“, 261):

1. **Kontroverse Beurteilung:** Alle systematisch möglichen Alternativen erscheinen Sprechern als irgendwie falsch oder zumindest kontrovers. Es fehlt eine klare Regelung, oder es liegen widersprüchliche Regeln vor.
2. **Unsicherheit und Schwanken:** Es zeigt sich eine ausgeprägte inter- und intraindividuelle Variation in den Urteilen.
3. **Vermeidungsstrategien:** Sprecher tendieren dazu, die kritische Konstruktion zu vermeiden und auf unproblematische Ersatzformulierungen auszuweichen („SOS!“).
4. **Einsatz von Behelfsstrategien:** Wird die Konstruktion dennoch realisiert, greifen Sprecher auf außergrammatische Notlösungen zurück. Eine

zentrale Strategie ist das „Näheprinzip“, bei dem lokale Wohlgeformtheit präferiert wird, auch wenn dies zu globaler Devianz führt (261, 265).

5.1.2 Grammatikalität vs. Akzeptabilität und der Status „0grammatisch“

Die Konzeption grammatischer Lücken und das damit verbundene Notstandsverhalten erfordern eine theoretische Präzisierung des Verhältnisses von Grammatikalität und Akzeptabilität. Reis (264) betont, in expliziter Anlehnung an Haider (2011), die Notwendigkeit einer strikten Trennung dieser Dimensionen. Dies führt zunächst zur Anerkennung der Vier-Felder-Matrix (vgl. Kapitel 4), die neben den unproblematischen Fällen auch grammatische Illusionen (-grammatisch/+akzeptabel) und Verarbeitungsphänomene (+grammatisch/-akzeptabel) umfasst.

Die zentrale Innovation im realistischen Lückenansatz besteht jedoch darin, dass diese Matrix erweitert werden muss, um den spezifischen Status von Äußerungen in echten Regellücken adäquat zu erfassen. Wenn das grammatische Regelwerk für eine bestimmte Konstellation keine Regelung vorsieht (eine Lücke), können die resultierenden Äußerungen weder als regelkonform (+grammatisch) noch als regelverletzend (-grammatisch) klassifiziert werden. Reis führt für diesen Zustand die Kategorie „**0grammatisch**“ ein (265).

0grammatische Strukturen sind demnach nicht durch die Grammatik selbst lizenziert, verletzen aber auch keine explizite Regel. Sie liegen außerhalb des definierten Bereichs der Grammatik und sind Produkte von außergrammatischem Notstandsverhalten. Dies führt zu einer erweiterten Sechs-Felder-Klassifikation (265):

- (14) +grammatisch / +akzeptabel
- +grammatisch / -akzeptabel
- grammatisch / -akzeptabel
- grammatisch / +akzeptabel (Grammatische Illusion)
- 0grammatisch** / -akzeptabel
- 0grammatisch** / +akzeptabel (Grammatische Illusion)

Eine wesentliche Konsequenz dieser Erweiterung ist die Differenzierung des Begriffs der grammatischen Illusion. Akzeptable, aber nicht-grammatische Äußerungen können demnach zwei unterschiedliche Quellen haben: Sie können ungrammatisch sein (Resultat einer Regelverletzung) oder 0grammatisch sein (Resultat einer Regellücke). Die Akzeptabilität resultiert in beiden Fällen nicht aus der Konformität mit der Grammatik, sondern aus der erfolgreichen Anwendung außergrammatischer Behelfsstrategien.

5.1.3 Methodologischer Anspruch

Reis betont, dass die Annahme von Lücken nicht ad hoc erfolgen darf, sondern durch vergleichende grammatische Analyse erwiesen werden muss. Das

stichhaltige Argument für eine Lücke ist der Nachweis, „dass Einbezug der ‚Lücken‘-Äußerungen eine gute grammatische Analyse verhindert und deren außergrammatische Analyse als ‚Lücken‘-Produkte eine adäquatere grammatische Analyse und bessere Gesamtabdeckung der Fakten zeitigt“ (267).

5.2 Die Stirnhornkonstruktion (StK) als grammatische Illusion

Reis wendet diese Methodologie auf die StK an, um zu argumentieren, dass die Annahme ihrer Grammatikalität in die Irre führt.

5.2.1 Infinite EIK-Kontexte als Lückensituation

Die Regeln für den Ersatzinfinitiv (EIK) sind für finite Kontexte klar definiert (273): (i) Infinitiv statt Partizip II bei bestimmten Verben und (ii) Voranstellung des finiten Hilfsverbs *haben* im Verbkomplex (*dass er hat helfen dürfen*).

In infiniten Kontexten, in denen *haben* selbst infinit ist, bricht diese klare Regelung zusammen. Reis berichtet von Elizitationstests (273f.), die ein „bis zur völligen Verwirrung reichende[s] Unbehagen“ (279) bei Sprechern zeigen. Dieses lückentypische Verhalten korreliert mit dem Auftreten von Varianten, die außerhalb dieser Kontexte ungrammatisch wären: die StK (*verhindert haben zu können*) und die reverse EI-Variante (*verhindern gekonnt zu haben*).

Obwohl Reis Vogels (2009) Befund akzeptiert, dass die StK häufig und oft akzeptabel ist (275), interpretiert sie dies nicht als Evidenz für Grammatikalität, sondern als Evidenz für eine erfolgreiche Notlösung in einer Lückensituation.

5.2.2 Kritik an innergrammatischen Analysen: Das Kriterium der Robustheit

Reis stellt die Adäquatheit innergrammatischer Analysen der StK auf der Basis eines fundamentalen methodologischen Prinzips in Frage: dem Kriterium der **Robustheit**. Dieses dient ihr als Prüfstein zur Unterscheidung zwischen regulären grammatischen Phänomenen und potenziellen Illusionen. Sie postuliert:

„Grammatische Regeln sind robust, d.h. weil nur von grammatischen Faktoren abhängig, schlagen sie blind zu. Wenn also eine putativ grammatische Regel labil ist, d.h. nur bei Konvergenz günstiger, vor allem lexikalischer bzw. interpretativer Umstände greift, liegt der Verdacht einer grammatischen Illusion nahe.“ (272)

In der Anwendung dieses Kriteriums argumentiert Reis, dass die StK empirisch eine hohe Labilität aufweist. Sie verweist darauf, dass die Akzeptabilität der Konstruktion stark von Faktoren wie dem Verbtyp, der Komplexität des Verbkomplexes und potenzieller Ambiguität abhängt (277ff.). Aus dieser beobachteten Sensitivität gegenüber nicht-rein-grammatischen Umständen leitet Reis die Kritik ab, dass die konkurrierenden grammatischen Analysen systematisch übergenerieren, da sie die empirischen Restriktionen der StK nicht adäquat erfassen (279).

5.2.3 Die außergrammatische Deutung im Lückenansatz

Reis argumentiert, dass der Lückenansatz das gesamte Datenmuster kohärenter erklären kann, indem er die StK als Produkt außergrammatischer Strategien in einer Lückensituation deutet.

5.2.3.1 Die Quelle der Verwirrung: Unidentifizierbarkeit des Auxiliars

In Weiterführung von Haider (2011) identifiziert Reis die Quelle der Verwirrung in infiniten EIKs in der „Unidentifizierbarkeit des Auxiliars“ (279). In diesen Kontexten tritt ein massiver Formzusammenfall auf: Alle Elemente des Verbkomplexes, inklusive *haben*, haben Infinitivform. Dies verunklart die grammatischen Abhängigkeitsverhältnisse. Die Umstellung von *haben* nach links zerstört zudem die Identifizierung qua Abfolge und wird generell als unbehaglich empfunden.

5.2.3.2 Der Mechanismus der Notlösung: Das Näheprinzip

In dieser Situation grammatischer Unsicherheit greifen Sprecher auf Behelfsstrategien zurück. Die StK resultiert aus der Zuflucht zu dem salientesten Oberflächenmuster, durch das *haben* als Perfektauxiliar identifizierbar ist: die Adjazenz zu einem Partizip II (Part. II + *haben*). Dies ist eine Anwendung des **Näheprinzips**: „lokale Wohlgeformtheit überdeckt globale Devianz“ (279f.). Die lokale Sequenz *entfernt haben* ist wohlgeformt und salient, auch wenn sie im globalen Kontext der EIK morphologisch falsch und syntaktisch deviant ist. Reis merkt an, dass sich auch die reverse EI-Variante (*gekonnt zu haben*) analog als Herstellung lokaler Wohlgeformtheit erklären lässt. Akzeptable Vorkommen beider Varianten sind demnach grammatische Illusionen.

5.2.3.3 Erklärung der Labilität

Die außergrammatische Deutung kann zudem die beobachtete Labilität der StK plausibilisieren. Da es sich um eine Notlösung handelt, bedarf es der Konvergenz günstiger Umstände (280):

1. **Ambiguitätsvermeidung:** Reis betont, dass die StK „bei drohender Ambiguität mit einer zweifelsfrei grammatisch lizenzierten Konstruktion sofort zurück[zuckt]“ (280). Ambiguitätsvermeidung ist eine typische Restriktion für Lücken-Äußerungen, tritt aber bei robusten grammatischen Regeln nicht auf.
2. **Lexikalische und Frequenz-Effekte:** Die Beschränkung auf häufige EI-Auslöser (280) lässt sich außergrammatisch durch Salienz und Frequenz erklären.
3. **Existenz grammatischer Alternativen:** Vogels Befund, dass StK bei Perzeptionsverben nicht vorkommen (280), passt zur Lückenthese. Da

Perzeptionsverben den EI fakultativ zulassen, existiert eine grammatische Lösung ohne EI. Es besteht folglich kein Anlass für eine Notlösung.

6 Fazit

Die vorliegende Arbeit hat die komplexe theoretische Landschaft rund um die deutsche Skandalkonstruktion anhand von vier zentralen Ansätzen systematisch aufgearbeitet. Die Analyse hat gezeigt, dass die Debatte um dieses spezifische Phänomen weit über die Beschreibung eines einzelnen morphosyntaktischen Details hinausreicht und fundamentale Fragen zur Architektur der Grammatik, zur Methodologie der linguistischen Forschung und zum Verhältnis von Kompetenz und Performanz berührt.

Die zentrale Dichotomie in der theoretischen Diskussion besteht zwischen Integrations- und Exklusionsansätzen. Vogel (2009) und Wurmbrand (2010, 2012) demonstrieren, dass die Skandalkonstruktion unter bestimmten theoretischen Prämissen als regulärer Bestandteil des grammatischen Systems analysiert werden kann. Vogels optimalitätstheoretischer Ansatz führt die scheinbaren Anomalien auf die Interaktion konfligierender Beschränkungen und eine duale Funktion der Morphologie zurück, wobei das PPI als Kettenreaktion auf den IPP gedeutet wird. Wurmbrands minimalistische Analyse hingegen leitet die Konstruktion durch eine Revision des Agree-Mechanismus und die Annahme syntaktischer Bewegung ab und erklärt gleichzeitig ihre distributionellen Restriktionen durch Lokalisierungsprinzipien. Beide Ansätze teilen die Überzeugung, dass die Systematizität und hohe Akzeptanz der Konstruktion ihre Grammatikalität implizieren.

Demgegenüber argumentieren Haider (2011) und Reis (2017), dass die Skandalkonstruktion fundamentale grammatische Prinzipien verletzt und daher aus dem Kernsystem der Grammatik ausgeschlossen werden muss. Haider interpretiert sie als grammatische Illusion, die entsteht, wenn der Verarbeitungsapparat lokale Wohlgeformtheit höher gewichtet als globale Konsistenz. Reis sieht in ihr das Resultat eines Notstandsverhaltens in einer Situation grammatischer Lücken, bei dem Sprecher auf Behelfsstrategien wie das Näheprinzip zurückgreifen. Diese Ansätze betonen die Notwendigkeit einer strikten Trennung von Grammatikalität und Akzeptabilität und mahnen zur methodologischen Vorsicht bei der Interpretation introspektiver Daten.

Die Kontroverse bleibt bis heute ungelöst. Die widerstreitenden Analysen verdeutlichen, dass die Bewertung der Skandalkonstruktion untrennbar mit fundamentalen theoretischen Vorannahmen über die Natur grammatischer Regeln und methodologischen Grundsatzentscheidungen verbunden ist. Unabhängig davon, welcher Position man folgt, demonstriert die Persistenz der Debatte die immense Komplexität der Interaktion zwischen Syntax, Morphologie und Sprachverarbeitung. Die Skandalkonstruktion stellt somit einen entscheidenden Prüfstein für die Adäquatheit grammatischer Modelle dar und zwingt die

Forschung dazu, die komplexen Grenzen zwischen dem abstrakten grammatischen Wissenssystem (Kompetenz) und den Mechanismen seiner Anwendung (Performanz) kontinuierlich neu zu bestimmen.

7 Literatur

- Abels, K. (2003). Successive cyclicity, anti-locality, and adposition stranding. Dissertation, University of Connecticut.
- Bech, G. (1955/57). Studien über das deutsche verbum infinitum. Kopenhagen: Munksgaard.
- Bech, G. (1963). Grammatische Gesetze im Widerspruch. In: *Lingua* 12:291–299.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by phase. In: Kenstowicz, M. (Hrsg.). *Ken Hale: A life in language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1–52.
- den Dikken, M., Hoekstra, E. (1997). Parasitic participles. In: *Linguistics* 35:1057–1089.
- Fodor, J. A. (1983). *Modularity of mind: An essay on faculty psychology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Grimshaw, J. (1991). Extended projection. Manuscript, Brandeis University.
- Haider, H. (2011). Grammatische Illusionen – Lokal wohlgeformt – global deviant. In: *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 30:223–257.
- Hoekstra, E. (1997). Analysing linear asymmetries in the verb clusters of Dutch and Frisian and their dialects. In: Beermann, D., LeBlanc & D., van Riemsdijk, H. (Hrsg.): *Rightward movement*. Amsterdam: John Benjamins, 153–169.
- Lange, K.-P. (1981). Warum Ersatzinfinitiv? In: *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik* 19:62–81.
- McLaughlin, J., Osterhout, L., Kim, A. (2004). Neural correlates of second-language word learning: Minimal instruction produces rapid change. In: *Nature Neuroscience* 7:703–704.
- Merkes, P. W. (1895). *Der neuhochdeutsche Infinitiv als Teil einer umschriebenen Zeitform. Historisch-grammatische Betrachtungen*. Dissertation, Universität Göttingen.
- Monod, J. (1970). *Le hasard et la nécessité*. Paris: Éditions du Seuil.
- Pesetsky, D., Torrego, E. (2007). The syntax of valuation and the interpretability of features. In: Karimi, S., Samiian, V. & Wilkins W. K. (Hrsg.). *Phrasal and clausal architecture*. Amsterdam: John Benjamins, 262–294.
- Prince, A., Smolensky, P. (1993). *Optimality theory. Constraint Interaction in Generative Grammar*. Manuscript, Rutgers University.
- Pylyshyn, Z. W. (1999). Is vision continuous with cognition? The case for cognitive impenetrability of visual perception. In: *Behavioral and Brain Sciences* 22:341–423.
- Reis, M. (1979). Ansätze zu einer realistischen Grammatik. In: Grubmüller, K., Hellgardt, E., Jellissen, H. & Reis, M. (Hrsg.). *Befund und Deutung. Zum Verhältnis von Empirie und Interpretation in Sprach- und Literaturwissenschaft*. Tübingen: Niemeyer, 1–21.
- Reis, M. (2017). Grammatische Variation und realistische Grammatik. In: Konopka, M. & Wöllstein, A. (Hrsg.). *Grammatische Variation. Empirische Zugänge und theoretische Modellierung*. Berlin: De Gruyter, 255–282.
- Vanden Wyngaerd, G. (1994). IPP and the structure of participles. In: *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 37:265–276.
- Vogel, R. (2009). Skandal im Verbkomplex: Betrachtungen zur scheinbar inkorrekten Morphologie in infiniten Verbkomplexen des Deutschen. In: *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 28:307–346.

- Wiklund, A.-L. (2001). Dressing up for vocabulary insertion: the parasitic supine. In: *Natural Language and Linguistic Theory* 19:199–228.
- Wiklund, A.-L. (2005). The syntax of tenselessness: On copying constructions in Swedish. Doctoral dissertation, Umeå University.
- Wiklund, A.-L. (2007). The syntax of tenselessness: Tense/mood/aspect-agreeing infinitivals. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Wurmbrand, S. (2010). Parasitic morphology in Germanic: Consequences for the theory of feature checking. Manuscript, University of Connecticut.
- Wurmbrand, S. (2012) Parasitic participles in Germanic: Evidence for the theory of verb clusters. In: *Taal & Tongval* 6:129–156.